

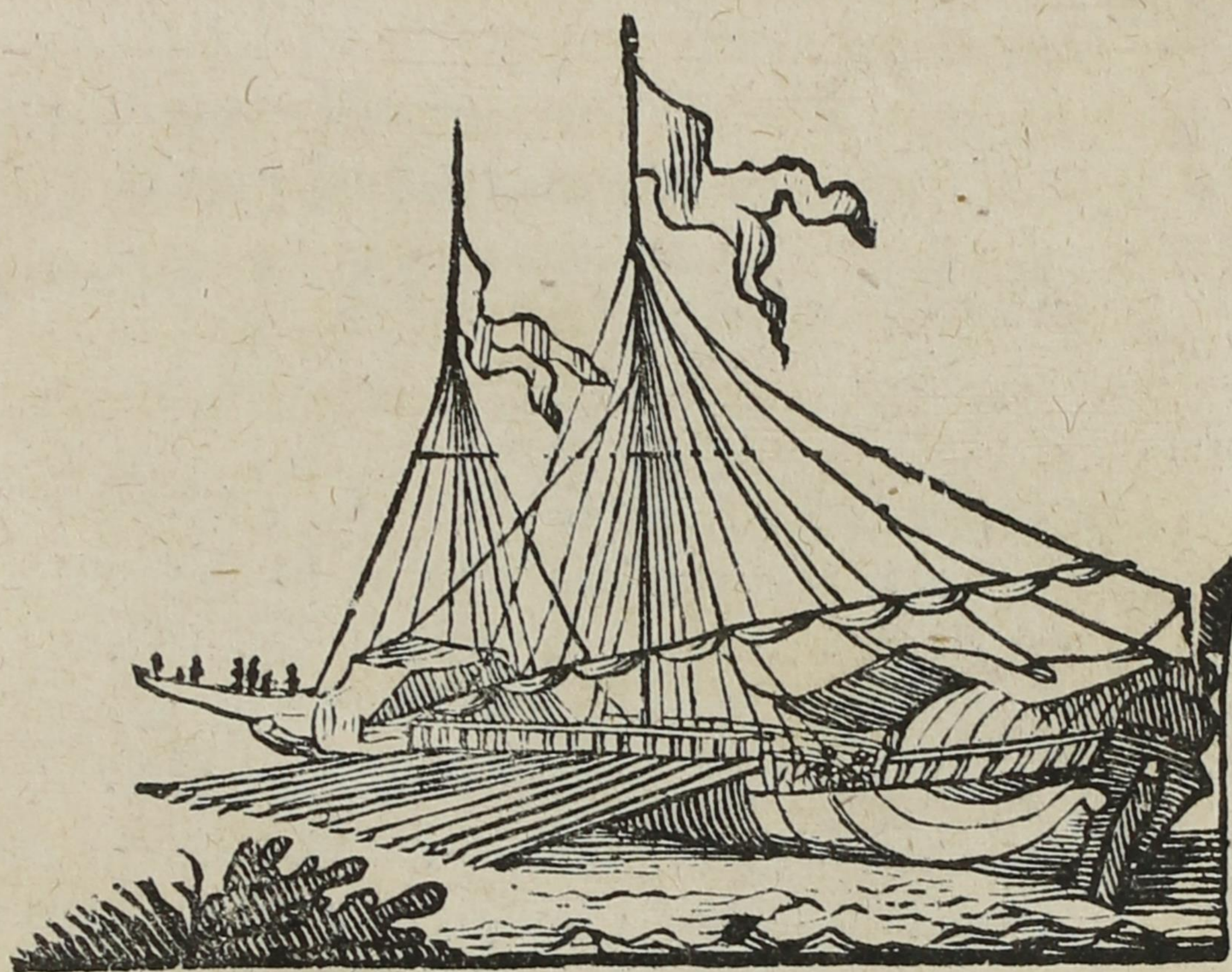
MUSEUM HELVETICUM

Ad juvandas Literas in publicos
Ufus apertum.

Particula XXIII.

TURICI.

Litteris Conradi Orellii & Soc.

MDCCLII.

Apologia

SOCRATIS contra calumnias ARISTOPHANIS:

in qua simul, præter alia, adversus MAX. TYRIUM
& J. CLERICUM ostenditur, male egisse præ-
stantissimum Virum, quod causam suam
coram Judice non peroraverit.

Auctore J. ZIMMERMANNNO.

I.

Sapientiam, & virtutis studium, viam esse
grassandi ad veram felicitatem, verissimum
quidem est, si virtutis ipsius indoles atque
natura spectentur. Hæc etenim mentem
hominis clara perfundit luce, contra quasvis per-
niciosas vulgi opiniones animum munit; omnes
denique actiones ad rectam vivendi & agendi re-
gulam revocat, atque dirigit. Hanc viam qui
ingreditur, merito ab omnibus, qui vera rerum
pretia norunt, est laudandus. At si ita loquimur
virtutem in se spectatam contemplantur, vel ut
clarius loquar, dicimus, quales fructus ferre de-
beret Sapientiæ & probitatis studium, si homines
Tom. VI. Ii tales

impudentia publice proscidit & perstrinxit. Non
examinabo, qua occasione & quo tempore *Comæ-*
dia sit habita; omnia, quæ eo spectant, erudito
sunt excussa a D. Viris, qui splendidam Editio-
nem *Aristophanis* ediderunt. Possunt autem accu-
sationis capita ad IV. referri, quæ *Aristophanes* Ce-
leberrimo Philosopho objecit: Primo in eo cul-
pat nimium *Geometriæ & Astronomiæ Studium*; 2.)
asserit eum *justum, & injustum* perinde habere, &
Artem Sophisticam exercere; 3.) accusat eum, quod
adolescentes pecunia emunxerit; & 4.) *nullum plane*
ab eo agnosci *Numen* calumniatur. Eamus per
singula capita: Primum ergo objicit nostro nimi-
um *Geometriæ & Astronomiæ Studium*. Act. I. Sc. I.
quærit *Phidippides* ex Parente:

Quidnam est mi Pater, isthoc ædium?

Respondet *Strep siades*:

Ψυχῶν σοφῶν τετ' ἐστὶ φροντιστήριον
'Ενταυθ' ἐνοικεῖσ' ἄνδρες, οἱ τὸν ἔργον
Λεγόντες ἀναπειθεσιν, ὡς ἐστὶ πνιγεύς
Κάσι περὶ ἡμᾶς ἕτος· ἡμῖς δ' ἀνθρώποι.

Est animarum Sapientum Conciliabulum
In quo Viri habitant, qui de cælo disputant
Et hominibus persuadent, quod furnus fiet,
Nosque ambiat, & quod nos carbenes simus.

Act. I. Sc. II. quærit *Strep siades*, quid agat *Socra-*
tes. Respondet discipulus:

Modo Chærephontem interrogabat Socrates
Quot aliquis pulex saltaret pedes suos
Nam forte Chærephontis admomorderat
Supercilium, atque inde insiluerat in caput

Secra-

Socratis. STR. & quomodo isthuc mensus est Senex?

DI. dexterrime: nam ceram liquefecit, & ei

Duos immerfit capti pulicis pedes:

Refrigerato calceamenta adnata sunt:

Quibus detractis Spatium rei dimensus est.

Ibidem DI. cum inquireret

Lunæ vias & ambitus & intuens

Cælum ore hiaret: forte e tecto desuper

Felis cacavit nocturnus.

Ibid. DI. in mensa sparsit exilem Cinerem: & veris

Incurvato mox apprehendit circinum.

Et pallium e palæstra furtim sustulit.

Versu 200. ait Strepfiades: Per Deum te quæso

Dic mihi quid hæc sunt: Respondet discipulus

Astronomia hæc est. St. Sed quid hoc? DI.

Geometria St. Sed quam ad rem fiet hoc utile?

DI. Ad metiendum terram.

Alia lubens silentio transeo. Nemo enim est, qui non animadvertat, atræ loluginis succum esse, & meram æruginem quæ objicit impudentissimus histrio. Quæcunque in os impudentis incidunt, effundit copiose, ut populo corruptissimo placeret. Neque dubium etiam, quin potentiorum gratiam, & adplausus, sibi conciliare fuerit aggressus. Boni enim plerumque Regibus, & Principibus invisi, & aliena Virtus ipsis formidolosa est. In quo quam male egerit Poëta, nemo non videt. Hoc certe erat oleum addere Camino. Si insanos Rhetorum, & Sophistarum clamores, ineptias, vitilitigandi pruriginem, perstrinxisset, non vituperio, sed laude dignus fuisset; cum nectum sit ejusmodi animalia superba, & disputacia adolescentium animos corrumpere, atque æquum

justumque præsertim eo, quo vivebat tempore, invertere. At partium studia impediverunt Poëtam quo minus hoc faceret. Verum interim est, *Socratem* Geometriæ etiam, & Astronomiæ operam dedisse, quod studium vituperare demum is poterit, qui veræ Eruditionis gustum non habet; præterquam enim quod mentis aciem mire acuant hæc Literarum studia, amplissimum usum habent in Societate Civili. At his Literis per omnem vitam ita vacare, ut ea quæ ad mentis emendationem pertinent, negligas parum rationi & prudentiæ convenit. Hoc autem morbo non laborabat *Socrates*. *Xenoph.* Lib. 10. cap. 7. testatur, eum *Astronomiæ* vacasse, quantum ad mensium, dierum, festorumque cognitionem necesse esset, seu ut *Plato* Lib. VII. de Legibus testatur, ut *Astrorum*, *Solis* & *Lunæ* cursus atque ita dierum ordinem in mensium curriculo, & mensium anni cursum, tam stata atque convenientia festis ac Sacrificiis tempora haud ignorarent, non vero, quod dicto loco monet *Xenophon*, ut ea quæ non sunt, in eodem ambitu sydera, eaque vaga vel errantia, aut ipsorum a terra intervalla & circuitus cognosceret. Idem de Geometria sensit, eamque ex scito *Socratis* teneris adolescentium animis instillandam esse testes sunt *Plato* & *Xenophon*, quorum loca diligenter adduxit *Vir Lit. Elegantiorum* longe peritissimus, *Ezech. Spanhemius* pag. 279. Edit. *Kiisteri*. Confirmant hæc omnes, qui de dictis factisque *Socratis* aliquid memoriæ prodiderunt. *Eusebius* H. Eccl. Lib. XV. Sect. LXII. ex *Xenophonte* ostendit, ut verbis ipsius utar; Ὅτι τῶν Ἑλλήνων ὁ σοφώτατος Σωκράτης τὰς ἐπὶ τῶν προειρημένων φυσιολογιᾶν μεγάλα φρονήσεως μαρτυροῦντας ἀπέδεικνυεν, ὡς περὶ ἀχρεῖα τῷ βίῳ καὶ ἀκατάληπτα καὶ

καταλιβόμενος. Idem probat Cl. *Alexandr. Stromat.* Lib. I. In genere nota sunt verba *Varronis* apud *Ciceronem*, *Acad. Quæst. Lib. I. Sect. 15.* dicentis: *Socrates* mihi videtur, id quod constat inter omnes primus a rebus occultis, & ab ipsa natura involutis, in quibus omnes ante eum Philosophi occupati erant, avocavisse Philosophiam, & ad vitam communem adduxisse; ut de virtutibus & vitiis, omninoque de bonis & malis rebus quæreret, cœlestia autem vel procul esse a nostra cognitione censeret, vel si maxime cognita essent, nihil tamen ad bene vivendum conferre. Hic locus autem non ita est intelligendus, quasi, aut ipse prorsus disciplinas illas negligeret, aut aliis negligendas esse juberet; sed quod inprimis corruptis Civium suorum moribus medicinam adferre voluerit. *Xenoph.* libro citato apud *Eusebium* ait: Καὶ πρῶτον μὲν περὶ αὐτῶν ἐσκοπεῖ πόλερξ πόλε νομισα-
τες ἰκανῶς ἤδη τὰ ἀνθρώπινά ἐίδεναι ἐρχοῦναι περὶ τῶν τοιούτων φρονιζεῖν ἢ τὰ μὲν ἀνθρώπινά παρέντες τὰ Δαιμονία δὲ σκοπεῖν, ἢ γὰρ τὰ προσηκόντα πράττειν. Et primum quidem in illis hoc spectabat, utrum se rerum humanarum abunde peritos esse rati, ad superiores illas studium curamque transferrent, an vero cum neglectis humanis divina rimarentur, suo sibi munere officioque fungi viderentur. Ex quo satis patet, quo temperamento usus fuerit *Socrates*. Duo hîc notanda sunt, quæ singularem Excellentissimi Viri prudentiam satis superque ostendunt. Primum est, quod voluerit, ut teneræ ætati prima *Geometriæ* Elementa traderentur, quod sane consilium optimum est. Ita enim ingenium humanum mature acuitur, atque præparatur, ad graviora studia rite intelligenda, accuratissimeque examinanda. Hæc efficiunt, ut *Logomachias* ma-

ture evitent Juvenes, neque omnia statim quæ traduntur, credant. Commendarunt hoc studium nostra ætate Viri Ingenio & Eruditione Nobilissimi, *Lokius*, *Malebranche*, *Werenfelsius*, *Wolffius*, *Croufazius*, aliique, & magis hoc necessarium est, quam figuras Syllogismorum ad digitos numerare posse. At non omnes Scholarum Moderatores hoc intelligere vel possunt, vel volunt. Multi *mathematicas disciplinas* ita horrent, ut pueri *Spectra*. Secundum quod in hoc Viro laudandum existumamus, est quod studia quidem præclare excoluerit, ita tamen ut probitatis morum primam & præcipuam habuerit rationem. Multi Eruditi in eo communiter peccare solent, quod cum præcipuo quodam studio unam atque alteram scientiam excolant, ea tamen plerumque, quæ ad mores pertinent, vel negligent, vel parum curent. Multos ex iis, qui humaniores, uti vocantur, Literas studiose pertractarunt, in hoc graviter impegisse, historia rerum inter Eruditos gestarum abunde docet. Alii non tantum ea, quæ ad Ethicam pertinent, negligunt, sed omnia alia studia, quibus nunquam vacarunt, spernunt. Quicquid autem sit de cultura hujus vel illius studii, alienum certe a ratione est, velle immorari iis, quibus ingenii acumen & nominis fama paratur: negligere autem ea, quæ ad consequendam mentis tranquillitatem & salutem facere possunt. Multi v. gr. Rabbinicis aut Antiquitatis studiis inhiant, qui per omnem vitam vix unquam Compendium Ethicum evolverunt. Ita nesciunt mortales vera rerum pretia æstimare. Neque dubium itaque, quin *Socrates* merito in hoc negotio singulare Sapientiæ suæ exhibuerit Specimen.

III.

At redeamus ad Objectiones Aristophanis. *Secundum* crimen quod Socrati objecit est, quod is non solum *justum* & *injustum* perinde habuerit; Sed & quod pestilentissimum hunc errorem Adolescentibus instillaverit. Act. I. Sc. I. Strepsiades ita loquitur:

Οὔτοι διδάσκουσ' ἀργυρίου ἢν τις δίδω,
λεγοντα νικᾶν καὶ δίκαια καὶ δίκαια

Hi

Docent, si modo quis argentum illis det, hominem
Orantem causas, æquum & iniquum vincere.

Et ne obscurum sit, quos intelligat Phidippides ait:

Τὸς ὠχρῶντας, τὸς ἀνυποδῆλτος λεγεις
Ὦν ὁ κακιδαιμων Σωκράτης καὶ Χαιρέφων

Paulo post hæc verba ait Strepsiades:

Εἶναι παρ' αὐτοῖς φασιν ἀμφω τῷ λόγῳ
Τὸν κρείττον' ὅς τις ἐστὶ, καὶ τὸν ἥττονα.
Τέλοιν τὸν ἕτερον τοῖν λόγοιν, τὸν ἥσσονα
Νικᾶν λεγοντα φασὶ ταδικῶτα.
Ἦν ἐν μαθῆς μοι τὸν ἀδικὸν τέλον λόγον.
Ἄ νυν ὀφείλω δια σε τέλων τῶν χρεῶν
Οὐκ ἂν ἀποδοῖν ἐδ' ἂν ὀβολὸν ἐδενί. i. e.

Ajunt penes illos esse sermonum duo

Genera: unum superius & inferius alterum.

Et ex his alterum sermonem, qui fiet

Inferior, vincere perorando iniquissima:

Quod si ergo injustum hunc sermonem addiscas mihi

Horum ne obolum quidem cuiquam ego persolvero.

Hi s

Infra

Infra inducitur *Philippides*, probaturus, jure posse Parentem *Strepsiadem* a se filio verberari, imo ἐν εἶναι πανυ δίκην; unde etiam Judices Athenienses ei objecerunt, quod esset τον ἥττω λόγον κρείττω ποιῶν, καὶ ἄλλας ποιῶν. Vide cum primis *Actum tertium. Scenam II.*

Quod si impactum hoc Crimen ex monumētis Veterum posset probari, actum esset de estimatione *Socratis*. Quid enim pestilentius excogitari posset, ad animos hominum pervertendos, & discordiarum semina spargenda hoc errore? sane hac ratione omnia Societatis vincula rumperentur, nec esset hospes ab hospite, frater a fratre tutus. At notissimum est, *Aristophanem* κωμῳδεῖν. Is certe & alii ei similes Poëtæ, artem justum & injustum perinde habendi callent. Specimen hîc ante oculos habemus: novit rethores sui temporis de quavis re in utramque partem disputasse: hoc vero non tangit, sed innocentissimum Virum a crimine hoc alienissimum acerbissime perstringit. Quid autem hoc aliud est, quam τον ἥττω λόγον κρείττω ποιεῖν? Sophistas autem hoc morbo tum temporis laborasse notum est; audiamus quædam testimonia. *Socrates* ipse apud *Platonem* in *Euthydemo* pag. 272. de iis ait: Οὕτω δεινοὶ γεγωνασιν ἐν τοῖς λόγοις μαχεῖσθαι τε καὶ ἐξελεγχεῖν τὸ ἀεὶ λεγόμενον ὁμοίως, εἴαν τε ψευδὲς, εἰ τ' ἀληθὲς ἢ. i. e. *Tanta in dicendo facultate valent, ut & decertare, & id quod in medium adfertur refutare possent, seu verum sit, seu falsum*: De *Protagora* ait *Gellius* lib. 5. cap. 3. *Is tamen Protagoras insincerus quidem Philosophus, sed acerrimus Sophistarum fuit, pecuniam quippe ingentem, quum a discipulis accepisset annuam, pollicebatur, se id docere,*

re,

re, quam verborum industria causa infirmior fieret fortior, quam rem græce ita dicebat τον ἥττω λόγον κρείττω ποιεῖν. De Gorgia Leontio refert Cicero libro 2. de Fin. De quacunque quæstione dicere solitum in conventu poscere quæstionem, id est jubere dicere, quæ de re quis vellet audire. Audax, addit Cicero, negotium: dicerem impudens, nisi hoc institutum postea translatum ad Philosophos nostros esset. Sed & illum, quem nominavi & cæteros Sophistas, ut e Platone intelligi potest, lufos videmus a Socrate. Plutarchus quæst. Plat. initio de hisce temporibus loquens ait: Καὶ γὰρ ὥσπερ ἐκ τύχης τότε φορὰν γενέσθαι συνέβη σοφιστῶν ἐν τῇ Ἑλλάδι, καὶ τούτοις οἱ νεοὶ πολυτελεῖντες ἀργυρίου ὀνηματος ἐπληρύντο καὶ δοξασοφίας καὶ λόγων ζήλῳ σχολὴν καὶ διατριβὰς ἀπρακτὰς ἐν ἐρίσι καὶ φιλοτιμίαις ἀγόντες, καλὸν δὲ καὶ χρησιμὸν ἔδ' ὅτιεν. i. e. Ea tempestate quasi fortuna quadam Sophistæ in Græcia proveniebant frequentes; quibus multa numerata pecunia implebantur adolescentes superbia, scientiæ opinionione, studio disputandi, ita ut otiosi & inertes in rixis, & contentionibus ambitiosis tempus tererent. Longe aliter de Socrate loquitur Xenophon Memorab. Lib. I. Cap. I. quod ille semper de rebus humanis disfereret τι δίκαιον τι ἀδίκον. considerans quid pium esset, quid impium, quid honestum, quid turpe, quid justum, quid injustum. De semet ipso loquens in Apolog. apud Plat. pag. 12. ait: ἔδεν γὰρ ἄλλο πράττων ἐγὼ περιερχομαι ἢ πειθῶν ὁμῶς καὶ νεώτερος καὶ πρεσβύτερος μὴτε σώματων ἐπιμελεῖσθαι μὴτε χρημάτων προτερον, μὴτε ἄλλῃ τινος ἔτω σφοδρὰ ὥς τῆς ψυχῆς, ὅπως ὥς ἀρίστη εἶναι λεγὼν ὅτι ἐκ ἐκ χρημάτων ἡ ἀρετὴ γίνεται, ἀλλ' ἐξ ἀρετῆς χρηματα, καὶ τ' ἄλλα ἀγαθὰ τοῖς ἀνθρώποις ἀπαντα καὶ ἴδια καὶ δημοσια. Et quid opus pluribus verbis? Audiantur Plato,

Plato, Xenophon, Veteres in universum omnes, qui praeceptorum ipsius memores sunt. Impudentissime igitur calumniatus est Optimum Virum, *Aristophanes*. Hæc autem calumnia eo erat mordacior & virulentior, quod *Socrates* sua disputandi ratione, homines parum gnaros, in suspicionem hujus rei adduxit. Notum enim est, eum in congressu & familiaribus Colloquiis perpetua usum esse *Ironia*: solebat nimirum, ne eos, quibus cum disputabat, offenderet, perpetuam ignorantiam opinionum, de quibus agebatur, præ se ferre, & per varias quæstiones eos vel invitos ad erroris confessionem adducere, quod sane iis, qui non satis in hac re exercitati erant, suspicionem poterat injicere, eum utramque in partem disputando gloriam quærere, at quamvis forte unus vel alter literarum rudis in eam devenerit cogitationem; dubitandum tamen non est quin *Aristophanes* Vir haud indoctus, probe sciverit, quo animo hoc fecisset *Socrates*, cum in publicis conventibus, & in magna frequentia, de hac re disfereret.

IV.

Possemus hic subsistere & ad tertiam objectionem examinandam progredi; Sed cum ante aliquot annos Vir Cl. P. D. *Huetius* in libello posthumo de imbecillitate ingenii humani, probare aggressus esset, *Socratem Scepticum* fuisse, audiendæ sunt, Viri D. rationes: loquitur autem pag. 105. ita: *Socrate ayant remarqué, que les Hommes ne savent rien, il le declara hautement & fit profession de ne rien scavoir, & il crut, que ce fut par là qu'il merite l'eloge, qui lui fut donné par l'Oracle d'Apollon d'être le plus sage de tous les homes; Le souverain point de*

de la Sageſſe étant de reconoitre ſon Ignorance. Cum autem non ignoraret Eruditus Præſul, diſſentientes ad conſuetam Socrati Ironiam provocaturos ita reſpondet pag. 106. *quelques uns ont pretendu, qu'il ne parloit pas ſincerement, lors qu'il tenoit ce langage, mais par Ironie ou par Modestie pour rabbatre la vanité des Sophiſtes, qui ſe vantoient follement de ne rien ignorer & d'être toujours prêts de diſcourir ſur toutes ſortes de matière: Si cela eut été ainſi il n'eut perſeveré ſi conſtamment dans l'aveu public, qu'il faiſoit de ſon ignorance, principalement, lors qu'il parloit a ſes amis, & a des gens graves & ſerieux & lors qu'il n'y avoit nulle occaſion de decrier les Sophiſtes. Il n'eut pas examiné toutes choſes comme il avoit coutume de faire conformement à cette doctrine, & il n'eut pas donné une ſi fauſſe interprétation, & ſi contraire a ſes ſentiments, a l'Oracle, qui avoit rendu temoinage a ſa Sageſſe: ita Huetius.*

Respondemus, verum eſſe, Socratem non ſemel dixiſſe ſe nihil ſcire. At quæritur utrum hæc propositio ita ſit intelligenda, ut ea denotare voluerit Socrates, plane nullum dari Veritatis Criterium, an vero per modestiam, & reſpectu habito ad Eruditos ſui temporis ita fuerit locutus. Poſterius nobis vero ſimilius videtur Prius: non item. Rationes ſunt ſequentes: Primo ubique Socrates hunc eſſe Sophiſtarum-morem contendit, ut nihil certi definiētes, utramque in partem ſine ullo certo fundamento diſputent. Legatur integer Dialogus Platonis Euthydemus, in quo Sophiſtas ob id reprehendit, quod ſi in eodem hæſiſſet luto, qua fronte tandem alios reprehendere potuiſſet? 2. ex ipſa lectione Platonis & Xenophontis conſtat,

constat, eum in rebus moralibus certitudinem admisisse. Ita demonstravit existentiam Numinis, ejus Omniscientiam, Providentiam, de quo, cum Religionem ipsius examini submittemus, prolixius agemus. Agnovit dari leges naturales, & discrimen esse intrinsecum inter justum, & injustum. En locum ex Xenoph. Lib. 4. p. 508. Ita-
que ego o Hippias idem dico justum, atque legibus obtemperare, quod si tu aliter sentias profer; at Hippias recte neque mihi secus de justo est ut sentiam. Non scriptas autem quasdam o Hippias cognovisti esse leges? has, inquit, quæ quidem ubivis locorum similiter habentur, putasne tu igitur eas esse ab Hominibus latas? At id quonam pacto, cum neque in unum omnes convenire possint, neque unius sint linguæ? quos igitur tu putas has leges tulisse? Ego quidem Deos putem hominibus easdem dedisse leges, nam Lex quidem apud omnes homines una est, ut Deos colas, & ut Parentes item honores ubique jubet lex, ait: & hoc inquit, neque Parentibus licere commisceri cum liberis nec liberis cum Parentibus. Non mihi videtur o Socrates ista esse divina lex. Quidni? quoniam inquit Hippias sentio quosdam esse ejus transgressores. Respondet Socrates equidem cætera permulta transgrediuntur, sed suppliciis afficiuntur, qui a Diis impositas leges transgrediuntur, quæ quidem nullo modo homines effugere possunt, veluti, qui ab hominibus positas transgrediuntur, tum quod lateant, poenam effugiunt, tum quod vi superant. &c. &c. Hic locus ut innumera taceam satis ostendit, Socratem credidisse dari quasdam leges divinas ratione sola colligendas, easque vel poenam, vel præmium sequi. De his utramque in partem metho-
do Scepticorum non disputavit. Neque credidit cum iis, nullum dari inter justum & injustum discrimen,

crimen, sed earum legum vinculum ab existentia,
& voluntate Numinis prudenter repetit. Hinc in
Eutyphrone apud *Platonem* p. 8. ait: Neminem quæ-
rere vel dubitare, quin is, qui alium interfecerit, in-
justitiam commiserit, de circumstantiis tantum dubita-
oriri: verba græca ita sonant: Ἀνθρώπων - - ἡδὲ
τινὸς ἡκιστα ἀμφισβητῆντος ὡς τὸν ἀδικῶς ἀποκτείνον-
τα, ἢ ἄλλο ἀδικῶς τι ποιεῖντα ὅτιεν, ἔδει δίδοναι
δικήν - - - ἀλλ' ἐκεῖνο ἴσως ἀμφισβητεῖ το τίς ἐστὶ
ὁ ἀδικῶν, καὶ τί δρῶν καὶ ποτε. Unde *Illustris Vir*
hypotheseos defendendæ nimio abreptus fuisse vi-
detur studio. Neque tamen diffitendum, eum
testem pro se *Ciceronem* citare qui *Acad. Quæst. Lib.*
4. Sect. 74. sub persona Philosophi *Academiæ* no-
væ addicti, ita ait: *Parmenides, Xenophanes, mi-*
nus bonis quanquam versibus, sed tamen illis versibus in-
crepant eorum arrogantiam quasi irati, qui cum sciri
nihil possit, audeant se scire dicere. Et ab his ajebas
removendum Socratem & Platonem. Cur? an de ul-
lis citius possum dicere? vixisse cum his equidem videor:
ita multi sermones perscripti sunt, e quibus dubitari
non possit, quin Socrati visum nihil posse sciri. Excepit
unum tantum, scire se, nihil se scire: Respondemus
ad h. l. primo observandum hominem loqui, qui
simili errore delusus veteres quosvis Scepticos
fuisse probare sustinuit. Sect. XV. ejusdem libri
Socratem & Platonem e numero Scepticorum eximio
Cicero. Imo Acad. Quæst. Lib. I. Sect. 15. præ-
clare explicat qua ratione illud nihil scire intelle-
xerit: Socrates inquit, in omnibus fere sermonibus,
qui ab iis, qui illum audierunt perscripti varie copiose
sunt, ita disputat, ut nihil affirmet ipse, refellat alios:
nihil se scire dicat nisi id ipsum, eoque præstare cæteris,
quod illi, quæ nesciant, scire se putent; ipse se nihil
scire,

scire, id unum sciat: ob eamque rem se arbitrari ab Apolline omnium sapientissimum esse dictum, quod hæc esset una omnis Sapientia non arbitrari sese scire, quod nesciat. Hæc ultima verba satis declarant, quo sensu dixerit Socrates se nihil scire: nimirum tanquam prudens Philosophus animadvertibat cognitionem nostram arctis esse circumscriptam limitibus, atque adeo ineptos eos esse, qui ob qualemcunque cognitionem rerum altos gerunt spiritus. (2.) neque existimandum, si quando Socrates apud Platonem cum primis dubitanter loquitur, universalem eum ἐποχὴν adprobare. Plato tortuoso dicendi genere usus sine dubio prouti e re sua esse putavit, induxit loquentem Socratem. (3.) tandem ex universa Philosophiæ Socraticæ ratione & indole esset demonstrandum, quod aut aperte Scepticismum defenderit, aut saltem ita sermonem semper instituerit, uti palam constat, eum non credidisse dari certum aliquod veritatis Criterium. Hoc autem vix ex veterum monumentis certo poterit probari. Nullus autem dubito, quin singularis illa ratiocinandi methodus, qua usus est, in causa fuerit hujus suspicionis: interim in ipsa ratiocinationis ejus methodo haud pauca adsunt vestigia, sententiæ quam defendimus: ita Xenoph. libro 4. ait: cum ipse aliquid oratione percurreret, per ea progrediebatur, quæ maxime essent in confesso, quod esse hunc modum tutum existumaret ratiocinandi. Itaque cum aliquid dicebat omnium maxime quos ego novi Auditores ut adsentirentur efficiebat, si ea, de quibus ei conveniebat cum eo quicum colloquebatur, essent vera, tum vero juxta hanc methodum vera & recta erat ratiocinatio, sin minus argumentatio, quæ a Dialecticis ad Hominem vocatur, cujus interdum major

per est efficacia quam veræ demonstrationis. Scio quid oppositurus sit *Illustris Præsul*: nimirum concedet, Socratem ex iis concludere, quæ sibi ad adversariis concessum iri, animadvertisset; at quæri, utrum hæc ipsa, quæ concedebantur, ab ipso pro immotæ veritatis principiis habita fuerint nec ne. Respondemus autem non pauca dari vestigia, ex quibus pateat, eum, ea in ratiocinando præstruxisse fundamenta, quæ pro certis ipsemet habuit. Ex. gr. apud *Xenoph.* Lib. 2. pag. 464. occurrit colloquium, quod habuit cum filio suo *Lamprocle* minus æquo animo acerba convicia matris ferente. Quærit igitur ex filio, utrum existimet, ingratum animum esse peccatum; quod cum concessisset filius, ostendit, eum graviter peccaturum Deosque & homines iratos habiturum, si matrem iræ impetum non sustinentem, minus coleret. Apparet ex hoc, fundamenti loco posuisse *Socratem*; ingratum hominem contra legem agere. Quamvis autem hæc propositio non sit ex veritatibus primo primis, ut ita dicam, petita; tamen est ex propositione certissima, evidentissimæque, quæ non minus videtur certa, quam illa *Geometrarum*, omnes anguli trianguli simul sumti, æquales sunt duobus rectis: quæ itidem ex certissimis axiomatibus constat. Neque insuper, quod tamen contendit *Huetius*, credibile est, *Socratem* in familiaribus semper colloquiis ita locuturum fuisse, ut perpetuam sectari videretur *σκη-
-τιν*. Certe in *Xenophontis OEconomico* non semel deposita *ἐργαστηρίου* persona sine ambagibus animi sui profert cogitata, id quod supra de Ignorantiæ confessione ex *Ciceronis* interpretatione audivimus, constat. Idem confirmat *Plato* in *Theæteto* dicens:

Κινδυνεύει τῷ ὄντι ὁ Θεὸς σοφὸς εἶναι, καὶ ἐν τῷ χρησμῷ
τῷ τῷ λέγειν, ὅτι ἡ ἀνθρώπινη σοφία ὀλίγη τινος
ἀξία ἐστὶ καὶ ἔδενος. Καὶ φαίνεται τῷ λέγειν τὸν
Σωκράτην προσκεχρηθῆαι δὲ τῷ ἐμῷ ὀνόματι, ἐμὲ πα-
ραδειγμα ποικίμενος. Ὡς περὶ ἂν εἴποι ὅτι ἔτος ὑμῶν,
ὦ ἄνθρωποι, σοφοτάτος ἐστὶν ὅστις ὥς περὶ Σωκράτης ἐγ-
νώκειν ὅτι ἔδενος ἀξίος ἐστὶ τῇ ἀληθείᾳ πρὸς σοφίαν.
i. e. *Solum ergo Deum esse vere sapientem, & in O-
raculo illo hoc dicere putabat, humanam Sapientiam
parvi, imo nihili pendendam esse; quod vero Socratem
dixisset, usum esse suo nomine, & Exempli instar ipsum
protulisse; quasi dixisset: Is demum vestrum ὦ Homi-
nes, sapientissimus est, qui ut Socrates, intellexit, se
revera nullius esse pretii, ad Sapientiam quod attinet.
Confer J. Clericum Sylv. philolog. p. 194. Atque
hæc de Scepticismo Socratis sufficiunt. (*)*

V.

Transeamus ad tertiam Aristophanis objectionem,
seu Calumniam potius audiendam: objicit Socrati
quod discipulos pecunia emungere soleat.

Act. I. sc. I.

Οὐλοῖ

(*) Addendum hisce: Socratem, dum de Ig-
norantia nostra locutus est, ut plurimum ad quæ-
stiones physicas respexisse. Notum enim est Præ-
ceptores, quibus usus est Vir Summus, ut plu-
rimum de origine adspectabilis mundi disseruisse,
neque tamen certi quid attulisse. Notum insuper
Socratem cum Heraclito credidisse, corpora in per-
petuo fuisse fluxu, atque adeo perpetuæ mutatio-
ni esse obnoxia.

‘Οὔτοι διδάσκουσ’, ἀργυρίου ἢν τις δίδω,
Λεγόντα νικᾶν καὶ δίκαια καὶ δίκαια.

Hinc *Strepsiades* cum *Socrate* colloquens, inquit;
Μισθὸν δ' ὅντιν' ἂν πράττῃ μ', ὁμῶμαι σοι καὶ λαθῇσιν
Ἰῆς Θεῶς, mercedem me dare quamcunque praeſtus fue-
ris testor Deos. Ad verba v. 98. *Scholias*tes hæc ha-
bet: Καὶ τῷ ψευδὲς, διαβολῆς χάριν. 'Ουδεὶς
μισθὸν ἔτελει Σωκράτει. 'Επει ἐκεῖνος ἐφασκε μη-
δὲν εἶδεναι. Διοπερ καὶ ὑπο Πυθίῃ σοφὸς ἐκρίθη. Τῷ
γὰρ αὐτῷ πρώτον ἐκρίνεν εἶναι σοφόν. Το γνωρίζαι
ὅτι μηδὲν οἶδε. Πῶς ἂν αὖν μισθὸν ἐπράττετο παρὰ
τῶν συνορίων ὁ λεγὼν περὶ αὐτοῦ ὅτι ἔδεν οἶδα. Quam
vera hæc sint, ex antecedentibus patet, neque eti-
am si verum esset, recta esset defensio. Hinc re-
ctissime *D. Küsterus* ad hæc *Scholias*tis: *Male ra-*
*tionem concludit Scholias*tes, si hoc solo argumento,
quod *Socrates* dixerit se nihil scire, evinci posse pu-
tat, eum malam mercedem a discipulis suis exegis-
se, utpote qui nihil haberet, quod eos docere posset.
Nam docendi utique ἔ instituerendi sunt *Juvenes*,
antequam ratione scire possint, se nihil scire. Do-
cta quippe hæc ignorantia est, ad quam ut perve-
niatur, ἔ disciplina ἔ multarum rerum scientia
opus est. Nimirum sapiens cum dicit se nihil scire;
scientiam suam cum tota rerum natura comparat,
cujus tantam esse immensitatem videt, ut scientiæ
sue modulum cum ea collatum ne puncti quidem vi-
cem obtinere facile intelligat. Eadem scientia ma-
gna est, ἔ suspicienda, si comparatur cum captivæ
vel potius ignorantia ἔ falsa opinione aliorum ho-
minum, qui ob hoc ipsum, quod revera nihil sciant,

nec unquam cogitatione sua arctissimos Sensuum limites transcenderunt, multa vel potius omnia se scire putant. Ita rectissime Küsterus. At ut directe Calumniatorem aggrediamur, dicimus nihil magis a moribus Socratis alienum fuisse, quam hoc. Hinc illam *μυθουργίαν* apud Platonem sapissime exagitat, ut in *Euthydemo* pag. 304. aperte de *Sophistis* ait Socrates, quod Comicus objicit *διδάξαι τὸν ἐθελοντὰ ἀργυρίου δεῖναι*. Apud Xenoph. memorab. Cap. 2. Sect. 7. de Socrate. *Ἐθαυμάζε δὲ αὖ τις ἀρετὴν ἐπαγγελλόμενος, ἀργυρίου προαίτοιο*, mirum ipsi videbatur eum, qui virtutem profiteretur, pecuniam exigere. Notum est illud Colloquium, quod habuit cum *Antiphone*, ipsum reprehendente, quod mercedem non postularet: confert eos, qui mercede acc. pta disciplinas alios docent, cum formosis puellis, stupro corporis elegantiam formæ aliis communicantibus, se vero cum eleganti puella virtutis amore Viro probò nubenti. Tandem etiam accedit *Laërtius* lib. 2. dicens: *μυθὸν τε δεῖναι εἰσεπραξέλο* mercedem nullam exigebat, nempe a discipulis, quem antea dum in *Officina lapidaria* adhuc ageret, stipes ad usum vitæ necessarias cepisse, idem dixerat *Laërtius*. Imo tantum aberat, ut accepisset a discipulis pecuniam, ut etiam dona ab amicis & divitibus oblata respueret: testatur id *Ælianus* Var. Hist. 9. cujus verba latine tantum dabo. *Alcibiades* ambitione quadam munificus complura magnæque dona Socrati dono misit. Cum ergo *Xantippe* miraretur donorum amplitudinem, & ea cuperet accipere, dixit Socrates, quin & nos certemus liberalitate cum *Alcibiade*,

de, & ea quæ ab ipso mittuntur non capiamus ad declarandam & nostram animi magnitudinem. Hinc Alcibiades ipse in Convivio ait; Socratem difficilius pecuniis quam Ajacem ferro domari posse. Eum autem morem servabat Socrates, ne Sophistas pecuniæ studio deditos, imitaretur, & quod innoxia naturæ desideria sequens, paucis esset contentus vitæ adminiculis. Hoc ultimum testatur Xenoph. Mem. Lib. I. Nam usque adeo, inquit, frugalis erat, ut haud sciam num quis lucrum tam exiguum labore suo faceret quod non alendo Socrati sufficeret. Quippe Cibi tantum sumebat, quantum jucunde comederet. Ad eam sic paratus accedebat, ut si desiderium obsoniorum ei esset. Etiam quivis potus ei gratus erat, propterea quod non biberet, nisi sitiret. Si vero nonnunquam invitatus ad cœnam vellet accedere, tum id, quod difficillimum est, plurimis, cavere scilicet ne quis se repleat ulterius quam commodum sit, ipse perquam facile cavebat. Illis autem qui hoc facere non possunt, auctor erat, ab iis, ut sibi caverent, quæ suadent, ut tametsi quis non esuriant, nihilominus tamen edat, ac non sitiens bibat. Quod si tamen Socrates, quæ erat paupertate, vel maxime mercedem oblatam accepisset, ut vitam toleraret, atque sustentaret facilius, an dignus fuisset, ut tanta verborum acrimonia eum exciperet Comicus aliquis, quorum mos est, muscarum instar, culinas sectari, & aliena vivere quadra? quid si nostris temporibus vixisset Aristophanes, quo plerique docentes ita pecuniæ inhiant, ut vel ob hoc unum ad literas animum adjunxisse videantur? Utinam adolescentuli nunquam grandi pretio difficiles emerent nugas! at de his jam quidem nos non agimus.

VI.

Pervenimus tandem ad quartam eamque gravissimam calumniam. Contendit Poëta Philosophum nostrum Numen tollere, Deos patrios rejicere, & novos Deos introducere. Act. 3. Sc. I. Strepsiades:

*Ecce autem, ecce Jovem Olympium; quæ insania
Te isthac ætate credere, esse aliquem Jovem.*

Ph. *Quid tu isthoc rides quod verum est?* St. *quia video
Te esse puerum, & sapere Senum deliria.*

Ph. *Quid est.* St. *Jurastin' modo nunc Jovem?*

Ph. *Equidem.* St. *Viden ergo quam bonum sit discere?*
Ah mi Phidippide, non, non est Jupiter.

Ph. *Quis ergo alius?* St. *Turbo imperat expulso Jove.*

Ph. *Papæ, quas tu nugas agis?* St. *Atqui isthuc scias
Ita se habere.* Ph. *Quis hoc dicit?* St. *Noster Socrates.
Et Chærepho, qui novit passus pulicum.*

Denuo eodem loco Socrates ad Strepsiadem *μη λη-
γῆσῃς, ὅτι ἐστὶ Zeus.* Act. V. Scena III. ait: Strepsiades:

*Me miserum & stupidum; quantum insaniivi modo
Quod Socrati credens, abjeci omnes Deos.*

Act. I. Scen. 4. & sequentibus objicit Socrati, quod *solas nubes* pro Diis habeat; fulmina, tonitrua, aliaque insolita cœli *παροµενῶν*, nubium casu cadentium & in se irruentium motui adscribendo. Unde patet Aristophanem non tantum eum spreti cultus publice recepti impugnare; sed simul tueri velle, eum omnis Religionis hostem esse. Vide Act. I. Scen. IV. ibi Strepsiades:

Sed

Sed quæso unde ignitum illud fulmen decidit? hoc doceas me. Nam feriens nos & frigore percellit & amburit: & æquus Juppiter hoc ipsum in perjuros celsa jaculatur ab arce. SO. Et quomodo (tu fatue & Lunatice qui Saturnia oles) si perjuros fulmine plectit, quomodo non etiam ille Simonem atque Theorum, atque Cleonymum eodem sacro percutit igni? quandoquidem supra modum & illi perjuri: sed in ædem ipse suam jurit & concutit, aut excelsa cacumina Suni aut rigidas quercus. Quid ab his patitur? numnam pejerat illex? In sequentibus clarius adhuc loquitur Strep-siades, edoctus scilicet a Strep-siade ita Socrates: Ergo jam nihil aliud Deum esse credes numina præter hæc nostra Chaos, Nubes, & Linguam tria primordia rerum. St. Imo aliis Diis ne loquar ego quidem (licet offerar ipsis obviam) neque sacrificem, neque litem, neque thus ingeram in aras. Verbo de effectibus, quos solent edere nubes, tonitrua, loquitur, vel loquentem potius inducit Socratem Comicus uti solent illi, qui prorsus omnem Numinis & existentiam & providentiam rejicere solent. Vide Illustris Spanhemii Observat. ad Act. I. Sc. 4. Adde ejusdem notas ad v. 125. Pluti, ubi alia loca ex Æschylo adducit, ex quibus omnibus patet, Aristophanem voluisse ostendere, Socratem sacra & profana perinde habere, licet Plato & Xenophon in eo potius causam ipsius tueantur, quod non neglexerit aut publice proscripserit Deos patrios.

VII.

Juvat igitur hæc omnia diligenti submittere examini atque dispicere, utrum Numen omne sustulerit Socrates. Apud Xenoph. Lib. 4. pag. 503. edit. Bas. existentiam & Providentiam Numinis aper-

te fatetur: ita enim ex versione Bessarionis loquitur Socrates: Dic mihi o Euthydeme, venitne tibi unquam in mentem, quomodo diligenter omnia Dii immortales, quibus indigeant homines, creaverunt? Ac ille. Non adepot ait. Non scis, inquit, quod cum luce egeamus, hanc Dii nobis praeberunt? ita ait mehercle: quae si non esset, nihil inter nos & caecos interesset, quod ad oculos quidem attinet. Atqui cum quiete etiam indigeamus, noctem nobis, quietis optimum tempus fecerunt. Hoc igitur, inquit, omnino gratiarum actionem meretur. Sol vero cum lucidus sit horas diei ceteraque omnia nobis declarat. In nocte vero cum ipsa tenebrosa sit, stellas in caelo fixerunt, per quas horis noctis nobis notificatis, multa, quae oportet, agimus. Ita est, ait. Ac luna quidem non modo noctis, sed etiam mensis partes nobis manifestat. Vehementer ait. Quod autem cum nutrimento nobis opus esset, inquit, hoc e terra nobis Dii produxere, ac tempora ad istud congrua praeberere, quae non solum quibus indigemus multa atque diversa, sed etiam quibus delectaremur, afferrent. Quid tibi videtur? Magnae, ait esse, Clementiae. Quod autem aquam quoque nobis rem pretiosam praeberunt, plantis ad augmentum una cum terra aptissimam, nobis cum aliis simul cibariis nutrimentum, quae cum misceatur alimentis, parabilia, utiliora ac delectabiliora ea facit: & quoniam plurimum ejus indigemus eam suppeditat nobis abundantissimam? & hoc ait, Providentiae est. Quod autem ignem, inquit, nobis dederunt, frigus arcentem, tenebras dissolventem, ad omnem artem omniaque utilitatis gratia hominum facienda cooperantem? nihil enim illorum, ut uno verbo dicam, quae ad vitam humanam utilia sunt, homines absque igne faciunt. Excellentis Bonitatis est, ait, atque clementiae. Quod autem Sol cum hyemale solstitium attingat, ad nos rursus acce-

accedit, fructuum hos quidem maturans, hos desiccans, quorum videlicet tempus præterit: & cum hæc agat non propius venit, sed cavens ne si plus quam oporteat nos calefaciat, nobis afferat nocumentum, regreditur: cumque iterum ibi fuerit, ubi nobis etiam manifestum est, si longius aberraret frigore congelaremur, rursus mutatus nobis adpropinquat, in eaque parte cæli versatur, ubi quammaxime nobis profit? ædepol, ait, hæc omnia videntur hominum gratia facta esse. Quod autem cum manifestum sit non potuisse nos sufferre nec æstum, nec frigora, si repente venerint, tam paulatim ad nos accedit sol, tamque paulatim a nobis recedit, ut in utrisque contrariis constitutis nos lateat? Ego quidem ait Euthydemus, hoc nunc cogito, ne non sit aliquod iis opus, præterquam ut de hominibus curam habeant. Hoc autem solum me impedit, quod etiam cetera animalia participant his. Ad hæc Socrates: Nonne manifestum est, inquit, hæc etiam pro hominibus gigni atque educari? quod enim aliud animal tot fruitur bonis a capris, porcis, bobus, equis, asinis, ceteris animantibus, quot homines? Mihi quidem videtur quod plurimis bonis ab istis, quam a plantis fruuntur. Nutriuntur namque, atque pecuniam exigunt, non minus ab istis, quam ab illis. Multique hominum his quidem, quæ a terra gignuntur, non utuntur in cibum: a pecudum vero lacte, caseo ac carnibus nutriti vivunt. Omnes autem cicurantes & domantes utilia animalia, utuntur eis, ut cooperatoribus & in aliis multis. Concedo tibi hoc etiam ait. Video namque illa quoque, quæ nobis sunt fortiora, tam subiecta hominibus effici, ut eis, ut volunt, utantur. Quod autem cum multa diversaque sint bona atque utilia, Sensus hominibus creantur ad singula congruos, per quos omnia sentiamus: quodque rationem nobis largiti sunt, qua cogitaremus

ac memoria teneremus, quæ sentimus, quidque nobis conducat, reperiremus, multos modos inveniremus, quibus bonis quidem frueremur, mala vero depelleremus. Et ad hæc linguam nobis præbuerunt, per quam omnia bona alter alteri communicaremus, docendo, leges ferendo, Rempublicam gubernando: videntur profecto o Socrates magnam hominum curam Dii habere. Ita insignis ille Philosophus Socrates. Sane utitur hic argumento Philosophus noster, quod non solum urgentissimum est; sed quorumvis, etiam simpliciorum captui attemperatum, nimirum ab ordine, & finibus Universi. Solent equidem accuratiores ævi nostri Philosophi, quædam axiomata & propositiones præmittere, antequam argumento illo utantur; nullus autem dubito, quin Socrates, qua erat insigni mentis perspicacia, supposuerit, postulata illa, quæ recentiores solent præmittere, ab Euthydemo concedi. Admiremur autem hic insignem Viri prudentiam, quod subtilioribus argumentis posthabitis, ea proposuerit, quæ ingenio humano quammaxime sunt attemperata atque convenientia, requirunt enim argumenta illa, uti in Scholis appellantur, metaphysica, homines qui attentissime singulas ideas, propositiones, atque nexum earum perpendunt, quorum exiguus inter homines numerus est. Saltem in eo longe prudentior discipulis Cartesii erat, qui ubique, etiam in compendiis Theologiæ, ubi minime necesse erat, duo illa argumenta ab idea Dei petita in medium proferunt; quæ uti sunt valde subtilia & ex multis aliis propositionibus elicitæ; ita minime apta sunt, ad solidam

dam

dam persuasionem circa gravissimum hoc caput, ingenerandam; ut non dicam, de quo tamen jam non agitur, falsa esse, saltem omnium qui de hisce meditantur confessione, multis dubiis obnoxia. Observandum insuper *Socratem* hîc voce *Deorum*, non *Dei* uti; sine dubio quia noluit offendere discipulorum animos, atque sensim sensimque ad hanc veritatem inculcandam procedendum existimavit. Ut non dicam, quod difficile esse existimaverit, de Deo aliquid certi asserere. Notum est *Platonem* in *Timæo* pag. 526. dixisse: Τον Ποιήτην καὶ Πάτερὰ τῶ πάντος ἔρχειν τε ἔργον, καὶ ἔργον τὰ εἰς πάντας ἀδυνατῶν λέγειν. Rectene autem fecerit nec ne, *Socrates*, quod majori Zelo compulsus non fuerit ad salutarem illam propositionem tuendam & defendendam, jam quidem non quærimus. Certe si *Euthydemus*, & qui præsentibus erant, ratiocinari potuere, sine magno labore sentire poterant, quid animo premeret *Socrates*. Adfunt præterea in *Platonis* dialogis non pauca vestigia contemptæ Opinionis, publice de Diis receptæ. In *Eutyphrone* inducit *Plato Eutyphronem*, nescio quem, quasi Patrem capitis accusaret, factumque hoc suum nefarium exemplo *Jovis*, qui vincula *Saturno* injecerat eumque exsecuerat, defenderet. Quod cum *Eutyphro* dixisset, addidissetque ideo quosdam sibi indignari, quod patris esset accusator: qui tamen id, quod *Saturno* fecerat *Jupiter*, non improbarent, qua in re a semetipsis dissentirent; respondet *Socrates*, se ea de causa rem factum, quod cum talia quispiam de Diis diceret, moleste ferret: ἀρὰ γε τῶ εἶναι ἔνεκα τὴν γράφην φεύγω, ὅτι τὰ τοιαῦτα δυσχερὲς πῶς ἀποδεχομαι.

δεχομαι. In sequentibus etiam ostendit, se fabulis Græcorum de Diis fidem non habuisse, cum mirabundus sic interrogat Eutyphronem; an ergo bellum putas Diis esse revera inter se, & graves inimicitias, & pugnas, & alia hujusmodi multa, qualia dicuntur a Poëtis & bonis Scriptoribus? His cum alia nobis templa imaginibus sunt variegata, tum etiam in magnis Panathenaicis pepalum ejusmodi picturis plenum in arcem fertur. Verane hæc esse dicimus o Eutyphron? Καὶ πολέμον ἄρα ἡγήσῃ συ εἶναι τῷ Ὀντι ἐν τοῖς Θεοῖς πρὸς ἀλλήλους, καὶ ἔχθρας δεινάς καὶ μάχας, καὶ ἄλλα τοιαῦτα πολλὰ, οἷα λεγέσθαι ὑπὸ τῶν Ποιῶν καὶ ὑπὸ τῶν ἀγαθῶν γραφῶν; τὰ τε ἄλλα Ἱερά ἡμῖν καὶ ἀπαπεποικιλταί, καὶ δὴ καὶ τοῖς μεγάλοις Παναθηναίοις ὁ πεπλος μέσος τῶν τοιῶν ποικιλιῶν ἀναφερῆσαι εἰς τὴν ἀκροπόλιν. Ταῦτα ἀληθῆ φώμεν εἶναι ὡς Εὐθυφρόν. Hinc ipse Plutarchus de placit. Philosoph. Lib. I. cap. 7. Socratis & Platonis de Deo sententiam exponens sine ambagibus quid senserint, aperit, dicens: Σωκράτης καὶ Πλάτων το ἐν τῷ μονοφύει, καὶ ἀνίστοφει, τῷ μοναδικῷ, τῷ ὅντως ἀγαθῷ. Πάντα δὲ ταῦτα τῶν ὀνομάτων εἰς τὸν νῦν σπενδει, νῦν δὲ ὁ Θεὸς χωριστὸν εἶδος, τέλει το ἀμύγες πάσης ὕλης μηδενὶ παθήῃ συμπεπλεγμένον. i. e. Socrates & Plato unum singularis & per se subsistentis naturæ ac solitarium, revera bonum; omnia autem hæc nomina ad mentem referuntur. Mens ergo est Deus, species separata, hoc est sincera, ab omni materiæ mistura; nec ulli rei, quæ pati aliquid possit, implicita. Idem Socrates citato Xenophontis loco, probat, Deum inconspicuum esse,

esse, nec minus tamen colendum. pag. 505. Quod igitur Dii sint, hominumque habeant curam, tu quoque o Euthydeme cognosces, si non expectes quousque Deorum videris formas. Satis namque erit, opera eorum considerando colere ac honorare Deos. Cogita autem quod ipsimet etiam Dii eo modo se nobis ostendunt. Nam & alteri Dii, cum omnia nobis bona præbeant, nihil horum tamen nobis palam visi largiuntur. Ille quoque qui totum orbem ordinat atque continet, in quo omnia honesta bonaque sunt, quique cum semper eis utamur, semper nihilominus recentia, sana & immortalia ea nobis dat citius, quam homo cogitet, & absque defectu nobis ministrat, hic maxima quidem intelligitur operans, hoc vero totum gubernans invisibilis nobis est. Et paulo infra. Atqui hominis etiam anima, si quid aliud humanum, natura divina participat. Nam illam in nobis dominari manifestum est, videtur autem minime. Quæ cum quis consideret non negligat invisibilia oportet, sed ex illis quæ fiunt, potentia eorum cognita, honore Deos prosequatur. Observandum heic loci Socratem Deum omnium rerum Auctorem distinguere a Diis. Atque adeo interdum sententiam suam clarius, quam alibi, exponere. Ratiocinatur hic eodem modo, quo usus est Paulus Apostolus ad Rom. I. Τα γὰρ ἀόρατα αὐτῶν ἀπο κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοσμενά κα-
 δοχῶνται. Concessit porro Socrates, dari leges quasdam divinas omnibus in universum hominibus præscriptas. Probat hoc Xenoph. locus pag. 508. supra Sect. IV. a nobis adductus.

Preces, quas ad Deos fundebat, & quas inculcabat aliis peragendas, singularem ingenii bonitatem præ se ferunt. pag. 450. ait Xenophon: Καὶ εὐχέλο δὲ πρὸς τὰς θεὰς ἀπλῶς τ' ἀγαθὰ δίδοναι, ὥς τὰς θεὰς καλλίστα εἰδότας ὅποια ἀγαθὰ εἴσι, τὰς δὲ εὐχομένους χρυσιον, ἢ ἀργυριον ἢ τυρρανίδα, ἢ ἄλλο τι τῶν τοιούτων, εἶδεν διαφορὸν ἐνομίζεν εὐχεσθαι, ἢ εἰ κυβερναν, ἢ μάχην, ἢ ἄλλο τι εὐχομένῳ τῶν φανερώς ἀδελῶν ὅπως ἀποβησοῖτο. i. e. Orabat autem Deos simpliciter bona præstare, tanquam optime Dii quænam nobis bona sint scirent. Qui vero aurum, aut argentum, aut tyrannidem aut quippiam hujusmodi a Diis orando petebant, illos simile quid opinabatur orare, ac si ludum taxillorum aut prælium, aut aliquid orassent, cujus incertus exitus esset. Eodem libro pag. 452. egregie divinæ Providentiæ laudes ebuccinat. Dicam vero inquit Xenophon, quæ quondam eum de Numine cum Aristodemo, qui parvus cognominabatur, audieram disputantem. Cum enim eum consideraret nec Diis sacrificantem, nec divinatione usum, quin in contemptu habentem ac deridentem illos, qui ea faciebant. Dic mihi Aristodeme inquit, sunt ulli hominum, quos ut sapientes admiraris? ita esse respondet. At ille: expone nobis nomina inquit: In versuum ego compositione Homerum quammaxime sum admiratus, in dityrambo Melanippidem: in Tragædia Sophoclem: in arte statuaria Polycletum: in pictura Zeuxin. Utrum autem Socrates ait, illi tibi videntur magis admirandi esse, qui insipientia & immobilia simulacra operantur, an illi, qui animalia scientia & mobilia? multo per Jovem inquit, qui

qui animalia faciant præsertim si non sorte, sed cogitatione hæc fiant. Illorum vero quæ incerta sunt ad quem finem tendant, quæque manifeste in utilitatem cedunt hominibus, utra fortunæ, ac utra judicis rationis & cogitationis opera esse? Quid vero non tibi videtur, qui principio homines fecit, utiliter eis sensus tribuisse, per quos unumquodque sentirent? oculos ut visibilia videant, aures ut audibilia audiant. Sic etiam de iis, quæ odore sentiuntur, quorum nulla esset utilitas, si non additæ nobis nares fuissent. Dulcium etiam & acutorum quis nobis esset sensus, si non fuisset nobis lingua data, judex illorum? Et ad hæc non videtur tibi hoc etiam Providentiæ opus fuisse, quod cum visus imbecillis esset, palpebris eum circumvallare, quæ cum opus fuerit uti visu, aperiuntur, in somno vero clauduntur? Ut vero ne venti nocere possint, pilos palpebrarum, quasi decoloratorium ac supercilia eminentia super oculos imposuit, ne qui descendit a capite sudor noceat. Quod autem aures suscipiunt quidem omnes voces, nunquam autem implentur, dentiumque anteriores quidem omnibus animalibus tales constructi sunt, ut secare possint, molares autem, ut ab illis cibum incisum susceptum molere valeant. Ac os, per quod animalia ea, quæ capiunt immittunt in ventrem, penes oculos naresque situm est. Turpium vero ac fætidarum rerum, quæ projicienda sunt, illorum inquam conductus retro construxit, ac regionem eis tribuit, quam longinquam a sensibus. Hæc omnia cum tanta Providentiæ facta, dubitas an fortunæ, an rationis sint? Non per Jovem inquit: quin ita consideranti mihi, videntur

tur hæc omnia sapientissimi Creatoris, animantibusque affecti opus quoddam fuisse. Eadem pagina asserit, Deum esse laudandum quod admirabili artificio mentem corpusque formaverit. Aristodemus dixit: non negligo ego Deum o Socrates, inquit, sed arbitror, eum majorem esse, quam ut indigeat meo cultu, immo Socrates, ait, quanto tibi major esse videtur, tanto magis colendus atque adorandus est. Scias o Socrates, inquit, quod si arbitrarer Deos hominum habere curam non negligerem eos. Et cur ait non opinaris eos de nobis curare, cum videas eos primum quidem solum hominem animalium rectum creasse, (quod id efficit, ut multa providere possit magisque respicere quæ supra se sunt ac minus laborare) visumque, & aures ac os dedisse? deinde aliis quidem gradientibus pedes solum præstasse, qui ad ambulandum conferunt: solum homini manus quoque addidisse, quibus plura operatur, propter quæ feliciores sumus cæteris animantibus? at linguam cum cætera animalia habeant, solam humanam talem fecisse, ut modo hanc, modo illam partem Oris tangat, ac vocem articulet, alterque alteri, quæcunque velit significet. Non vero satis habuerunt de corpore nostro curasse: sed quod majus est, animum quoque quam optimum homini immiserunt. Cujus namque alterius animalis animus, primum quidem cognoverat maximarum optimarumque rerum Creatores Deos esse? quod vero aliud genus præter Homines Deos colit? aut quæ anima accommodatior humana est vel ad famem præcavendam vel sitim, frigora, æstus, aut morbis obviandum, aut robur exercitatione consequendum, aut ad doctrinam percipiendum, laborandum, aut quæcunque vel viderit vel audiverit perdoctusque fuerit, memoria retinendum? Annon tibi omnino perspicuum est, quasi Deos inter cætera animalia homines vivere ipsa natura omnibus aliis corporeque

poreque animaque præstantes? nec enim si corpus haberet bovis, mentem autem hominis, quaecunque voluisset agere potuisset, nec illa, quæ cum manus habeant, amentia sint, aliquid plus habent, tu vero cum utrumque optimum a Diis habeas, non arbitraris, eos tui curam habere? Quando ergo, aut cum quid faciant, putabis eos pro te curare? an cum Consiliarios tibi mittant, quemadmodum tu ais eos mittere debere, ac instruant, quid agendum, quidve non agendum sit? Et paucis interjectis: Disce o optime, quod tua etiam instata mens, quemadmodum velit, tuum corpus gubernat. Itaque opinandum est, illam etiam, quæ totam continet Sapientiam, quemadmodum sibi placitum est, sic omnia gubernare. Num putas, tuum quidem oculum posse ad multa usque passuum millia pervenire, divinum autem oculum impossibile esse simul totum conspiciere? aut tuam quidem animam de his quæ apud diversas regiones geruntur, aut Athenis aut in Sicilia, sive apud Ægyptios, posse cogitare, Prudentiam vero divinam omnia simul non posse curare? nempe, si quemadmodum cum gratum hominibus facias, facile eos qui gratum tibi faciunt cognoscere potes: cumque consilium petas, quinam prudentes sint haud ignoras: sic etiam Diis grata faciens experientiam capere velis, si qui eorum consulerent, quæ incerta hominibus sunt, scies eos profecto tales esse, ut simul omnia viderent ac audirent, & ubique adessent, simulque omnium curam haberent. Itaque (ita addit Xenophon) mihi videtur cum hæc diceret, suis Auditoribus persuadere, non modo cum ab hominibus videantur ab injustis & turpibus & impiis rebus abstinere, sed non minus cum in solitudine essent: cum certo tenerent, nihil eorum quæ agerent, Deos latere. Ita Xenophon. Quam præclara hæc sint, & ad hominem rectæ rationis capacem, virtutis-

que studiosum ad recte vivendum apta, nemo non videt. Quid de *mentis immortalitate* senserit notissimum est. Hinc inde in *Æschinis Dialogis*, *Platonis Phædone*, *Gorgia*, de hoc argumento agit. Unum tantum atque alterum addam testimonium. In *Dialogo tertio Æschinis*, qui agit de morte, postquam ex mente veterum Græcorum de statu hominum bonorum & malorum post mortem locutus esset: ita ait pag. 117. edit. Clerici: *Hæc quidem audiui a Gobria; tu Axioche iudicium feres: ego enim ratione adductus hoc unum certo scio, animam omnem esse immortalem. Hæc vero, etiam cum ex hoc loco migravit, est sine tristitia. Itaque sive infra, sive supra, beatum te esse oportet, qui pie vixisti. Pudet me tibi quicquam dicere o Socrates, tantopere enim absum a metu mortis, ut jam amore ejus tenear: ita me hic sermo, quasi etiam cælestis permovit. Jam vitam despicio migraturus quippe in meliorem domum. In Phædone Sect. 46. ait: Hæc igitur eo modo se habere, ut ego narravi, non decet Virum iudicio præditum adfirmare. Attamen vel hæc, vel talia quædam esse circa animos nostros eorumque habitationes, quandoquidem animum immortalem esse liquet, hoc adserere & decere mihi videtur & dignum esse sic rem habere putantem periclitari. Taceo alia loca, quæ Viri D. collegerunt. Vide quæ congestit *Witsius Miscell. Tom. 2. p. 686. de Justificatione ex mente Gentilium*. Scio Virum Optimum non semper eadem cum confidentia loqui de hoc gravissimo argumento: neque mirum est, si cogitemus, quo tempore vixerit, & quæ dubia ratio sola suppeditare possit. Interim si omnia loca, in quibus de hoc argumento egit, conferamus, patebit, summum virum credidisse maxime probabile esse, mentem corpori*

corpori superfuturam, atque Deum recte & male factorum rationem habiturum. Evidentia mathematica hic locum non habet. Sufficit maxima probabilitas. Quæ quin in animo Socratis radices egerit, nullus dubito. Nihil jam dicam de egregiis præceptis ad recte vivendum mirum quantum facientibus: quæ adferre possem contra Aristophanem, quæque a Stanlæo, Clerico, Charpentier, aliisque dudum collecta sunt. At hæc mihi sufficere videntur ad defendendum incomparabilem Philosophum. Mirum autem est, non solum Aristophanem impurissimum & dicacissimum nebulo- nem; sed & Patrem aliquem Ecclesiæ, quos ta- men veritatis amantissimos esse oporteret, pessime de Optimo Viro judicasse. Factum hoc est a La- tancio Oratore quidem populari, sed veritatis non admodum semper studioso. Is Lib. 3. Sect. 20. pag. 356. edit. Walcbii ita rethoricatur: *Aliquid ergo Socrates habuit cordis humani, qui cum intelli- geret, hæc non posse inveniri, ab ejusmodi quæstionibus se removet, vereorque ne in eo solo. Multa enim sunt ejus, non modo laude indigna, sed etiam reprehensione dignissima, in quibus fuit suorum simillimus. Ex his unum eligam, quod ab omnibus sit probatum. Celebre hoc Proverbium Socrates habuit: Quod supra nos, nihil ad nos. Procumbamus igitur in terram, & manus nobis ad præclara opera datas convertamus in pedes. Ni- hil ad nos cælum, ad cujus contemplationem sumus ex- citati, nihil denique lex ipsa pertineat. Certe victus nostri causa de cælo est. Quod si hoc sensit, non esse de rebus cælestibus disputandum, ne illorum quidem ra- tionem potuit comprehendere, quæ sub pedibus habebat. Quid ergo? num erravit in verbis? verisimile non est; sed nimirum id sensit, quod locutus est, Religioni mi-*

nime serviendum. Quod si aperte diceret, nemo pateretur. Quis enim non sentiat hunc mundum tam mirabili ratione perfectum aliqua Providentia gubernari? quandoquidem nihil est, quod possit sine ullo Moderatore consistere. Sic domus ab habitatore deserta dilabitur: navis sine Gubernatore abit pessum: & corpus relictum ab anima defluit: nedum putemus tantam istam molem aut construi sine artifice aut stare tam diu sine Rectore potuisse. Ita Lactantius: breviter ad hanc cavillatoriam Orationem respondemus, noluisse bonum Patrem, ut solent homines disputaces, Socratem nostrum intelligere, ut Eloquentiam suam & ubertatem dicendi ostentare possit. Dubium non est, quin probe sciverit, quo sensu hoc usitatum usurpaverit Proverbium: Erat enim in Philosophorum veterum Scriptis non parum versatus. Quod si hoc intellexit a calumniae crimine absolvi non potest, inter Patres Ecclesiae licet relatus. Quid autem magis a Viro honesto, praesertim sanctissimae disciplinae alumno, procul esse debet, quam innocentes calumniis proscindere? Si quis inter Christianos hoc proverbio usus fuisset, atque a Philosopho nequissimus ille sensus tributus esset, bone Deus! quos clamores sustulisset disertissimus Pater? quot pagellas querelis & virulentis castigationibus impleisset? at cum Pater Ecclesiae hoc dicat *mendacium*, si Diis placet, in *veritatem* scilicet mutatur. Nullus dubito, quin Philosophiae Socraticae gnari & studiosi a Religionis Christianae Professoribus alienum habituri fuissent animum, si percepissent, quam inique agatur cum Philosophorum excellentissimo. Intellexisse autem Lactantium proverbium Socratis, non solum patere videtur ex *Invektiva*, quam in Cicero-

nem habuit Lib. 2. Sect. 3. Sed vel maxime ex accusatione *Anaxagoræ*. Is enim dixit se cœli solisque videndi gratia vivere, quod *loquacissimus Pater* ita interpretatur, ac si dixisset, se unice ad jugem astrorum contemplationem factum esse. Ita mentem *Anaxagoræ* & *Socratis* male accipit & quidem studio. Adeo verum est illud *Comici*, *nihil tam bene dictum, quin male narrando possit depravarier.*

VIII.

Antequam *Socratem* dimittamus, juvat paululum ab itinere recedere, atque unum, & alterum, quod ipsum, ejusque Religionem attinet, adjicere. Audivimus quam præclare de Numine senserit Optimus Vir; cognitum insuper, atque perspectum quanta vitæ puritate, modestia, continentia ad finem usque vitæ ante omnes alios Philosophos eluxerit. Hinc factum, ut non semel de salute *Socratis* post hanc vitam accepta, Viri Docti ultro citroque disseruerint. Liceat & mihi libere animi cogitata proponere, non studio disputandi, aut quenquam offendendi, sed exercitationis gratia. Notum est in diversa abire Eruditos circa statum Gentilium post mortem. Quidam omnes in universum Gentiles Religionis Christianæ cognitione destitutos *orco addicunt*. Sunt qui nihil temere definire volunt, existimantes rem omnem æquissimo totius Universi Judici permittendam. Alii denique putant, probabiles adesse rationes, quibus inducti credamus, *Socratem* a Deo post mortem dignam meritis remunerationem accepisse, aut ut rectius dicam, Deum gratiam ei fecisse, erroresque, quos parum cavet natura humana, condonasse, propter insignem animi bonitatem,

qua per universum vitæ curriculum eluxit. Notum multos ex Patribus, & emendatorum Sacrorum Antistitibus postremam amplexos esse sententiam. Ex recentioribus aliud agendo duos deprehendi, qui benigne satis de eo circa hanc materiam judicant: T. Faber in Notis ad *Lucianum* Tom. 2. pag. 589. Edit. Grævii ait: hoc ausim asserere:

*Si quis morte obita sensus tellure sub ima est
Socratici gaudent Manes & grandior umbra
Ambulat Elysium, tanti Scriptoris honore.*

Joannes vero Clericus Sylv. philolog. cap. 3. p. 207. ita mentem pandit suam: Cum nulla voluntatis suæ indicia ei, aut aliis Græcis, patefecisset Deus: mirum non est eum dubitasse, & adquevisses in moribus receptis, dum aliud nihil melius inveniret. Immo vero mirum est, tam multa ab eo, sine Revelatione, de Deo eximia dici potuisse. In Dialogo ante memorato, egregie, quamvis dissimulanter, ne offenderet Athenienses, docet, satius multo esse Numini permittere delectum eorum, quæ nobis conveniunt, cum nesciamus quid utile nobis futurum esset; quam ea petere, quæ nobis, si a Numine concedantur, sint exitialia futura. Quo quid dici melius possit hac de re, me nescire fateor. Coluit ergo unum Deum Summum, multosque inferiores, sub nominibus usu consecratis, & quidem cum animo, tum ritibus patriis, quam optime potuit. Quomodo verum Numen hæc facta & dicta ejus interpretatum sit, quodve judicium de iis tulerit, Dei est aperire, non meum: sed malim cum Clem. Alexandrino, & aliis veteribus Christianis, benignius sentire de Optimo & Doctissimo totius Græciæ Viro, quam graviolem sententiam ferre: tacente præsertim ejusmodi de rebus divina

na Revelatione. Haftenus *Doctissimus Clericus.* Dicam mox, quid occasione horum verborum inter me & amicum disputatum sit, postquam hoc unum præmonuero: Nimirum præstare, si Viri Docti de *propria sua salute* potius, quam de *aliorum* solliciti sint; multa enim requiruntur ad probitatem vitæ consequendam, omniaque impedimenta, quæ in vitæ nostræ curriculo occurrere solent, removenda. Interim minus errare eos credo, qui ex amore proximi benigne de aliis judicant, quam qui nullo habito discrimine, quemvis condemnare solent. Dicam igitur cum venia B. *Lectoris*, non quid verum certumque sit; sed quid non prorsus improbabile de hoc argumento dici possit, salvo meliore iudicio. (*) Convenit me aliquando amicus atque me in lectione *Memorabilium Socratis* occupatum esse deprehendit. Inter alia dixi me mirifice hoc Scripto capi, atque inter eos esse qui maximi faciant *Socratem*. Magnus fuit, inquit ille, Vir *Socrates*; Sed si Sacris Literis credimus, una cum aliis Revelationis luce destitutis misere cum Philosophia sua periit. Prælegebam illi ante citata *Clerici* verba, & quærebam, quid de iis sentiret: Respondit, mirum non esse, tam benigne de *Socrate* sentire *Clericum*. Notum enim esse, *Arminii* Sectatores minus recte de hoc argumento sentire. Scripturam omnes Gentiles in universum a regno Dei proscribere; notum esse locum *Apostoli* Act. IV. addebat, si

Ll 4

Socra-

(*) Vide Disertat. D. de *Beaumarchois* Nob. *Steele* libello, cujus titulus: *Le Heros chrétien adjectam.*

Socrates salvatus fuerit, frustra *Servatorem* ad emendandum genus humanum in terris comparuisse, quod tamen rectissimis Religionis Christianæ principiis contrarium: neminem esse, qui leges per rationem mortalibus præscriptas præstare possit, quod tamen S. Literæ ubique postulent &c. &c. Tum ego, nolo inquam *Clerici* sententiam pertinaciter defendere; sed tecum quæ verisimilia mihi in hoc negotio, siquidem vacivas præbere volueris aures, videntur, communicare: ille annuere & petere, ut libere in medium proferam animi sensa: tum ego, permitte quæso, ut quædam præmittam antequam quæstionem ipsam attingam. Suppono itaque primum, *Socratem* ita vixisse, atque ita de religione sensit, uti Veteres fere in universum omnes, *Xenophon* cum primis, atque *Plato* edisseruerunt. 2.) Si *Clericus* cæterique, qui benigne satis judicarunt de statu *Socratis* post mortem, errarunt, non tamen eorum sententia videtur exagitanda: cum enim tam magnifice de Dei misericordia & benevolentia, qua universum Genus humanum prosequitur, sentiant, ut existiment, salvis illis virtutibus, vix contrarium dici posse; patet eos optimo fine hæc tueri. Solemus quotidie pro cathedra de mortuis, quorum tamen vitæ improbitas cunctis nota fuit, benigne sentire, quod nemo improbat; & si qui sunt, quibus hoc minus prudenter actum videtur, dicere solemus, de mortuis nonnisi bene. 3. Nollem equidem quæ de *Socrate* a *Clerico* dicta sunt ad omnes in universum Gentiles extendere: cum autem contendas, omnes, qui a Sacris Christianorum alieni sunt, salutem consequi non posse, in genere etiam hanc quæstionem explicabo, ita tamen, ut a te melius de hac controversia instrui

frui cupiam. Ego vero licet aliter sentiam, lubens ad dicta tua attendam. Incipe igitur si molestum non est. A. Incipiam. Concedes mihi, omnes, qui ratione sua recte utuntur, sine profunda quadam meditatione deprehendere, Deum esse Auctorem Universi; Eum toti Universitati rerum prospicere; Eum bonum, justum, sanctum esse; Eum velle, ut homines ad leges suas, rectæ rationationis ope explicandas, vitam suam universam componant. Hæc omnia ego liberaliter dicebam concedo, sed quid inde? Ex eo igitur mea opinione sequitur, omnes quotquot cognoscendarum illarum legum capaces sunt, obligari, ad Deum *pro viribus* amandum, colendum; sequitur, eos oportere credere, Optimum illud Numen præmiis bonos, pœnis autem malos adfecturum. At obligatio illa vana foret, imo durissima, si certum esset, neminem illas leges observare posse, aut, si servaverit, frustra esse: ab una parte cuncti obligarentur ad servanda præcepta Religionis Naturalis, atque jure existimarent cultores Numinis mercedem qualemcunque expectare posse; ab altera tamen parte ita finxisset hominem Deus, ut ea præstare non posset. Quis autem talia de Benefico Numine credat? Omnis obligatio supponit, eum qui obligatur, officium, quod injungitur, facere posse. Si Magistratus a nobis postularet, ut avium instar aëra trajiceremus, cum tamen pulchre nosset, nos instrumentis ad volandum destitutos, omnes crederent, eum generi humano illudere, simile (absit hoc ab Optimo Numine) de Deo esset dicendum. *Secundo* si impossibile plane est, ut Homines Religionis Christianæ ignari præcepta legis Naturalis

servare possint, sequitur necessario, omnes Gentiles esse ἀπολογηταί seu ut clarius loquar, sequitur illis nulla ratione, quod facere neglexerunt, imputari posse. At Paulus Apostolus ait, legem naturæ ipsis datam, ut sint ἀναπολογητοί. Fallum igitur videtur, quod tanquam certum ponis: profecto si nullus Gentilium adhibita etiam omni diligentia, quæ in hominem virtutis amantem cadere potest, præcepta illa præstare potest, causa non observatæ legis non in ipsis quærenda est, sed in voluntate ipsius Legislatoris. Loquimur de iis, quibus revelatio divina nunquam obtigit, & qui, si vel maxime voluissent præceptis illius instrui, non potuere. Conscientiam tuam confessor, ut adfirmes sine ambagibus, utrum hæc cum Optimi Numinis Natura consistere ulla ratione possint. 3.) Deus ex tua sententia minus sapienter mundum seu homines potius administrare videretur. Longe maxima orbis pars Religionis Christianæ ignara est. Omnes tamen homines conservat, omnibus bonis cumulat. Vitam rationemque concedit; idem, qui nos collustrat, iis etiam oritur sol: quem in finem tandem hæc omnia facit? num ideo tandem, ut sciant, solem dari, ut edant, bibant? vel ut sciant dari Numen Optimum Excellentissimumque, at tale tamen, quod adhibitis omnibus mentis viribus conciliari non possit? minime, inquit, hoc eum fit in finem; sed ut in ejus admirationem rapiantur; ut eum colant & ament. At ego, inquam seria non est illa voluntas, nec certa consequentia; si impossibile est ut unquam finem quem intendere ais Deum, obtinere possit. Si seria vero est, aliter judicare non possum, quam Deum vel ideo
tot

tot bonis universos mortales mactare ut obtineat; quod intendit; id est, ut homines ipso opere ad præcepta sua observanda inducantur. Quod ipsum denuo supponit, Deum his ipsis beneficiis non solum serio ad religionis cultum invitare; sed & homines omnes ad hæc attendentes, voluntati Dei obtemperare saltem posse. Observandum denique est 4.) loco, magnum esse discrimen inter Dei Bonitatem, Misericordiam & inter Justitiam ipsius. Potest Deus immerentem beneficiis adficere, & majora dare, quam meritus est. Nihil agit Deus quod suæ naturæ & virtutibus suis contrarium sit: at justitia ipsius atteritur, si dicatur, eum, aut majoribus pœnis adficere quenquam, quam meritus est; aut punire eum, quem legem nulla ratione, si maxime vellet, præstare posse, pulcherrime novit. Quod si igitur Deus Gentiles quosdam, pro viribus Deum, quem cognoverunt, colentes, æternis præmiis adficit, licet talia ac tanta non meritos; ostendit Benevolentiam suam insignem. Si vero æterno exitio addicit homines, qui plura præstare non poterant, nunquam conciliabis hoc cum Bonitate quam in O. M. Deo omnes cum maxime suspicimus. Tum *ille*. Facile concedo hominem Gentilem salvum fieri posse per infinitam Dei Misericordiam, si omnia Religionis Naturalis præcepta servaret; at posse quenquam singula præstare & ratio & revelatio repugnat: ratio docet neminem esse perfectum: optimum illum, qui minimis urgeatur erroribus: Revelatio ait, hominem natura corruptum & impotentem ad actiones suas legi divinæ convenienter instituendas: Deum ex toto animo, omnibus viribus, ex toto corde amandum: at

at hoc a nemine unquam præstitum fuisse constat. At, audi ego inquam, quid ad hæc reponere potuisset *Clericus*: nimirum cum duplex sit quæstio una *juris*, altera *facti*, nimirum utrum quis præcepta Juris Nat. servare possit, & hoc posito, utrum actu ipso servaverit vel præstiterit, quæ lex illa postulat. Quod ad quæstionem *facti* attinet, illa respectu nostri *αλυτος* esse videtur. Deus enim solus scit, quid hic vel ille præstiterit, quibus gradibus cognitionis rerum divinarum fuerit instructus, utrum occasionem habuerit ingenium excolendi &c.

Quod si tamen adsint præclara & fide digna testimonia hunc vel illum ad rectæ rationis regulas, quantum imbecillitas humana patitur, vixisse, causam non video cur dubitem de favore Dei in hunc hominem. At novi quid responsurus sis. Provocabis partim ad legem illam Dei, *Deut. VI.* extantem, de Deo ex toto animo, totis viribus amando; partim ad obligationem omnibus creaturis ratione præditis impositam, cunctas cogitationes & omnia voluntatis decreta, ad nutum Numinis componendi; nihil eorum omittendi, quæ ad virtutis perpetuum exercitium pertinent, nihil committendi, quod præceptis Dei contrarium sit. At nec hæc ita sunt comparata, ut inferant, quod contendis. Quod locum citatum ex *Deuteronomio* spectat, nihil videtur ex eo colligi posse, quam Deum ardentissime esse amandum; qui amor, ut ipsius ad h. l. *Clerici* verbis utar, situs est, in ea adfectione animi, qua ita Deo obsequentes sumus, ut nulla re ad negligendas aut perfringendas ejus leges scientes & prudentes

tes nos adduci patiamur. Atque is est demum verus amor Dei, qui se constanti obsequio prodit, ut ipse docet *Moses* infra cap. X. 12. XI. 1. Lege domi eruditas meditationes *Grotii ad Matth. XXII. v. 37.* neque quicquam ad rem facit cumulatio verborum: ostenderunt enim Viri Eruditi multorum exemplorum inductione, nil nisi intensum studium illa repetitione significari. Quod ad alterum spectat, concedo, Deum ab homine postulare intensissimum amorem, voluntatemque, omnibus præceptis, quæ injunxit, obediendi; nego tamen Deum hæc absolute velle, sub pœna æterni exitii; seu ut clarius loquar, nego Deum æterno supplicio addicturum homines propter imbecillitates humanæ naturæ, peccata quotidianæ incurfionis, aut ob errores, quos parum cavet natura humana; sed ob vitia tantum, & habitus in iis contractos. Ratio est, quia in idea omnis creaturæ labilitas, ut ita dicam, includitur. Deus igitur ab homine absolutam, & nulla unquam vitiorum labe contaminatam vitæ puritatem postulare non potest, per æquitatem suam; licet sanctitas ipsius postulet, ut ad normam perfectissimæ vivendi rationis actiones suas componant homines. Hæc duo invicem non pugnant. Deus vult, ut omnes in virtutis studio perfectum aliquod Exemplar sibi proponant; & quantum possunt, illud imitentur; Idem tamen imbecillitatis humanæ naturæ probe gnarus, de hoc unice sollicitus est, ut dispiciat, quantum quisque pro viribus suis contulerit, ad id, quod præscriptum est, præstandum, vel non præstandum. Quod si igitur hic vel ille Gentilis Deum quantum potuit, coluit, neque consuetudine quadam

dam prava habitum contraxit male agendi, Bonitas, Æquitas & Misericordia Dei suadent, ut dicamus, Deum ei propitium post mortem futurum, quod si putes non adeo perspicue hæc ex præceptis rationis patere, quod equidem quantum satis est, constare arbitror, demonstrare tamen non poteris, nolle Deum ob infinitam ὑπεροχὴν meriti Christi Gentilibus quibusdam ignoscere. Neque certe locus Act. IV. quem cum Theologis aliis multis in sententiæ tuæ præsidium adferre soles, obest opinioni meæ. Si enim antecedentia & consequentia, immo totius sermonis scopum perpendas, deprehendes, Apostolum hoc unum velle, neminem, cui Religio Christiana innotuit, alia ratione veræ felicitatis compotem futurum, quam per viam, quam ostendit Jesus Christus: loquitur de iis, qui eo tempore vixerunt, quo radii lucis divinæ per Christum quaqua versum sparsæ sunt; non autem de iis, qui diu antequam hoc beneficium mundo contigerat, vixerunt. Neque sequitur, quod contendis, ita Christum frustra in terris adparuisse; aut homines quibus religio Christi nota est, ad normam rationis vivendo salutem consequi posse. Scis me non monente, quam lucem Christiana Religio attulerit mortalibus; haud ignoras deploratissimum Judæorum & Gentilium statum ante tempora Christi; nosti quot Gentes post adventum Christi & Apostolorum publicam Evangelii prædicationem Idololatriæ valedixerint, & sanctissimam disciplinam ad finem usque vitæ defenderint; Nosti opus fuisse insolitis mediis desperato morbo medicinam adferendi. Hæc omnia cum facta sint non sine mirabili successu, num dici potest, Christum

sum frustra in terris adparuisse, quod hic vel ille Gentilis, multo labore & incredibili virtutis amore, per infinitam Misericordiam salutem difficulter obtinere potuit? pauci sane erunt, inter Gentiles, quantum novimus, qui cum *Socrate* comparari possunt. Rari nantes in gurgite vasto. Difficile mentem attollere poterant ad lucem, qui in tantis versabantur tenebris; Religio publice recepta adeo erat inepta, ut qui singulari ingenii bonitate præditi non fuerunt, vix eluctari potuerint. Post allatam autem lucem Evangelii omnia recte vivendi præsidia abunde adsunt. Stultum igitur esset credere, licitum esse, postquam Deus majorem attulit lucem, secundum debiles rationis scintillas actiones suas componere. Non possent tales ingrati homines Deo placere. Exemplo rem illustrabo. Præceptor aliquis discipulum amat, si pro ætate & captu in litteris proficit; neque omnes fluxæ ætatis errores acerbè notat; quando autem est adultiore ætate atque præstantioribus litteris imbutus, non contentus esset Præceptor, si contentis melioribus illis, in rudimentis vellet hæerere, sed postulat, ut eum animum gerat, eo amore literarum ardeat, qualem & confirmata ætas, & altiorum scientiarum præcellentia jure suo postulant. Exemplum hoc transfer ad Deum & videbis, quam nihil valeat objectio eorum, qui dicunt, si unus vel alter ex Gentilibus Revelationis luce destitutis salutem consequi potuerunt; sequi, frustra Revelationem superadditam, aut eos, qui tanti beneficii compotes facti sunt, Revelationem impune negligere posse. Idem esset ac si quis diceret, sole opus non esse; postquam ope accensæ lucernæ noctu aliquando negotia nostra

stra peragere potuimus. Tandem velim te observare infinitos esse, ut felicitatis post mortem obtinendæ, ita & pœnæ malis infligendæ gradus, quos solus Deus omniscius determinare potest. Pro cognitionis, occasionis, &c. circumstantiis, quæ inter homines in infinitum, ut ita dicam variant, Deus cum hominibus aget. In domo Optimi hujus Patris sunt infinitæ mansiones, diversis hominibus locum bene vivendi concessuræ. Damnatorum simul gradus erunt infiniti: a minimo ad supremum peccatorum, omnes æquitatem Judicis sentient. Verbo nulla erit creatura, quæ olim cum adscriptus pœnæ Dies venerit, adfirmare poterit, Deum inique cum ea egisse, quod tamen multæ, (absit blasphemia) dicere possent, si absque spe veniæ, orco addicerentur, licet pro cognitionis, & virium modulo, virtutem excoluissent. Unde concludo tandem, judicium Joh. Clerici, neque *temerarium*, aut a *ratione alienum* videri. Certe si mores, vitam, præcepta Socratis contemplantur, diffiteri haud poterimus, Virum fuisse ingenio præcellentissimo & morum probitate quammaxime conspicuum. A *Max. Tyrio Dissert.* 39. vocatur Φιλοσοφος την επίηδευσιν, πεινης την τυχην, δεινος την φύσιν, ἀγασθος εἶπειν, συνέλος νοησαι, ἀγρυπνος καὶ νηφαλιος καὶ οἷος μηδεν εἰκη μηδε ἔργον πράξαι μήτε εἶπειν λόγον. Omnes quinetiam ad virtutis amorem incitabat, omniaque boni Civis officia præstitit. Notabile autem, quod ipse *Socrates* agnoverit eum, qui Deum pro viribus coluerit, eum propitium & faventem habiturum. Cum enim *Euthydemus* p. 505. dixisset. *Quod equidem o Socrates nec parum negligam Deos, hoc certe scio: doleo vero quod mihi*
vide.

videtur, nullum hominum unquam beneficiis Deorum condignas retribuere gratias posse. Non est propterea dolendum ait o Euthydeme. Vides namque Delphicum Deum interrogantibus, quonam modo quisquam Diis gratum faciat, respondentem, Lege Civitatis. Lex vero ubique talis est profecto, ut juxta facultates quisque Deos sacrificiis placet. Quo itaque pacto aut melius, aut magis pie Deos quisquam honorare possit, quam eo modo quo ipsi præcipiunt? Oportet igitur non prætermisso quoquam possibili, (quicumque enim id facit negligit Deos) hoc modo Deos honorare sperareque maxima Bona ab ipsis. Quis namque compos Mentis a quoquam alio majora speraret, quam a Diis, qui maxime nobis prodesse possant? Hæc vero sperare ab eis illum oportet, qui eis placet: Ille vero eis placebit, qui quammaxime illis obediat. Ita Socrates. Atque is Colloquii nostri finis fuit. Amicus hic mihi non quidem adensus est, adfirmavit tamen se hanc materiam accuratiori examini subjecturum. (*)

Tom. VI.

M m

IX.

(*) Legi nuper Viri Reverendi & Doctiss. A. F. Ortunanni libellum non sine voluptate. Inscriptio est: Betrachtungen über die Gleichgültigkeit gegen die unterschiedenen Arten der Religion. Is pag. 137. hanc movet quæstionem: Kan man alle Menschen verdammen, welche nicht von der wahren Religion sind? Und ist es nicht gar zu strenge geurtheilt, und der Gerechtigkeit und Liebe Gottes zu nahe getreten, wenn man meynt, daß alle Menschen, welche doch zum theil das Erkenntniß und die Fähigkeit nicht haben, bloß deswegen sollen verlohren gehen, weil sie nicht die wahre Religion gehabt? Ad hanc quæstionem ita respon-

IX.

Quamvis autem Præstantissimo Philosopho injuriam maximam illatam putem, quod ab Atheniensi

det: Es giebt eine Art Unwissenheit, welche ganz unschuldig ist. Das ist, wenn ein Mensch sich in solchen Umständen befindet, in welchen er weder Fähigkeit noch Gelegenheit hat, zur Erkenntniß der Wahrheit zu kommen. Kurz, wo es ihm nach allen Umständen der Menschlichkeit unmöglich ist, die Wahrheit des Erkenntnisses zu finden, so wird sein Irrthum nicht verdamulich seyn. Wir finden vielmehr in der Vernunft und Schrift gegründet, daß Gott einen jeden Menschen über alles dasjenige zur Rechenschaft ziehen werde, welches seinem besten Wissen und seinem besten Vermögen gemäß ist. Die Straffgerechtigkeit wird in der Zurechnung und dem Urtheil nur so weit gehen, als die Schuld der Vergehung und der Vermögenheit des Menschen gegründet ist. Und nimmermehr wird die Gerechtigkeit Gottes das von einem Menschen foderen, was er nicht empfangen hat. Dieses alles ist klar genug. Allein wie weit ein jeder Mensch, oder ganze Völker, in dieser Schuld des Irrthums sind, das ist auch nur dem allwissenden Gott bekannt. Und darum kan er auch nur alleine darüber Richter seyn: Und folglich müssen wir Menschen in der Zueignung dieses Satzes unser Urtheil so wohl in Ansehung der Verdammniß als der Seligkeit zurückhalten, und dieses Gott, der aller Welt Richter ist, überlassen. Ich bin völlig überzeugt, daß ein blinder Heide, der von seiner Jugend an keinen sonderlichen Unterricht gehabt hat, und all sein möglichstes Nachdenken gebraucht, und nach seiner möglichsten Erkenntniß und Vermögen Gott gebret, und Got-

nienſi Magiſtratu in carcerem conjeſtus, atque
coactus fuerit cicutam bibere; non tamen puta-
M m 2 verim

tesforcht und Gerechtigkeit geübet, viel Erbarmung und Gnade zu hoffen habe: Und ſo urtheile ich von allen Menſchen, vvelche in gleichen Umſtänden ſind. Ich ſchlieſſe aber in dieſen Umſtänden noch lang nicht alle Heiden ein. Denn vvelche nur irgend Gott erkannt haben, und ihn dennoch nicht geehret als Gott, die vverden keine Entſchuldigung für die Blindheit ihrer Erkenntniß haben. So lange denen Heiden das Evangelium noch nicht bekannt vvar, ſo lang vverden ſie nach dem Geſetze der natürlichen Religion gerichtet vverden. Huic adjungo Viri pl. Reverendi & Clariſſimi F. W. Sackii judicium de hoc argumento, quod extat parte VII. libri præſtantiſſimi, cujus Inſcriptio: *Vertheidigter Glaube der Chriſten.* Verba ita ſonant: Man findet zuvar vwirklich, daß diejenigen vvenigen Weiſen unter den alten Heiden, vvelche die Werke der Schöpfung und ihr eignes Herz hauptſächlich zu Vorvürffen ihrer Philoſophie machten, und dahero beydes eine richtigere Erkenntniß von dem alleinigen Gott und Schöpfer der Welt, und mehr Einſicht von ihrem eigenen verdorbenen Zuſtande erlangten, dadurch auch ſchon mehr zubereitet, und fähig geveſen vvären, die Offenbarung eines Erlöſers beydes zu verſtehen und mit Freuden anzunehmen. Socrates (Plato in Alcib. II.) erkennt ſo gar die Nothvwendigkeit einer von Gott zu ſendenden Perſon, um von der beſten Weiſe ihm zu dienen und zu gefallen mit Gewiſſheit unterrichtet zu vverden, und iſt ganz bereit, alles zu thun, vvas dieſelbe ihm vvorſchreiben vwürde, damit er beſſer vverden könnte, als er von Natur ſey.

verim eum excusandum quod accusatus non responderit. Secus autem sentiunt veteres & recentiores; quo jure nescio. Cicero Tusc. Quæst. Lib. I. cap. 29. ait: Socrates nec Patronum quæsit ad iudicium capitis, nec iudicibus supplex fuit, adhibuitque liberam contumaciam, a magnitudine animi ductam, non a superbia. Vid. & Lib. de Orat. Cap. 54. Maximus Tyrius Disfert. 39. idem defendere voluit, post eum J. Clericus in Sylv. philologicis. Juvat ergo, cum materia ipsa digressionem non respuat, paucis hanc quæstionem excutere. Eum in finem argumenta adducam, quibus induci me passus

---

Warum sollte denn aber eine solche Gemüthsbeschaffenheit und Bereitwilligkeit zu glauben und zu thun, was eine Offenbarung vorschreibt, in dem göttlichen Gerichte nicht als ein wirklicher Glaube angesehen werden? Die Gemüthsbeschaffenheit, die Bereitwilligkeit ein Christ zu werden, macht nach dem Urtheile Gottes einen wirklichen Christen. Ist der Glaube und das Christenthum eines solchen Menschen nicht entwickelt, weil ihm die Vorwürfe desselben namentlich unbekannt sind, so ist solches seine Schuld nicht, und muß ihm vor Gott zustatten kommen; was ein Apostel Jesu Christi sagt (Rom. X: 14.) Wie sollen sie glauben, von dem sie nichts gehöret haben. Ich wenigstens kan mich nicht entschliessen, dem höchsten Wesen zu zuschreiben, was ich mir nicht getraue, einem ehrlichen Manne zu zuschreiben. Gott wird nicht erndten, wo er nicht gesäet hat, sondern den Erdboden richten mit Gerechtigkeit und die Völker mit Recht. Denique his adjungendus est Cl. & acutissimus Fosterus Serm. Sac. Volum. III. orat. prima.

passus sum, ut credam Eximium Virum male egisse, atque dein *Max. Tyrii* & *Clerici* excutiam rationes in contrarium allatas. Pro certo pono, *Socratem* fuisse innocentem, injustissimeque accusatum, quod omnes, qui de hoc argumento agunt, concedunt. Nota sunt accusationis capita, quæ gravissima erant. Non agebatur de re nihili, quæque a cordato quovis facile ferri posset, & deberet; Sed momentosa cum maxime. Vitia illi impacta talia erant, ut merito Athenienses pro more seculi & opinionum, quibus erant imbuti, in eum animadvertere possent. *Socrates* innocentem se esse existumavit. In tali casu Vir bonus & innocens tacere non debet. Agitur de existimatione sua, quam omnes boni tueri debent. Cum neglecta nominis fama sæpe multa mala conjuncta sunt; multi, quando vident nos accusatos rerum turpissimarum tacere, pessime de nobis sentiunt. Verbo; *aut truncorum adinstar* omnium etiam nequissimorum nebulonum sputa excipienda omniumque insultationi quotidie obnoxii esse debemus, *aut oportet nos defendamus*, & quidem ubi in Civitatibus degimus, coram iudice. At prius pati non debemus, nisi inepte adstruas, quo quisque melior sit atque innocentior, eo minorem existimationis rationem eum habere debere. Nihil reliqui ergo est, quam ut publice accusati, publice etiam innocentiam nostram defendamus: oportuit igitur etiam *Socratem* hoc facere.

2.) *Socrates* haud ignorabat accusationem illam non solum gravem esse, sed & cum vitæ discrimine conjunctam. Ex amicis etiam, & consuetudine Patriæ cognoscebat, quid futurum esset si innocentiam suam legitime probaturus non esset: at omnes

boni tenentur omnia facere, quæ ad vitam hanc ab Optimo Numine concessam, tuendam, atque conservandam facere possunt. Ipsemet fassus *Socrates* Deum nos in vitam hanc tanquam in speculam posuisse, e qua sine Imperatoris summi vitæque ac necis Domini jussu discedere non liceat. Pulchrum quidem est, si Vir bonus mortem haud timet; sed intrepide eam expectat: at tum demum, hoc fieri oportet, quando torrenti se opponere non potest, neque ad vitam conservandam præsidium ullibi invenit. At talis non erat status *Socratis*. 3.) Res erat pessimi exempli, negligere defensionem in hoc casu; & quidem tum respectu hostium suorum, tum eorum, qui amore Philosophiæ ipsius capiebantur. Quod hostes attinet, notum est successum improborum plures allicere: plebs difficulter veri nominis Philosophos, a Sophistis distinguere poterit: Facile ei persuadere potuerunt insensissimi hostes, *Socratem* innocentem non esse, qui cum omnes reprehenderet, se ipsum tamen defendere non sustineret; Eum alto supercilio contemnere ipsum Magistratum; eos mores esse Philosophorum, in aliorum vitiis cernere acutum, accusatos autem & convictos scelerum, pisce magis mutos esse. Accedebat, quod plebs haud ignoraret, *Socratem* de Religione publice recepta non per omnia recte sentire; hinc facile calumniæ suæ aliquam conciliare potuerunt speciem hostes: quod si vero publice se defendisset, atque nequitiam suorum accusatorum ad oculum demonstrasset; sine dubio omnes boni ira in illos exarsissent, atque dignam tantis calumniis pœnam tulissent. Quod si vel maxime Magistratus, pravis studiis corruptus, eos dimisisset

misisset impunitos, omnibus tamen innotuisset, quanta esset Celeberrimi & de Patria optime meriti Virtus atque Præstantia, atque in posterum rabida continuissent ora. Quod si ab altera parte fidos *Socratis* discipulos, amore præceptorum ejus incensos, contemplemur, & hoc respectu res erat mali exempli. Facile homines ab amore veritatis & virtutis abducuntur. Rari sunt, qui animum ita contra metum & suspiciones omnes obfirmarent, ut in omnibus vitæ casibus a recto tramite non deflectant. Cum *Socrates* sui defensionem neglexerat, quidam non satis confirmati credere poterant, Philosophiam ipsius & præceptiones non omni prorsus erroris destitui suspicione: immo exemplo hoc a Virtutis etiam studio deterreri poterant. Videbant, quibus insidiis Vir bonus esset expositus, & quodnam sit innocentiae præmium. Præstare igitur, a cætera hominum turba non dissentire. Quod si autem strenue se defendisset, & causam suam coram Judice egregie perorasset, Virtutisque & Sapientiae, ad quas cunctos adhortabatur, pulchritudinem & necessitatem ostendisset, paratumque se demonstrasset, pro præceptionibus suis vitam profundere; nullus dubito, quin discipuli majoris & Præceptorem & Philosophiam ipsius æstimaturi fuissent: vidissent enim hoc Præceptoris exemplo, eam esse Veritatis rationem, ut nullius hominis Auctoritate deprimi, nullis calumniis obfuscari possit. Accedit quod 4. loco) notandum, *Socratem* judicium Magistratus adversus se latum facile subterfugere potuisse. Judices ipsi eum interrogarunt, quanti æstimaret litem cum pecuniæ multam imponere vellent: at publica defensione ostende-

re potuisset, non solum nulla pecuniæ multa se dignum, nedum mortis supplicio; sed se insuper omnia boni Civis officia præstitisse. Norat insuper amicorum in se studia; mulier ipsa, licet non optimæ notæ, ora lachrymis ob constantiam in proposito manendi rigavit. Non equidem opus erat, ut misericordiam Judicum imploraret Vir innocentiae suæ probe conscius; at ab altera parte ad professæ mortis audacem viam sine defensione ire, atque amicorum omnium studia negligere, hominis est equidem non perterriti, at non item gravis, & suorum curam habentis. (5.) Denique si *Socrates* in animum induxisset suum, morte veritatem confirmare, tum vel maxime necessaria fuisset ἀπολογία. *Socrates*, uti ex Scriptis cum primis *Xenophontis* patet, videtur de Unitate Numinis fuisse persuasus, convictus etiam Deos publice receptos indignos esse, cultu hominum sapientum. Hic ergo egregiam habuisset occasionem Cultum unius Numinis publice explicandi, defendendi, inculcandi, commendandi atque demonstrandi, se, siquidem hac via ad mortem grassandum sit, paratum esse pro veritate publice annunciata mortem obeundi. Dubium non est, quin libere adeo loquendo mortem sibi acceleravisset; at tum, quod Philosophum & Virum gravem decet, fecisset; & quis dubitet, quin Oratio Viri auctoritate & ætate venerabilis stimulos in animis Audientium relictura fuisset? quis dubitet, quin persuasio de uno numine altiores radices egisset in animis hominum, quam id factum esse scimus? saltem omnes majori eum laude dignum existumassent, si ingenua confessione Veritatis & Innocentiæ suæ demonstratione, in periculum
mortis

mortis pervenisset, quam ea neglecta. Denique licet magnifice de Eximio Viro sentiam, laudare tamen non possum responsionem ipsius, Magistratui quærenti, quanti litem æstimaret datam. Teste enim *Laërtio* Lib. 2. pag. 43. respondit: Ένεκα των έμοι πεπραγμενων τιμωμαι την δεινν της εν προλαλειω σιλησεως. Hoc enim responso ira concitati Judices capitis eum damnarunt. Philosophi haud erat, & Viri gravis, judicum animos ad majorem iram provocare, sed modesta responsione quid sibi videatur, exponere. Hæc sunt, quæ me impediunt, quo minus recte egisse Eximium Virum putem. At audiamus jam *Max. Tyrii* rationes in contrarium allatas. Sequemur versionem *D. Heinsii*, atque uncinulis quibusdam includemus *Maximi* verba: Postquam qua ratione accusatus *Socrates* sese gessisset, ostendit, ita pergit pag. 407. edit. *Davisi*: „ Sin igitur ulterius videamus rectene id a Socrate factum sit, an secus? „ Quid si igitur ad nos veniret aliquis qui narret, Athenis fuisse hominem, ætate profectum, „ professione Philosophum, fortuna pauperem, „ indole eximium, eloquentia magnum, mentis „ acumine majorem, vigilem, sobrium; qui „ nec quicquam temere egisset, nec verbum ullum effutisset: idem postquam diu inter homines vixisset, nec ullus esset in tota Græcia „ indolis homo eximiæ, quem non in admirationem rapuisset sui, sicut & e Diis ipsum *Apollinem*, tamen cum invidia paulatim & indignatione, eoque, quo pleraque mortalium „ gens laborat honestatis odio, multi in eum insurgerent; ex theatro *Aristophanes*, e Sophistis „ *Anytus*, e Sycophantis *Melitus*, ex Oratori-

„ bus Lyco, quorum hic in Comœdia tangebatur
 „ hominem, ille litem intendebat, tertius no-
 „ men deferebat, quartus accusabat, reliqui om-
 „ nes judicabant: hic ita se gessit, ut primo in
 „ Aristophanem inveheret, mediaque in Athenien-
 „ sium urbe ipsis Dionysiis, ebriis adhuc Judi-
 „ cibus, comicis contra convitiis hominem pro-
 „ scinderet: Illinc in Judicium se contulit, ubi
 „ verbis cum adversariis velitatus est prolixaque
 „ Oratione causam suam egit arte, quæ non dif-
 „ ficulter a Calumniis Judicium averteret animos.
 „ Nam & ad captandam Curiae benevolentiam
 „ exordia direxit, & ad fidem faciendam narra-
 „ tiones, signis vero argumentisque & similibus
 „ rationibus, quod vellet demonstravit. Testes
 „ etiam opulentissimos, quorum res fidesque
 „ spectata esset iudicibus in medium adduxit:
 „ tum suppliciis, precibus, obsecrationibusque
 „ orationem conclusit, neque non lachrymulam,
 „ sicubi esset, opus, effudit. Xantippen postre-
 „ mo ejulantem adduxit, quæ infantes iudicibus
 „ vagientes ostenderet. Quibus omnibus cum
 „ animos coronæ tractaret, miserti absolverunt
 „ hominem ac dimiserunt. Præclarum Hercules
 „ Victorem! Recta videlicet illinc in Lyceum,
 „ aut Academiam, reliquosque Philosophorum
 „ hortos læto hilarique se contulisset vultu: non
 „ secus ac qui ex hyberna tempestate redeunt
 „ superstites. Quomodo autem ferre hunc Viri
 „ reditum Philosophia potuisset? non magis quam
 „ Athletam sine sudore, sine pulvere, sine icti-
 „ bus aut vulnere e stadio cum corona redeun-
 „ tem, nec ullum pulchræ virtutis præ se vesti-
 „ gium

„ gium ferentem, unguento tantum delibutum
„ Palæstræ Præfectus. „

Satis ex initio & progressu hujus Orationis patet, *Maximum* artis rethoricandi potius, quam recte, & ordine ratiocinandi fuisse peritum. Induit *Socrati* personam, quam agere nunc non debuit; quis enim, cum adserit defensione opus fuisse *Socrati*, postulat, ut cum *Aristophane* cæterisque convitiis quasi de palma certaret, aut phalerata dicendi uteretur ratione? *Verba innocenti invenire facile est*, inquit *Darius apud Curtium*. Modesta, gravi & mascula Oratione opus erat, ad Innocentiam suam probandam; non muliebri ejulatu, aut potentiorum patrocinio. Hæc igitur quæ adfert *Maximus* prorsus ad rem non pertinent. Hoc unum pone, *Socratem* Virum excellentissimis virtutibus ornatum, de Patria & civibus in universum omnibus optime meritum, at a maleferiatis hominibus gravissimorum scelerum, spretæ Religionis, corruptæ Juventutis &c. temere accusatum, publice coram Judicibus innocentiam suam gravi & modesta Oratione demonstrare, atque impacta crimina a se amoliri. Pone, inquam, hoc unum, & quid est, quod in Philosopho reprehendas? quid alienum tandem a gravitate Viri boni & sapientis? hac si usus esset sui defensione, aut fuisset damnatus, aut absolutus. Si *damnatus*, fecisset saltem quod Virum bonum decet, cæteraque Deo fuerant permittenda. Si *absolutus*, quis bonus non laudasset intrepidum Viri animum, atque Innocentiam? quis non execratus fuisset impudentissimorum & nequissimorum hominum mordacitatem, & calum-
niandi

niandi rabiem? At pergit *Maximus*: „Quare iis
 „ autem Atheniensibus causam probare suam co-
 „ natus esset Socrates? tanquam iudicibus? at
 „ iniusti erant. Tanquam prudentibus? at de-
 „ mentes erant. Tanquam Viris bonis? at im-
 „ probi erant. Tanquam benevolis? at succen-
 „ sebant Socrati. Tanquam similibus? at dissi-
 „ millimi erant. Tanquam melioribus? at dete-
 „ riores erant. Tanquam deterioribus? at quan-
 „ do unquam deteriori causam suam probare co-
 „ natus est melior? quid autem pro se attulisset?
 „ Philosophum se negasset? mentitus esset. Phi-
 „ losophum se confessus esset? hoc ipsum erat
 „ cur succenserent. „ Mera rethorificatio, omni
 argumentorum pondere destituta. Eodem argu-
 mento probarem, innocentissimo cuique temere
 accusato defensionem iustissimam abjiciendam,
 cunctaque toleranda, aut locum non habere de-
 fensionem, nisi in confesso Virorum omni suspi-
 cione iræ, amoris, gratiæ, odii plane vacuorum.
 At quo tandem in terræ angulo sunt iudices illi?
 cur *Plato tuus* in suggestum ascendere eumque co-
 ram Iudicibus defendere voluit? num insanivit
Maximi, *Præceptoris*, *optimus discipulus*? falsum
 est, omnes iudices male de *Socrate* sensisse, ex
 suffragiis enim ante latis contrarium patet. Si Ju-
 dices pravis suspicionibus & studiis capti erant,
 meliora fuissent edocendi. Ea etiam est virtutis
 atque innocentiae vis, ut vel durissima emolliat
 hominum nequissimorum corda. Neque opus
 erat, ut se vel esse, vel non esse Philosophum
 affirmaret. De hoc enim non agebatur. Satis
 notum erat, quis *Socrates* esset. „ Sed ponamus
 „ (ita pergit Rhetor) nihil horum ab eo dicen-
 „ dum

„ dum fuisse, sed diluendum solummodo crimen.
 „ Falsum esse nempe quod aut juventutem cor-
 „ rumperet, aut Deos novos induceret. At quis
 „ imperito artis ea persuadeat, quæ sine arte ea
 „ cognosci non possunt. Unde enim ea Atheni-
 „ ensibus peritia, ut quæ sit corruptela Juventu-
 „ tis, quæ Virtus, quis sit Deus, quo pacto
 „ colendus, possint assequi? nec enim curant
 „ mille illi Judices quos faba creavit; nihil de
 „ his Solon scripsit nihil de his venerandæ illæ
 „ Draconis præcepere leges. Sed in jus vocare,
 „ deferre, accusare, rationem facti exposcere,
 „ juramentum calumniæ exigere, aut præstare,
 „ aliaque ejusmodi, hæc sunt de quibus Curia,
 „ quam ibi Heliæam dicunt, pronuntiat. Non
 „ aliter quam in puerorum turba, qui de talis
 „ suis inter se velitantur: quos alii injuste aufe-
 „ runt, alii injuste amittunt. Veritas autem &
 „ virtus vitæque probitas alios judices, alias le-
 „ ges, alios postulat Patronos. Quorum judicio
 „ vicit Socrates, coronam accepit, laudem me-
 „ ruit. Quis vero non rideret & Senem & Philoso-
 „ phum, qui talis cum pueris luderet? aut quis un-
 „ quam Medicus febricitanti persuasit, famem sitim-
 „ que conducere? aut intemperanti malam esse vo-
 „ luptatem? aut quæstui intento non in bonis
 „ esse quod petit? Id si posse fieri demus, etiam
 „ Socratem facile Atheniensibus persuadere po-
 „ tuisse, virtutis cultum corruptelam non esse ju-
 „ ventutis, concedam: nec qui vere Deum no-
 „ verit, circa Deos peccare. „ At verba hæc
 „ sunt prætereaque nihil. Si Judices illi adeo fue-
 „ runt stupidi, ut nesciverint, quid sit Virtus, quid
 „ Deus, quid corruptio Juventutis, cur tandem
 „ eum

eum in jus vocarunt? Si non magis sciunt quæ potestas vocabulo Virtutis, Numinis &c. sublit, quam *Aristophanes* suo φλαττοτραττοφλαττοτρατ cur tantum aceusatoribus pretium statuunt? Quî fit, ut iudices illi adeo stupidi, & barbari, mortuo *Socrate* statim mentem mutaverint? Ἀθηναῖοι δὲ εὐ-
 θυς μέλυνωσαν ὥς κλεισαι καὶ παλαιστράς καὶ γυμνα-
 σία. Καὶ τὰς μὲν ἐφύγαδευσαν. Μελίη δὲ θανάτον
 κἀλυνωσαν. Σωκράτη δὲ χαλκὴν εἰκόνα ἐτίμησαντο,
 ἣν ἐθήσαν ἐν τῷ Πομπείῳ Ἀισυπλίῃ ταύτην ἐργασάμενοι.
 Ἀνύλον δὲ ἐπιδημήσαντα ἀνθημέρον ἐξεκηρύξαν Ἡρα-
 κλεῶται, ita loquitur *Laërtius*. Idem confirmat *Plu-
 tarchus*. Cum igitur Iudices mortuo *Socrate* statim
 mentem mutaverint, Virique Eximii innocentiam
 publice agnoverint, eo ipso constat, amorem vir-
 tutis ex eorum animis non fuisse prorsus ejectum.
 Quod si igitur *Socrates* publice causam suam per-
 orasset, quo erant ingenio Iudices, absolutioni
 locum concessuros fuisse non incredibile est. Nec
 opus erat, ut Iudices doceret, Deum colere,
 non idem esse, ac corrumpere juventutem. Pro-
 be enim hoc callebant Iudices. Cujus hoc cer-
 tum erat indicium, quod *Aristophani*, cæterisque,
 vacivas præbuerunt aures. Probandum duntaxat
 erat *Socrati*, se omnia fecisse, quæ ad Juven-
 tutem emendandam aliquid conferre possent: præ-
 ceptaque Philosophiæ a se tradita ita esse compa-
 rata; ut omnibus in universum civibus prodes-
 sent. „ At pergis, aut hæc juxta sciverunt cum
 „ *Socrate*, aut *Socrates* scivit, illi ignorarunt.
 „ Quod si sciverunt, quid Oratione opus fuit
 „ cum scirent? Sin ignorarunt, non defensione
 „ illis opus fuit, sed scientia. „ Eodem sane ar-
 gumento probare posset, frustra innocentissimum
 quem-

quemque falso accusatum se defendere debere. Certe non quærebatur in Judicio, utrum is, qui virtutem coleret, juventutem corrumpat, nec ne? Sed hoc tantum, utrum Deos patrios negligeret, malas artes edoceret nec ne? Ergo non tanquam Præceptor prima Philosophiæ & Religionis præcepta edocere debuit Judices; sed calumniam tantum dispellere. Si tanta fuisset eorum Ignorantia, ut virtutem a vitio distinguere non potuerint, (quod tamen nemo *Maximo* credet) ejus fuisset, imaginem rei omnium pulcherrimæ Judicibus exhibere, & quam male sine virtute Respublica administratur, ostendere.

„ Virtus vero probitasque unum habet, quo se
 „ tueatur; sui Reverentiam. Quæ cum eo tem-
 „ pore Athenis nulla esset, quid Oratione opus
 „ fuit Socrati? „ Verum est eam esse Virtutis & pro-
 bitatis indolem, ut omnium hominum Reverentiam
 & amorem in se convertere deberet. At, eheu satis
 experientia docet, probitatem sæpe ludibrio ha-
 beri. Nunquam *Socrates* accusatus fuisset, si vir-
 tutis amore ullo ducti fuissent Athenienses. At-
 num sequitur: Virtus, probitas & innocentia
 non magni habetur a malis hominibus; ergo pro-
 bis & innocentibus omnia sunt perferenda? ergo
 defensionem sui optimi quique omnem prorsus
 debent abjicere? ergo publice innocentium pa-
 trocinium non est suscipiendum? „ Cedo conse-
 „ quentiam. Quid Oratione opus fuit Socrati?
 „ inquis ut se morti, si Diis placet, subduceret.
 „ Atqui si præcipue vitanda Viro bono mors sit,
 „ aliud spectandum fuit Socrati? Non ut judici-
 „ bus

„ bus causam oratione probaret suam: verum
 „ ut nec Melitum offenderet, nec Anytum taxa-
 „ ret, nec Atheniensium vitiis bellum indiceret:
 „ nec ut tanquam communis vitiorum censor,
 „ durus & inexorabilis, qui nihil humile, nihil
 „ blandum, nihil servile, aut demissum insusur-
 „ raret cuipiam, totam circuiret urbem: homi-
 „ numque cujuscunque generis fortunas, artes,
 „ instituta, ac libidines examinaret libere. „ At
 ego, inquam, non vitanda est Viro bono mors,
 quando alia ratione conscientiae non satisfacere
 potest: sed antequam eam subit, omnia quae li-
 cita, iustaque, tentanda sunt, ad eam evitan-
 dam. Prodesse enim possunt Patriae, Reipubli-
 cae, Civibus; neque excusari possunt, si ad ca-
 lumnias gravissimas silent, vitamque tædio quo-
 dam rerum humanarum commoti, amittunt. *Soc-
 rates* erat innocens: ergo par erat, ut coram ju-
 dice publice innocentiam suam demonstraret,
 immo fateretur, se vitiis bellum indixisse, mores
 Atheniensium taxasse, laborasse, ut *Anytus* &
Melitus ad emendatius vivendi genus adduceren-
 tur. Hoc ego voco Judicibus causam suam
 Oratione probare. Hoc poterat facere, & prae-
 stare tenebatur. Contrarium quod injicit *Maxi-
 mus*, verba sunt, praetereaue nihil. Supponit
 enim omnes iudices jam ante Apologiam in ne-
 cem ipsius conjurasse; quod probari non potest;
 & si verum esset, nondum tamen iusta fuisset ab-
 jicienda sui defensio. At ais, hoc idem esset ac
 si miles clypeum abjiceret. Quid ego, audio?
 num ille clypeum abjicere dicendus est, qui
 omnia facit, quae ad vitam, famamque defen-
 dendam facere possunt? qui mortem oppetit qui-
 dem,

dem , at innocenter , & violenter illatam ? an non potius argumentum possumus invertere , atque dicere , intrepidum illum Philosophum , qui publice pravos mores hominum taxando iram multorum in se provocaverat , ab iniquis accusatum , nihil præsidii in Philosophia , & naturali Eloquentia qua pollebat invenire , statimque , cum facile calumnias dispellere liceret , hastam abjicere ? „ At quis ferre potuisset , inquis , stantem in „ Senatu Socratem humilem , dejectum , vitæque „ suæ spes ab aliis emendicantem . „ Datur tertium inter vappam & avarum , inter humilem abjectum & superbia tumidum ; non opus sine dubio fuisset ut *Socrates* timidi & humilis instar rei vitam exorasset , & veluti emendicaret ; at nec ab altera parte contemnere debuit Judices , Eruditione , Sapientia , se inferiores , aut acri stylo & acerbis verbis eos perstringere . Hoc unum requirebatur , ut serena fronte , modeste , graviterque , causam suam peroraret , atque , quam innocenter calumniis atrocissimis sit impetitus ostenderet . At ais hoc non defensio fuisset , sed iræ irritatio , sed flabellum . Ita est , si omnis modesta licet , iustaque defensio , irritatio dicenda : at quæ causa est , cur hoc nomen tamen liberæ defensioni imponatur ? Sed irritaverit tandem quosdam Judicum , quid tum ? quoties tandem multorum , quos emendare voluit , animos a se reddidit alienos , num tacuit propterea , animumque abiecit ? aliud docet vitæ universæ cursus . „ Quam autem necessaria , inquis porro , apud Judices hos fuerit defensio , vel hinc apparet . „ Annos septuaginta habebat *Socrates* , cum interea nec a Philosophia , nec a virtute fecisset divortium : vitæ stadium sine offensione ulla ,

„ sine vitio decurrerat: victus ejus purus, con-
 „ suetudo proba: neminem compellabat, cui
 „ non prodesset, nemini se jungebat, quem non
 „ meliorem redderet. Hæc omnia nec a Judi-
 „ cum sententia, nec a vinculis, nec a morte
 „ eum vindicarunt: aquæ vero hydria breve O-
 „ rationi spatium datura absolvisset Socratem? „
 Merus hic est *Paralogismus*. Nimirum Vir integer,
 scelerisque purus, de Republica præclare meritis,
 confectus jam ætate, gravissimorum scelerum ac-
 cusatus tacere debet: ratio est, quia mox vel si-
 ne hoc, naturæ debebit reddere suum debitum;
 quam firma sit hæc ratiocinatio nemo non videt.
 Certe gravis illa, aperta, & mascula peroratio co-
 ram Judice nullum potuisset famæ ejus detrimen-
 tum adferre; sed ostendere potius, quam dete-
 standam sit, & abominabilis hostium ejus ma-
 litia. Addidissent rugæ seniles, & gravitas Viri no-
 ta defensionis aliquod pondus. Quid enim præ-
 clarius, quam in confesso Judicium, & frequen-
 tia spectatorum, delatorum calumnias, enumera-
 tione universæ vitæ recte transactæ, abstergere,
 ad suam cæterorumque civium conscientiam pro-
 vocare & hac ratione omnibus spirans aliquod vi-
 tæ recte transactæ Exemplar spectandum exhibe-
 re? quod si igitur brevi temporis spatio quo caus-
 sam suam perorasset, efficere non potuisset,
 ut absolveretur; saltem officio suo fecisset satis,
 fraudesque hostium in apricum produxisset: „ Sed
 „ inquis tandem, nec poterat hoc Socrates, nec
 „ si potuisset, voluisset tamen. Id vero Jupiter,
 „ & quicquid usquam estis Deorum avertite.
 „ Hoc enim tale est, ut si quis in Castris Syco-
 „ phanta Leonidem illum Spartiatam adiisset, sua-
 „ sissetque ut paulum recederet, neque primum
 „ Xerxes

„ Xerxis sustinuiſſet impetum. Ille nihil audivis-
 „ ſet credo, ſed ibidem cum virtute ſua & armis
 „ terram mordere, quam ſuperſtes Regi barbaro
 „ monſtrare tergum maluiſſet. Quid aliud futu-
 „ ra erat Socratis deſenſio, quam tergum obver-
 „ tere, animo deficere, quam timor ſpecioſus?
 „ manſit igitur, impetum excepit, ſtrenue rem
 „ geſſit. - Mortuus eſt Socrates. Damnati au-
 „ tem fuerunt Athenienſes. Iudex eorum Deus
 „ fuit & veritas. „ Reſpondeo: Non poterat ſe
 contra hoſtes plane malignos, & nullis rationibus
 cedentes a morte liberare; ſed poterat tamen
 innocentiam ſuam omnibus facere manife-
 ſtam. At noluit: ita eſt: at hoc ipſum eſt pro-
 pter quod eum accuſamus. Nec meticuloſus eſt,
 qui cauſam ſuam ſtrenue defendit: nemo negat
 interim injuſte damnatum *Socratem*, nemo negat
 eum hoſtium inſidiis circumventum; nemo tan-
 dem inſicias it, Deum iudicem eſſe cujuſvis ſu-
 premum. At non hoc eſt de quo agitur. Quæ-
 ritur duntaxat, utrum recte fecerit, quod gravis-
 ſimorum criminum poſtulatus, altum tenuerit ſi-
 lentium. At expendamus ſimul rationes, quibus
 uſus eſt, Cl. *Clericus* ad probandum, non male
 feciſſe *Socratem* ſui deſenſionem intermittentem.
Sylv. philolog. Cap. 3. Sect. 8. p. 217. fere iis-
 dem rationibus utitur, quibus *Maximum* uſum fuiſſe,
 jam jam audivimus. Breves ergo erimus in re-
 futandis rationibus: Poſtquam cauſas accuſatio-
 nis enarraſſet, addit: „ Si demiſſa oratione uſus
 „ oratorias artes, quibus invidiam molliret, &
 „ miſericordiam moveret, quod difficile factu
 „ non erat, adhibuiſſet; potuiſſet, ut videtur,
 „ miſericordia Judicum elabi. Sed cum ſciret,
 „ ſe de Patria, de veritate, deque Civium mori-
 bus

bus optime esse meritum, conscientiaque anteactæ vitæ securiorem redderet; omnia quæ ad absolutionem facere poterant, præter unam innocentiam flocci fecit. At hæc non ita comparata sunt ut probent, recte fecisse tantum Virum. Religio christiana, quæ nonnisi pacem, tolerantiam, atque modestiam spirat, atque arctius hominis actiones ad virtutum omne genus constringit, non solum permittit modestam sui defensionem; sed & postulat eam aliquando, ne veritas ipsa silentio intempestivo detrimentum patiatur. Ipsa Doctiss. Viri verba, quæ in additamentis ad Hamondum & quidem ad Math. Cap. 5. v. 39. ostendunt mea opinione, quid Viro bono in hoc casu faciendum sit; voce inquit ἀντιστάναι significatur obsistere, eodem modo ac injuria fit; sive manu, sive in jus vocato eo, qui injuriam imposuit. Non vetat Christus nos obsistere, verbis, quibus ostendamus hominibus injuriis, prave se eos erga nos gerere, aut antevertere & propulsare injuriam sine maleficio. Et paucis interjectis: Statuendum tamen hic est injuriam esse tolerandam, ferrique eam posse sine nimia ejus, qui eam patitur, jactura, aut sine familiæ nimio incommodo. Neque enim putandum est Christum jubere bonos malorum sese ictibus conteri pati, aut vitam etiam NB. exitio exponere, familiæque quodvis dedecus ferre potius quam ut ad Magistratum querelas deferant. Eo modo excluderentur ejus discipuli omnibus Societatibus; ubi boni non possunt se tueri contra malos, nisi ope Legum & Magistratum, qui eas executioni mandari curant. Deus qui Auctor est Societatis humanæ, omnia sine dubio probat, quæ ad illam sartam ac telam tuendam necessaria sunt; ac proinde perfugium ad Magistratus, quando sine eorum auctoritate, gravem injuriam propulsare non possumus. Ita ipse Vir Summus.

mus. Cum autem Religio christiana secundum ipsum *Clericum*, hoc permittat, facile est conjicere, nihil in ratione esse, quod illam defensionem proscribat. Immo civilis Societatis leges postulant potius, ut supra satis monuimus. *Socrates* autem pulchre scivit, quam atrox, & periculi plena sit illa accusatio hostium. „ Quinimmo „ (ita pergit Cl. Vir) morte sua præter jus & fas „ damnatus, multo plus Philosophiæ proderat; „ quam potuisset longiore vita, si nunquam accusatus fuisset, & in lectulo decumbens morbo „ aut senectute obiisset. Ostendit constanti ac „ ac impavida morte, se non verbis, ut multi „ alij, sed animo Philosophiæ, hoc est veritatis & „ virtutis amori addictum fuisse. Hinc demum „ certo intelligere fuit, Judicium Vulgi, & quæcunque ad veritatem & virtutem non pertinebant, ab eo revera contempta fuisse. „ At hæc non tollunt justam sui defensionem; potuissent hæc omnia contingere, licet publica usus esset Apologia. Vita, quam adhuc prorogare potuisset, in gratiam Calumniatorum non erat ammittenda. Dum spatium vivendi concessisset Numen, multis potuisset prodesse; Innocentia ipsius coram Judice demonstrata virtutibus, quibus eluxit per vitam, splendorem maximum adjecissent; quod si tamen absolutus non fuisset, non minus constanti & impavida morte ostendere potuisset, se Philosophum esse, qui & vivere & mori recte sciat. Certe spes beata immortalitatis, quam habet Vir bonus non postulat, ut ad mortem præceps sine causa ruat. „ At effecit, (inquit Cl. „ Vir) fortiter moriendo ut brevi populum Atheniensem damnati Philosophorum sapientissimi & innocentissimi pœniteret; amoremque „ philo-

philosophandi in multis auxit, aut accendit,
 ac denique discipulis animum fecit plura au-
 dendi. At num proposita Apologia, si mo-
 riendum fuerat, idem obtingere non poterat?
 num præscivit quid Athenienses essent cogitaturi?
 an certum erat, vel audita etiam Apologia judi-
 ces, tam grave peccatum commissuros? hoc po-
 stremum falsum esse, vel ex eo liquet, quod sta-
 tim post illatam mortem, eos doleret turpissimæ
 actionis. Nimirum innocentem boni omnes eum
 judicabant. An non innocentiae rationes, quas
 adduxisset *Socrates* publicæ æque fuissent futuræ
 validæ, ac aliorum hominum judicia? libertatem
 philosophandi hac ratione auctam non credo. Ipse
Cl. Vir pag. 203. ad illud *Platonis*: Conditorem
 universi invenire difficile, ait: *nempe sine maximo*
& præsentissimo periculo quod a superstitiosis imminebat.
 Neque libera Apologia Veritatis a se adfertæ
 parum confirmasset discipulos in persuasionem de
 eminentia Viri, rerumque ab eo traditarum pre-
 tio. Reliqua quæ *D. Vir* adfert, supra, ubi,
 contra *Maximum* disputavimus, excussa sunt. Oc-
 casione mortis *Socrati* a Magistratu illatæ animus
 erat adjungere digressionem de officio Judicis in
 Calumniis Religionem spectantibus. At cum eam
 prolixiorē futuram esse, quam instituti nostri
 ratio patitur, prævideam, atque ea omnia quæ
 dici possint a Viris Eruditis, qui de libertate con-
 scientiæ egerunt, sint diligentissime excussa,
 hic finem faciam: conserat interim occasione
 mortis *Socratis* B. Lector Ch. *Wolffi* ætatis no-
 stræ Philosophi Excellentissimi, *commentationem de*
peccato in Philosophum, quæ extat horis subseciv. An-
 ni 1730. Omnium enim optime hoc argumentum
 tractare possunt illi, qui iisdem innocentes calumniis
 obnoxii, atque tantum non eadem experti sunt fata!
 At non juvat heic veterem renovare dolorem.

JO. GEORGII SCHELHORNII

ad Celeberrimum

JO. JAC. BREITINGERUM

EPISTOLA,

qua suum Illi consilium de Commentariis de Vita

b. ZACH. CONTR. AB UFFENBACH ac

Thesauro Epistolico Uffenbachia-

no exponit atque com-

mendat.

Viro Maxime Reverendo atque Celeberrimo

JO. JACOBO BREITINGERO,

*Linguae Graecae apud Turicenses Professori Publ. præ-
clare merito, & Collegii Carolini Canonico
Dignissimo,*

Amico honorando

S. P. D.

JO. GEORGIUS SCHELHORNIIUS.

Quantus fuerit nostro ævo, literis strenue ope-
rantium Mæcenas ZACHARIAS CON-
RADUS AB UFFENBACH, florentissimæ
Reip. Mœno-Francofurtensis quondam Sca-
binus & Senator inter primarios, cujus in nomine
habemus, quicquid gloriosum esse potest, ipse-
met nosti, Amicissime BREITINGERE! utpote
qui eum patronum expertus es mecum longe fa-
ventissimum. Hunc, cui unice curæ fuit cordi-
que, ut lætissime efflorescerent bonarum litera-
rum studia, si Heroem in toga & Musagetam
summum, si grande sæculi nostri ornamentum,
Germaniæ, dum viveret, Peirescium, eruditi or-
bis amorem atque delicias vocavero, de tuo alio-
rumque intelligentium suffragio maxime securus esse
potero. Ut reliquas ejus exquisitas virtutes tace-
am, vivit adhuc post fata, & æternum vivet in
omnium bonorum memoria UFFENBACHIUS,
ad juvandas literas natus, ob instructissimam ac
vel ipsis Regibus invidendam Bibliothecam, quam

nullis parcens sumtibus felicissimo successu collegit, & cunctis, illa ad rei litterariæ pomœria provehenda usuris, liberali facilitate patentem esse voluit, e qua commoda in orbem eruditum redundarunt longe plurima. Privatæ vero præsertim mihi sunt causæ, quare venerabilis mihi, multis ipsi nominibus æternum devincto, esse debeat Optimi Mæcenatis memoria. Ne quid enim de aliis voluntatis in me propensissimæ documentis dicam, moriens mihi in certissimum benevolentiae suæ pignus reliquit cimelia, auro & gemmis pretiosiora, videlicet præter adversaria sua historico-literaria, optimæ frugis plena, integrum suum Commmercium literarium, quod cum eruditissimis nostræ ætatis viris habuit, diaria item itinerum, in Saxoniam superiorem pariter ac inferiorem, fœderati Belgii provincias, & ad toto divisos orbe Britannos olim feliciter peractorum, schedasque præterea varias, quibus nihil quidquam carius pensiusque mihi est. Mearum igitur erat partium, exigere etiam videbatur suprema voluntas Viri, immortalitate dignissimi, ut Commentarios, quos de vita propria egregie inchoatos meæ quoque credidit fidei, his aliisque instructus subsidiis pro virium modulo pertexerem. Pridem Patrono incomparabili gratæ devotæque mentis monumentum, quod incredibile ejus bonas literas provehendi studium ac tot tantaque in me collata efflagitabant beneficia, statui, deque meo instituto orbem eruditum certiore feci, in Epistola nempe nuncupatoria A. MDCCXXXVII. d. X. Apr. jam exarata, ac Amœnitatum historiæ eccl. & liter. tomo primo præmissa. Sed, quod non sine justî doloris sensu scribo, mea hætenus moli-

molimina, mea desideria flagrantissima destituit
obstetricans bibliopolarum manus, quos omni li-
cet adhibita industria, ut suam mihi addicere ve-
lint operam, incassum adhuc rogitavi. Ne ita-
que ingrati mihi hominis notam, quam abomi-
nor, impingat vel præsens, vel futura ætas,
cum in irritum ceciderit studium privatim eam
in rem ad hanc usque diem impensum, publice
jam, Te proxeneta, omnes, qui literis & me-
moriam Viri meritissimi bene cupiunt, obsecratos
volo, ut honestum aliquem bibliopolam, qui
provinciam edendi commentarios illos æquissimis
conditionibus suscipiat, mihi conciliare ne gra-
ventur. En vero integri operis sciagraphiam.
Duobus istud tomis absolvitur, quorum unus-
quisque, nisi oculorum iudicium fallit, quatuor
circiter, quæ vocant, alphabetis in quadruplici
forma constabit.

Liber I. agit de vita ejus puerili atque schola-
stica ab A. MDCLXXXIII. quo natus est, usque
ad A. MDCXCVIII. Liber II. de vita academi-
ca a mense Aug. A. MDCXCVIII. usque ad exor-
dium A. MDCCIV. Liber III. de vita privata,
musis ac bibliothecæ instruendæ dicata ab A.
MDCCIV. usque ad mensem Nov. A. MDCCIX.
Liber IV. de vita apodemica a mense Nov. A.
MDCCIX. usque ad mensem Apr. A. MDCCXI.
Liber V. de vita virili, seu conjugalis auspiciis a
mense Apr. A. MDCCXI. usque ad A. MDCCXXI.
mens. Maj. Liber VI. de vita reipublicæ devo-
ta, a mense Majo A. MDCCXXI. ad beatum
usque ejus obitum, A. nempe MDCCXXXIV.
Liber tandem VII. isque prosopographicus exhi-
bet

bet icona corporis & animi, scilicet peculiarem de corporis habitu & genio, animi moribus & ingenii studiis narrationem. Primum librum ac secundi partem ipsemet Vir beatus eleganter concinnavit, ac multa de educatione studiisque puerilibus & academicis utilia pariter ac jucunda illis inseruit. Reliqua mea manu addita ex variis *τῆ μακρίτη* schedis, commercio epistolico, itinerum diariis aliisque monumentis idoneis. In hac autem biographia varia occurrunt, rei bibliothecariae, cui per omnem fere vitam deditus fuit, ac historiae literariae nostri aevi haud plane nihil lucis, quod sperare licet, foeneratura.

Sed & aliud institutum est, quod Tuo beneficio, Vir Celeberrime! eruditus innotescere optaverim. Videlicet frequens exercuit cum literatissimis nostri saeculi Viris per epistolas UFFENBACHIIUS commercium, atque isthac ratione & bibliothecam & doctrinam suam luculenter amplificavit. Nec piguit eum majoris *ἀριστείας* gratia primam literarum ab se scriptarum formulam penes se studiose servare, & cum amicorum epistolis ratione temporis habita, in certa volumina cogere, qualia mihi ex legato Mæcenatis praesto sunt unum in folio, & novendecim in quarti ordinis forma, eaque satis spissa, & exquisita eruditione turgida. Complectuntur autem, si nostri etiam Musagetæ responsa ad calculos una voces, supra quinque epistolarum millia. Locuples certe variae doctrinae & historiae praesertim literariae promptuarium! En vero Tibi plerorumque nomina, quorum epistolae cum Uffenbachii responsis ad manus sunt, alphabetica serie disposita.

Sunt

Sunt autem Jo. Henr. Ackerus, Simon Joann. Arnoldus, Petr. Frid. Arpe, Christ. Frid. Ayrmannus, Jo. Jac. Baierus, Jo. Henr. Balthasar, Jo. Henr. Barthius, Henr. Jac. von Bashuysen, Jo. Alb. Bengelius, Jo. Herm. Bennerus, Jo. Ad. Bernhardus, Jo. Frid. Bertramus, Frid. Jac. Beyschlagius, Jo. Jac. Bodmerus, Just. Christoph. Boehmerus, Ludov. Bourguetus, Jo. Jac. Breitingerus, Jac. Bruckerus, Franc. Ern. Brückmannus, Jo. Georg. & Jac. Burckhardi fratres, Jo. Steph. Burgermeister, Wölg. Paul. Burgermeister von Deyzifau, Jo. Christianus Clodius, Jo. Christoph. Colerus, Gottl. Cortius, Jo. Daniel Cramerus, Matur. Veissier la Croze, Magnus Crusius, Ern. Sal. Cypriani, Jo. Andr. Danzius, Raymundus Duellius, Gabriel Dumontius, Jo. Georg. Eckardus, Jo. Georg. Estor, Jo. Alb. Fabricius, Rud. Ant. Fabricius, Jo. Leonh. Frœreisen, Jo. Herm. Fürstenau, Jo. Benedictus Gentilott ab Engelsbrunn, Ephraimus Gerhardus, Jo. Matthias Gesnerus, Jo. Ern. a Glauburg, Jo. Zach. Gleichmann, Jo. Wilh. de Gœbel, Jo. Dan. Gruberus, Valent. Ferd. de Gudenus, Jo. Tob. Hagelgans, Mich. Gottl. Hanschius, Jo. Christoph. Harenbergius, Christ. Frid. Harpprecht, Jo. Adolph. Hartmannus, Theodorus Hasæus, Eberh. Dav. Hauberus, Jo. Michael Heineccius, Laur. Heisterus, Jo. Jac. Helfferich, Christoph. Aug. Heumannus, Christian. Henr. Hiller, Jo. Conr. Hofmannus, Jo. Frid. Homberg, Philibertus Hueberus, Casp. Jac. Huth, Petrus Jænichius, Georg. Christianus Joannis, Car. Steph. Jordanus, Jac. Christoph. & Jo. Rudolph Iselii, Jo. Frid. Kayserus, Jo. Dav. Kœlerus, Jo. Petr. Kohlius,

lius, Raymundus Krafft de Dellmensingen, Jo. Philipp. Kuchenbeckerus, Christoph. Aug. Læmmermannus, Jac. Lenfant, Frid. Christ. Lesserus, Chr. Siegm. Liebe, Jo. Georg Lieb knecht, Mich. Lilienthal, Val. Ern. Lœscherus, Paul. Dan. Longolius, Jo. Georg. Lotterus, Georg Melch. de Ludolf, Jo. Christian Lunigius, Polycarpus Lyserus fil. Jo. Henr. Majus Pater & Filius, Jo. Casp. Malschius, Henr. Wilh. Marschalch, Jo. Jac. Mascovius, Jo. Godofr. de Mejern, Jo. Burch. & Frid. Otto Menckenii Pater & Filius, Gerh. Meuschenius, Lud. Christian Miede, Jo. Henr. Mollenbeccius, Jo. Laurentius Moshemius, Jo. Jac. Moserus, Jo. Ern. Müllerus, Christian Münden, Georg Lud. Oederus, Jo. Bapt. Ottius, Jo. Georg. Palm, Dominicus Passionei, antehac Archiep. Ephesin. & Pontificis Rom. apud Augustiss. Rom. Imp. cum facultate Legati de latere Nuncius, hodie Rom. Eccles. Cardinalis, Jo. Wilhelm Petersenius, Bernh. Pezius, Car. Frid. Pezoldus, Christoph. Matth. Pfaffius, Ern. Mart. Plarre, Car. Otto Rechenbergius, Jac. Frid. Reimannus, Euchar. Gottl. Rinckius, Jo. Frid. Lib. Baro de Roth, Consil. Imp. Aulicus, Henricus II. Comes Ruthenus, Jo. C. Santeroc, Jo. Frid. Schannatus, Gottfr. Balth. Scharffius, Jo. Georg Scherzius, Christian Schlegelius, Jo. Jacob Schmauffius, Jo. Andreas Schmidius, Jo. Herm. Schminckius, Dan. Schneiderus, Jo. Diet. de Schoenberg, Jo. Henr. Schrammuis, Jo. Conr. & Christian Gottlieb. Schwarzii, Jo. Henr. a Seelen, Henr. Christian. Senckenberg, Georg Serpius, Georg Conr. Siglerus, Jo. Bapt. du Sollier, Car. Otto Comes Solmensis, Jo. Wilh. Steinhil,

heil, Jo. Phil. Storrius, Burc. Gotth. Struvius, Jo. Jac. Syrbius, Frid. Thom, Gottl. Sam. Treuerus, Mich. Bernh. Valentini, Jo. Mich. Verdries, Godofr. Voekerodt, Jo. Jac. Waldschmid, Jo. Georg Walchius, Georg Wallinus, Imman. Weberus, G. W. Comes de Werthern, Jo. Jac. Wiegerus, Christianus & Jo. Christoph. Wolfii, Andr. Christoph. Zellerus, Jo. Jac. Zimmermannus, Jo. Ehrenfried Zschackwiz. Ex tanto autem epistolarum a Viris celebratissimis scriptarum cumulo, ne mihi soli delectamento atque usui sint, in certum rei literariæ incrementum sensim sensimque selectiores, in fasciculos redactas, ac meis, sicubi opus fuerit, observationibus illustratas, Uffenbachii quoque, ubicunque res efflagitaverit, responsionibus adjectis, publici juris facere animus est. Secuturus vero exemplum præstantissimorum Virorum Felleri (a) Struvii (b) Heumanni (c) Reimari (d) & Uhlii (e) epistolas non integras, sed particulas tantum notabiliores ex iis depromptas exhibebo, præsertim cum copia obruar: nonnullas tamen, sicubi visum fuerit, inseram totas, cum haud desint, qui literas integras, quam earum fragmenta legere malint. Ita autem hac in re versabor, ut THESAURUM EPISTOLICUM UFFENBACHIANUM adornaturus, primo omnium literas, per longam
anno.

-
- (a) In Monumentis variis ineditis.
  - (b) In Actis literariis ex MSS. editis.
  - (c) In Poecile.
  - (d) In Vita D. Io. Alb. Fabricii.
  - (e) In Thesauro epistolico La-Croziano.

annorum seriem ab Optimo Mæcenate ad amicorum suorum principem, Io. Henricum MAJUM, fil. Philologum Giessensem maximi nominis, & ab hoc vicissim ad illum exaratas, ea, qua dixi, ratione aliquot tomis comprehensas in dias luminis auras proferam. Qui hosce Duumviros incomparabiles, & omnibus doctrinæ numeris cumulatissimos recte novit, facile augurabitur, ingentem se in iis variæ eruditionis optimæque frugis copiam deprehensurum esse. Utinam ergo aliquis honestus Bibliopola sibi persuaderi pateretur, ut Commmercium hoc literarium suis sumptibus excudendum susciperet! Illi sane æquissimas condiciones polliceor, ac, ut salivam eruditis lectoribus moveam, quædam hic specimina omnium oculis expono.

JO. HENRICUS MAJUS Fil.

AD Vossii Epigrammata (a) quod attinet, scias velim, ea nondum esse edita, quod partim ex iis, quæ Cl. Fabricius in sua bibliotheca de
variis

(a) De Codice hoc anthologico vid. Bibliothecam Uffenbachianam manuscriptam, Partem II. a Io. Henr. Majo fil. adornatam, col. 573. sq. Varia ex illo epigrammata antehac inedita laudatus Majus in lucem protulit in Observat. sacr. Libr. IV. p. 1. 65. 120. 147. 189. Aliam deinde Uffenbachius nactus quoque est manu exaratum epigrammatum Græcorum, maximam partem ineditorum, collectionem, ex eaque l. c. col. 574. sqq. copiose descripta haud pauca specimina publici juris fecit.

variis editionibus Florilegii docet, partim, & imprimis ex his, quæ Colomesius de iisdem refert, conjicio. Hic enim *dans le Recueil des particularitez* p. 331. edit. a laudato Dno. Fabricio adornatæ, recensens varios Bibliothecæ Vossianæ Codices manuscriptos Græcos, ista narrat: *Un recueil d'Epigrammes Grecques qui ne sont pas dans l'Anthologie, copié par GRUTERUS sur un MS. de la Bibliothèque Palatine, dont il estoit Garde.* Idem Colomesius in *Catalogo manuscriptorum Isaaci Vossii* p. 860. num. 162. hæc habet: *Anthologia Græca hætenus inedita, a Fr. Sylburgio elegantissime descripta, e Codice Bibliothecæ Palatinæ, quæ postea Vaticanam auxit.* Viden' Vir Generosissime quanti thesauri possessor sis factus; talis utique, quo & Palatina & Vaticana superbierunt bibliothecæ. Componere invicem nequeo, quare priore in loco illam Anthologiam (sive nunc integra sit aliqua, quod non videtur, sed ejus duntaxat pars) a Grutero, at in posteriore a Sylburgio descriptam commemorarit Anglicanæ Ecclesiæ Presbyter. Ad me quod attinet, huic potius quam illi istam gloriam deferre voluerim, utpote quum Gruterum in excutiendis Romanorum magis quam Græcorum scriptis desudasse constet.

Giesæ III. Id. Aug. 1713.

ZACH. CONTR. AB UFFENBACH.

A Cceptissima fuere Biblia vulgari lingua Ebraica Amstelodami MDCLXIX. typis expressa, ob malam, quam in istis Iudæi prodidere fidem, contra multorum asseriones de summa scilicet, qua Sacras Scripturas semper tractaverint, atque

Tom. VI.

O o

etiam-

etiamnum tractent, reverentia atque religione. Nefaria sane corruptio loci Esaj. VII: 14. ubi pro verbo *Alma* seu virginis substituerunt viraginis seu uxoris juvenulæ, *junge Frau*, pro *Jungfrau* ut alia taceam, ne vere mihi obijciatur illud: *Noctuas Athenas*. Quod vero mireris est, quod Poloniæ Rex IOHANNES III. privilegio non solum muniverit, sed Christiani etiam homines, Amstelodamenses urbis incolæ, sumtus subministraverint, quo in Religionis Christianæ ignominiam ac detrimentum in lucem prodirent. Monitum de Vossii Epigrammatibus grata mente agnosco, auget summopere gaudium meum, quod ob illorum copiam mihi factam conceperam. Quid enim gratius mihi esse possit, quam Cimelium Palatinæ quondam eheu! primo extitisse, dein Vaticanæ, atque etiamnum anecdoton esse.

Francof. ad Mœnum. d. XXII. Aug. 1713.

J. H. MAJUS.

Maximas ago gratias pro commentatione de lingua Carchedonia, (a) quam, etsi jam ante legerim possederimque, vel eo tamen nomine

---

(a) Digitum haud dubie intendit Majus in Georg. Henrici Sappuhnii commentationem philologicam, qua linguæ Carchedonicæ reliquiæ, ab Ac. Plauto Act. V. Sc. I. & II. Poenul. adservatæ, explicantur, & ad dialectum Aramæam referuntur. Lips. 1713. 8. Honorificum de ipso tulit judicium Clar. Chr. Frid. Wilischius in Indice Bibliothecæ Gymnasii Altenburgensis p. 62. his ver-

ne adservabo, quia a te mihi donata est. Non possum, quin meam tibi de illo scripto aperiam mentem. Referri debet ad ea, quæ orbem literatum non tam juvant quam onerant; me sane tædio adfecit, simulac vel unicam legeram paginam. Bonus homo vix intelligit, quid sit vetus lingua Punica, ubi ejus occurrant reliquæ, num in orbe adhuc sit, quantus fuerit illius ambitus, de quibus tamen omnibus & scribit & loquitur. Multi nempe, quo plus balbutiunt, plus garrunt. Ego tempus aliquod excitandæ e ruderibus linguæ Carthaginienſis, nec, ut arbitror, sine fructu, impendi, cujus forſan participes reddam propediem complures. Recordor Rhenferdium edidiſſe periculum Punicum, nondum a me viſum, quanquam diu quæſitum, quia magno illud mihi adjumento futurum ſemper judicavi, qui beati viri, quæ ſcripſit omnia, in deliciis habeo. Quare, ſi votum meum, Vir ſumme, adimplere poteris, fac quæſo, & ad Tua in me promerita id unicum adde. Cel. Ioh. Alb. Fabricii, communis noſtri amici, bibliothecam antiquariam heri nocturno tempore, inter divinæ herbæ fu-

O o 2

mos,

---

bis expreſſum: *Hujus feliciffimum ingenium a condiſcipulatu mihi jamjam innotuit. Multa enim jam promittebat, cum Miſenæ regiis ſuntibus mecum aleretur, indolemque, poëſeos inprimis ſtudiis maxime idoneam, admodum adoleſcens adhuc oſtendebat. Eruditam vocat hanc Sappuhnii commentationem I. Alb. Fabricius in Bibliothecæ Latinæ Vol. II. p. 8. Recenſionem ejus vid. in Supplement. Act. Eud. Tom. V. p. 421.*

mos, volvi. Spirat liber consuetum Auctoris oleum, sed, quod tibi in aurem dico, plus nocebit, quam proderit, non sua quidem culpa, sed legentium abusu. Quum enim de libris antea non nisi multo tempore exercitati homines verba facere, de Scriptoribus cujuscunque generis, & materiis non ubivis obviis disserere, libros etiam conscribere, & alios incitare ad cognoscendam probe discendamque rem litterariam potuerint, utpote quibus lecta fuerant, quæ huc pertinent fere omnia: nunc & pastores, & ludimoderatores, ne quid dicam de semiasinis, hoc est, negligentibus bonarum litterarum studiosis, ubique Scriptores, antiquitates, monumenta veterum & recentiorum Stentorea voce clamabunt, atque, ubi aliquid scribendum, ad hic indicatos Auctores recurrent, unde fiet, ut ex nonagesimo libro conficiatur centesimus, mors denique vere eruditis adponatur.

Kal. Sept. 1713.

Z. C. AB UFFENBACH.

Transmissum nuper schediasma ipse nullius pretii, ac ideo etiam nullam ejus in litteris mentionem, feci. Davum non OEdipum se præstitit ejus Auctor, nec reputavit secum, quam ardua res sit, linguam emortuam resuscitare, imprimis cum pauca adeo monumenta ætas reliquerit. Gaudeo igitur summopere, quod tu de restituenda nobis Punica lingua cogites, cum nemo ad id præstandum instructior esse possit, utpote vere ad linguas natus & educatus. En tibi Rhenferdii periculum, quod Bibliopola Batavus, qui
heri

heri advenit, commode attulit. Palmyrenum vocat, quod tu Punicum. Aliud enim non scripsisse scio, & Punicam ac Palmyrenam linguam plane eandem, vel parum discrepantem, ex Thom. Hyde, loco in appendice hujus Periculi adducto, (nimirum de Relig. vet. Pers. p. 524. & 525.) colligo. Faxit Deus T. O. M. ut telam, quam vix exorsus est Vir Celeb. feliciter pertexas. Cum Franequeræ nuper morarer, illumque inviserem, pluribus de ulterioribus conatibus coram egit Vir optimus, quos tamen præmatura heu! nimis mors confregit! Dono quoque mihi dabat egregias duas inscriptiones Palmyrenas Roma Illustri Cupero transmissas (a), ærique incisas, quas, si ad manus nunc essent, una misissem. Sed videbis illas quam proxime. Utinam oculis quoque tuis intueri posses ingentem illum Punicorum nummorum Thesaurum, quem Vir Illustris Dn. BARRY (b) in suburbano suo prope Ultrajectum possidet.

O o 3

(a) A Francisco Blanchino, de quibus vid. Clar. Belgarum ad Ant. Magliabechium, nonnullosque alios Epistol. Tom. I. p. 135. 137. &c.

(b) Frequens & honorifica IACOBI DE BARRY, qui ex Hispania, Hispali, ubi Consulem Belgicum egerat, redux, incredibilem veterum nummorum, quos nec audivit, nec protulit quisquam, copiam secum extulit, fit mentio in Epistolis clarorum Belgarum ad Magliabechium, Tomo I. p. 100. 107. 117. Tom. II. p. 216. nec non in *Lettres de Critique, d'Histoire, de Littérature, écrites à divers Savans de l'Europe par Mons. Gilbert Cuper*, p. 349. 351. 354. &c. Præter alia

fidet. Maxima cum admiratione vidi illum, manibusque ob meam in his, quam lubens agnosco,

---

Cuperus ad Io. Clericum de ipso hæc præscribit: *Recte miraris amplissimum Consulem Hispalensem, ad alia longe destinatum, tam eximios progressus fecisse in studio, quod ab antiquis priscique ævi reliquiis nomen habet, & tam egregie nummos veteres explicare. Ego certe itidem in admirationem raptor, cum litteras, quas ad me longas & eo gratiores mittit, examino, & iis ex paupere meo penu aliquid repono. Video enim non absque singulari lætitia eum de rebus Hispaniarum veteribus & recentibus, de populorum istorum nummis, de urbibus, de Diis solerter & erudite agere, & subinde mittere animadversiones, quibus licet vetus aliquis auctor fundus factus non sit, tamen ex re ipsa nasci videntur, & mihi ansam præbent penitus in eas inquirendi. Io. autem Clericus l. c. p. 355. se quatuor primas tabulas numismatum Gaditanorum, aut in Bætica Hispania inventorum quatuor litteris Gallicis explicuisse meminit eas aliquando cum aliis editum iri sperans. Ipsius vero Iac. de Bary epistolam copiosam, & solers viri acumen insignemque rei numismaticæ peritiam testantem Palæstinæ suæ ex veteribus monumentis illustratæ Libro III. p. 934. sqq. inseruit Hadrianus Relandus. Cæterum Hispaniam, ubi gazas potissimum suas feliciter conquistavit nobilissimus de Bary, nummorum veterum & incognitorum esse feracissimam, testis est omni exceptione major Emmanuel Martinus, inter alia ad Iapum Conduith, Anglum, scribens: Non miror, eam te isthic nam antiquorum numismatum copiam, qui sciam, om-*

sco, imperitiam illotis tractavi. Omnes fatentur tantam nullibi eorum copiam, nec in regio Parisiis Cimeliarcho reperiri. O ter quaterque felicem, cui hanc contigit adire Corinthum, tantumque colligere apparatus, cum Consul in Hispania esset. Præstantiores ex his nummis in æs insculpi curavit, has tamen tabellas, quanquam summo earum flagrare desiderio, habere non potui a Viro cæterum humanissimo, quippe qui externos serena non solum fronte excipere, ac animum oculosque Numophylacii sui deliciis, sed & corpus pascere ac recreare solet, quod ob loci ab urbe distantiam, penuriamque commode accidit. Si haberem dictas Tabellas, tecum etiam communicarem. Ast summa cum voluptate percepi, alia multa monumenta egregia, quæ Amstelodami intueri licuit, jam publicata esse, quæ tibi & magno delectamento & maximo adjumento esse poterunt. Ea nimirum collegit stupendo labore in secundis suis itineribus Vir indefessus, ac priorum, quæ peregit, descriptione

O o 4

ne

---

nem Hispaniam eorum esse fecundissimam, nihil in ea tam obvium quam veteres nummos, sive vomeri, sive ligoni, sive rastri. Quod tamen fortunæ beneficium indigenarum inscitia corrumpit. Quam insaniam nec Hercules ipse expugnare valeat, qui tot monstra perdomuit. - - Eruuntur etiam frequentissime in tota Hispania, præsertim in citeriore, ingentes nummorum quorundam acervi, characteribus ignotis, quos ego Hispanienses appello. - - Punica numismata obvia in istis oris. &c. Vid. ejus Epistolarum Librum VII. Tom. II. p. 13. sq.

ne jam defunctus Celeberrimus Dominus LE BRUYN. (a) Alterum hoc iter præcipue instituit, ut accuratissimam Persepoleos, in quantum quædam nobis restant præstantissimæ olim ac famosissimæ hujus urbis vestigia, descriptionem faceret. Præstitit hoc non solum, sed & plurima rudera vel lapides ipsos maximis sumtibus secum attulit, Serenissimo Brunsvicensium Duci jam oblatos, reliquorum vero quos præ mole vindicare nequivit, elegantissimas delineationes, ut summus pictoria arte magister, sibi fecit. Harum elegantiam quidem perspexi, sed de fide, vel etiam dexteritate Viri, utpote elegantiorum, & imprimis harum litterarum rudis, nil definio; etsi multis verbis eam sibi asserere ac deprædicare nobis studebat, quam improbo labore ac studio litterarum characteres familiares sibi reddiderit, quo exantlato nullo postea negotio Inscriptiones etiam in altissimis locis positas, legere ac describere calluerit. Sperabam optabamque eximiam hujus Itinerarii partem alteram hisce nundinis nobis allatum iri; sed nullus Bibliopolarum ejus exemplum advexit, quod ipsius auctoris sumtibus prodierit. Quæ vero ita eduntur, Bibliopolarum, uti nosti, invidia premuntur, ideoque his carendum est diu Eruditis. Verum justas has querelas jam non repeto, sed ad tuas potius, quas de nuperrima in publicum prolata Bibliotheca antiquaria fundis, accedo. Probo illas, mitigandas tamen ex parte judicavi, pace

---

(a) Conf. Clar. Belgarum ad Magliabechium Epistol. Tom. I. p. 141. sq. & Lettres de Mons. Job. Cuper. p. 25. 117. 298.

pace tua. Licet enim facile concedam tibi, librum illis, qui scribentium ordinem ambiunt, vel potius infamant, animum addere ansamque dare: attamen talium librorum ad Historiam litterariam, librariamque usus tantus est, ut iustus ille metus me non absterreat, quo minus optem, ut in omni disciplinarum genere tam copiosi nobis indices extent. Quanquam enim altæ tantæque de scribendi Cacoethe sint querimoniae, ut gravissimi quidam viri non aliud remedium superesse crediderint, quam si publica auctoritate compesceretur, attamen firmissime mihi persuasum habeo, ab hoc consilio eadem orbi litterario, immo universo damna, quæ Expurgatorii Indices olim intulere, immo interitum ipsum metuendum esse. Ut taceam difficultatem nominandi constituendique Censores. Vix enim in toto terrarum orbe vel unum Aristarchum reperias, qui si vel eruditionem, vel fidem, vel candorem spectes, huic oneri par sit. Quod evidenter demonstrari posset, si hujus loci esset. Scribant omnes. Innumera mundus adhuc ferre potest scripta, immo quam plurimis iisque maxime necessariis caret. Natura sic comparatum est, ut juncta sint mala bonis, modo ne nimis excedat malorum numerus, nec lolium & steriles dominantur avenæ. Nec desperemus, si augeri zizaniam videamus, & cum prudenti illo Patrefamilias crescere potius una, quam evellere ac omnia perdere sinamus. Sit omnibus libertas, hæc omnium bonorum fons est. Effrœnis paulo est in republica litteraria, dedecus etiam damnumque parit, fateor. Sed si prematur, interitum affert. E duobus malis minimum elige, nam medium soli beati tenuere. Infamia

famia cadat in eos, qui malos monstrososque fœtus parturiunt, vel potius abortiunt, damnum vero omne in illos, qui illotas manus obstetricantes porrigunt, vel abortum causant, Typographos Bibliopolasve puto. Eruditi vel ex immensa copia selectum sibi facere norunt, tyronibusque suo judicio succurrere possint, atque in Academiis viros constituent, qui hæc ex professo agant. Ast magnum hic latet iniquitatis & ignorantiae mysterium.

D. Sept. 1713.

J. H. MAJUS.

Nescio, quo fato ad me devenerit Rhenferdii periculum Palmyrenum, quum Periculum ejusdem Punicum rogavissem. Sive vero meæ hoc tribuendum festinationi, nomina fortassis gentium permutanti, sive tuæ benignitati, quæ cum hujus fieri compos nequiverit, illud misit; gratissima tamen mente veneror tuum bene de me merendi studium, quod & indicatione variorum Punicorum gazophylaciorum luculentius comprobatum dedisti. Non video, Vir Summe! qui ex debitorum cumulo me liberem; adeo magna sunt & multa, quæ indies in me confers. Palmyrenum nunc periculum ad te redire jubeo, quo ipso B. auctor me donaverat; cujus inscriptiones binas, Roma illustri Cupero transmissas, si vel inspicere liceret, quantas tibi referrem gratias! nam & nobis Rhenferdus aliquas dedit, typis vero nondum expressas. Quæ de Dn. Barry & le Bruyn narravisti, uti ante hanc inaudita diem fore, ita longe jucundissima, quum & hoc thesau-

ro carendum mihi sit, ad tenebras damnato, nec Belgium, nec Angliam visuro. Bibliothecæ antiquariæ defensionem suscepisti, Vir consultissime: Admitto illam per omnia; sequor iudicium, nec ero tibi adversus. Locum utique habet illud Mo-
sis: *Utinam vaticinentur omnes!* Verum ut vaticinia debent esse vera ex omni parte, in quibus nihil unquam desideres: ita optandum, ut qui animum ad scribendum impellunt, circumspēcte id negotium tractent, quum delicata res sit, adplausum recte sentientium mereri. Ego sic existimo de bibliotheca illa: eruditos juvabit, superficialia doctrina imbutis inertiae erit nutrimentum, indoctis plane non proderit. Illi gratias habebunt Viro eruditissimo, unum alterumve scriptorem indicanti, non omnibus obvium; isti velut ad Jovis aram eo confugient, ignorantiae quæsituri pallium, multorum scriptorum, quos nec viderunt per vitam, nec alibi, quam eo in libro, legerunt, ostentatione; hi parum de antiquis solliciti, aliena curant. Sed illud scribendi cacoethes, de quo & ipse conquereris, quando e Germania pro-
scribetur? Saxoniam imprimis malum hoc occupavit, & ita quidem, ut nec plures, nec stultiores alibi temere invenias scriptores. Olearios, Rechenbergios, Danzios, Hardios, Buddeos excipio, & nonnullos alios, verum tam paucos, ut annulo inscribi possint. Considera, Vir amicissime! relationes litterarias, quibus nunc abundamus. Quanti putas illas esse faciendas? Nonne & hinc, qui meram sectantur eruditionem, multa hauriunt ad usus proprios? atqui alii etiam indocti & ignavi libros recensitos tam frequenter crepant, ut garrientibus auscultare molestum sit.

Hæc

Hæc est illa pernicies, quæ nobiles & semidoctos invasit, ut ex catalogis sapere discant, non ex libris Auctorum ipsis. Hinc videas ridiculos homines tam multa de capitibus librorum, de auctoribus, de judiciis, de oppugnatoribus, deblaterare, ut eruditionis te monstrum audire opineris; quum interea, si accuratius instituas cum locutuleio examen, stuporem & summam omnium inscitiam sit proditurus. Longe, & longe aliter se habet cum illis, qui recte norunt uti libris, non ostentandi, sed discendi causa volvendis revolvendisque. Quorum in censu ut numerandus olim veniam, omnem moveo lapidem, eaque fini attente tuos lustravi Codices, & circumspice, ne vitio dari possit, me illorum imitatum consuetudinem, quibus sat est, obiter vidisse Codicem, nosse in hac vel illa bibliotheca exstare membranas, nervum vero & succum negligere.

XIV. ante Kal. Oct. 1713.

Z. C. AB UFFENBACH.

Catalogo Manuscriptorum Hieronymianas meas Lectiones (a) intertexam, una cum aliis, quas ex diligenti omnium codicum meorum collatione varian-

---

(a) Solenne erat b. UFFENBACHIO, diebus dominicis, peractis sacris, lectitatione veterum Patrum, ad pias meditationes viam sibi sternere: qua occasione interdum etiam luculentam aliquam editionem conferebat cum vetusto suæ bibliothecæ Codice MS. enotatis hinc variis lectionibus notabilioribus. Sic insignem Codicem membra-

variantes deprehendero. Stultum enim semper illorum hominum ardorem credidi, qui ob unam alteramve lectionem, in codice, quo gaudent, deprehensam, integrum auctorem prelo iterum atque iterum subjiciunt, seque hoc solo nomine summos in orbe Criticos reputant. Hinc innumerae illae auctorum veterum editiones superfluae, hinc etiam praestantissimi studii Critici contemptus. Melius agerent illi, si omnem Lectionum suarum farraginem paucis foliis inscriberent, cumque aliis ederent, ut habeant Viri eruditi, quibus ingenium exerceant, meliores inde seligant, optimos quosvis auctores illis ornent, atque emendent. O quam multae etiam egregiae Lectiones veterum tam sacrorum quam profanorum auctorum ob hoc institutum consiliumve neglectum premuntur, dum bibliothecarum Praefecti, vel alii etiam privati possessores praestantissimos Codices suos vel negligentia, vel inscitia, vel etiam praepostero in hoc studium fastu sibi aliisque inutiles jacere patiuntur. Perpende, quaeso, mecum Vir eruditiss.

---

neum Augustini de Civitate Dei diligenter comparavit cum Jo. Clerici editione, binos item codices, quorum unus Gregorii M. Moralia in Jobum, alter ejusdem Dialogos complectitur, cum praestantissima Monachorum e congregatione S. Mauri editione, & codicem epistolarum aliorumque opusculorum Hieronymi, saeculo XIII. in membran. manu exaratum cum Jo. Martianæi editione, variasque inde lectiones memorabiliores congestit, de quibus videsis Bibliothecae Uffenbachianae universalis Tom. III. p. 463.

ditiff. quantus thesaurus ex solius Bodlejanæ Bibliothecæ codicibus elici possit, nisi Proto-Bibliothecarii Hudsoni negligentia ac pertinacia obstaret. Is enim muneri abunde satisfacisse, imo eximie ornasse spartam videri vult, dum tot annis unico scriptori, Thucydidem ejus puto, omni Bibliothecæ cura plane abjecta insudavit, cum hoc, quod supra dixi, potius agendum fuisset. Nefandam hujus insignis Bibliothecæ sortem (ignosce justæ indignationi) satis deplorare nequeo. Inculta plane jacet, nemo ferme tanto thesauro uti frui gestit. Singulis sane diebus per trium mensium spatium illam frequentavi, sed ita me Dii ament, nunquam tot una vice homines in illa vidi, quot numero sunt Musæ, vel saltem artes liberales. De librorum studiosis loquor, nam puerorum, muliercularum, rusticorum hinc inde cursitantium, voluminumque multitudinem per transfennas spectantium, mirantiumque cœtum excipio. Quid dicam de Præfectis, de Proto-Bibliothecarii incuria jam dixi, ejusque stupendam in Historia Litteraria, Librariaque, imprimis extra Insulam, ultraque maria ignorantiam taceo. Alteri, nomine *Crab*, caput vacuum cerebro est, lepidum alias, dignusque homo, quem ridiculo illo encomio, quo tamen multi serio egregios Viros onerarunt, ornetur, vociteturque Helluo, non librorum tamen, sed præmiorum, quæ ab exteris Bibliothecam hanc invisentibus avide excipit, statimque cauponibus reddit pro liquore, ad guttur colluendum, purgandumque a pulvisculo, qui librorum tractationem velut umbra aut nebula comitari solet. Quamvis non ejus, sed tertii infimique Bibliothecarii hoc sit muneris, ut li-
bros

broſ in loculos reponat, quævis in ordinem redigat, atque emundet. Hic Scholaris, ut hic loqui amant, eſſe ſolet, atque etiamnum eſt, nomine *Hearne*, qui præ reliquis, diligentiam ſuam non modo ſcriptis, ſed in novo etiam Bibliothecæ Catalogo conficiendo, typis proxime exſcribendo probavit: aſt quod dolendum, ad exemplum prioris, qui ſatis jejunus, inconcinnus, erroribusque innumeris ſcatens eſt. Talis quoque eſt index manuſcriptorum, qui non ſolum hujus, ſed & totius Angliæ Bibliothecarum codices complectitur. Quantos lapſus in hoc, dum Oxonii, Cantabrigiæ, Londini ipſos codices perquirerem, invenerim, diarium meum monſtrare poterit. Integros duos chartæ ſcapos errorum notationibus complevi indignabundus. Non eſt hujus loci exaggerare errores, aſt ipſe noſti, quam ſupine conſectus ſit Catalogus. Tribus ſaltem verbis codices enarrantur, nulla addita mentione, cujuſnam ſint notæ, cujuſ ætatis, ſintne membranacei, vel chartacei, ne quidem additum cujuſ formæ. Hæc omnia de potioribus Codicibus diligenter in meos uſus annotavi, quantum quidem temporis anguſtia permiliſit. Interim optandum eſſet, ut reliquæ Europæ gentes Anglos ſequerentur, talesque indices conſcriberent. Quanta Cimelia ex Gallia, Hispaniæ, Italiæ & noſtræ denique Germaniæ Bibliothecis proditura eſſent! quantum id eruditorum ſtudia promovere poſſet! Sed hoc piis deſideriis adſcribendum eſt. Finem epiſtolæ, quæ jam jam modum exceſſit, facerem, niſi tu adhuc rogandus mihi eſſes, velis haud gravatim Indicem rariorum aliquot librorum Hebraicorum texere. Judæus enim, qui nuper codices vendidit, ope-

ram

ram addixit, libros quoscunque e Belgio, Italia, &c. procurandi. Attulit mihi nuper Biblia Hebraica nitidissimis Roberti Stephani typis exarata, porro librum *Rasiel*, de quo Buxtorfius in Bibliotheca Rabbinica ex D. Schwenterii litteris (nam ipse oculis suis nunquam usurpasse videtur) mira narrat hujus libri deliramenta. Acceptus fuit libellus, cum cæteris hujus furfuris reponendus in locum damnatorum. Nunquam credidissem, tot Magicorum næniis orbem eruditum repletum esse, nisi Augustanus quidam Bibliopola Kührtze ejusmodi librorum Indicem (a) plus centum complecten-

---

(a) Est mihi ille index ad manus, libros magicos quadraginta supra centum complectens, ac sine anni locique nota hoc titulo exscriptus: *Catalogus rariorum manuscriptorum*. Lipsia eum ad Ill. Uffenbachium A. 1727. Henricus Wilhelmus Marschalch transmisit, hæcque simul de illo retulit: Alle darinn gemeldte Scripta hat ein gewisser hiesiger Doctor ebedessen beyammen gehabt, und vor 4000. Reichsthaler an den ersten vermögenden Liebhaber verkauffen wollen. Ein Buchhändler, welcher gegenwärtiges Blätgen debitierte, kam auf Veranlassung Herrn D. Röschers darüber in Verantwortung, und dieses letztere musste als conficiert denen Gerichten ausgeliefert werden. Doch bekam der Besitzer von allem zeitlich Wind, so daß er die MSta insgesamt in Sicherheit brachte. Er starb kurz darauf, und vermachte den ganzen Vorrath an die hiesige Raths-Bibliothek, allwo selbiger bis diese Stunde, wiewol en cachette aufgehoben wird. Miror vero, hunc catalogum, per-

plectentem obtulisset, proque eis, in aurem tibi dico, quinque millia nummorum, quos florenos vocamus, exegisset. Sed tanti pœnitere non emo, vix totidem teruncios pro talibus nugis profunderem vellem. Bibliopola Collectorem magni nominis Virum asserit, & Catalogus rariorum librorum vocatur. Sed ipse procul dubio corrafor fuit, glaucoma objiciens, quo facilius emtori fraudem imponat. Abeat in malam crucem impostor, quicumque fuerit, rarosque libros hos sibi habeat, atque muribus, blattis ac tineis in escam.

Tom. VI.

P p

Tu,

petuis tenebris juxta cum ipsis libris superstitionissimis dignum, in lucem revocasse Herrenstadii A. 1732. Fridericum Roth Scholzium, bibliopolam quondam Altorfinum, hoc titulo ipsi præfixo: *Catalogus rariorum librorum & manuscriptorum magico-cabalistico chymicorum*. Magis autem miror, editorem nefandam hanc librorum farraginem ceu eximiam lectoribus commendare haud dubitasse. Ea ejus verba, quæ pristinum possessorem nobis etiam cognitum reddunt: Von dieser schönen Sammlung rarer Bücher und MSS. war der nun sel. Herr Samuel Schrøer, Doct. & Med. Pract. Lipsiensis Besitzer, davon er A. 1710. diesen Catalogum in groß quart drucken ließ, um solche an einen Liebhaber um 4000. Reichsthaler zu überlassen, die ich bey ihm, als meinem hochwerthesten Freunde und Gönner, öfters gesehen. Ob nun solche nach seinem Tode, wie ich versichert worden, in die Königlich-Böhmische und Churfürstliche Sächsische Bibliothec kommen seye, solches kann ich nicht gewiß sagen.

Tu, Vir Eruditissime! si, quod jam petii, meliores quosdam Hebræorum libros notares, & mihi & Tibi ipsi officium præstares, nam meum Orientalium apparatus ornares, qui tuis semper usibus patebit. Pretiosa vero nimis opera omittes; reliquorum enim in libros, qui meis studiis inservire possunt, expensorum ratio habenda. At si quosdam præprimis desideres, illos, amabo te, nota, quantovis enim pretio, coëmpturus sum, quo meam Tibi inserviendi voluntatem commonstrem. Vale. Dabam Francofurti d. 28. Octobr. 1713.

JO. HENR. MAJUS.

Quæ circa libros tuos manuscriptos mones, diligenter curabo. Catalogum manuscriptorum bibliothecæ tuæ olim edendum diversis Maimonidæ lectionibus, ex aliquo voluminum tuorum ad marginem editionis meæ adscriptis, augere possum, si volueris; nam & ego institutum eorum tecum damno, qui ob unam alteramque variantem voculam longiorem concinnant librum, quam sint duo Cæsaris Anti Catones. Idem puto cum adnotamentis faciendum est Golianis; verum de his tu optime judicaveris. Quam suavia sunt, quæ de Hudsono, Crabio & Hearne narras! medius antea mihi ignotus, nunc ad vivum tuo penicillo delineatus, gutture patulo, stomacho sitiente, manu avida, plane monstri instar horrendi. Tertii eruditionem non prorsus ignoravi, prioris quoque humanitatem ex iis didici, quæ V. C. Fabricius noster in Bibliotheca Gr. (quo tamen loco, non succurrit) retulit. Indicem rariorum

rum librorum Rabbinicorum lubens conficiam, simulac otii aliquid nactus fuero. Vah! quanti me aestimas. Non satis est tibi, quos habes libros usibus meis committere, sed & quos non habes, in mei gratiam, simul & librariæ suppellectilis tuæ ornamentum, acquirere studes. Nil habeo, Vir Generosissime! quod tui memoriam æternitati consecrare posset, nisi publicam privatamque Tui deprædicationem, in qua quam sim assiduus, mallet ex aliis, quam ex me audias; leges etiam suo olim tempore. Ego nihil æque curo, quam tuam mihi gratiam conservare integram, tibi vero ista adprecari omnia, quæ genus tuum, virtus & industria merentur. IV. Kal. Nov. 1713.

JO. HENR. MAJUS.

INtelligo, UFFENBACHI amicissime! gaudio non tantum me perfundi, sed transfigurari, ut cum Seneca loquar meo. Magnitudini id tribue tui erga me adfectus, quem augeri indies cupidissime sentio. Vera est amicitia nostra, quam non spes, non timor, non utilitatis suæ cura divellat, cum qua & pro qua moriamur. Amplector te, amicorum princeps, & veneror, & in oculis fero, feramque, usque dum lumine oculorum priver ipse. Magnum est, si recte rem aestimaverimus, amici nomen; quo non obvios omnes compellare decet, sed quos in societatem honesta cupiendi par voluntas trahit. Quare cum eo me adfeceris honore, gratias tibi habeo maximas, daturus operam, ut nec amico, nec amicitia te destitutum conqueti possis. Tunc, inquis, tam

magnifice amici nomen & amicitiae laudas, tunc illo decore superbis, quum ne minimam quidem amicorum officii partem fueris exsecutus, multus in promittendo, in praestando nullus? Bona verba, quaeso, meum delictum! Pollicitus sum, fateor, me proxima occasione ad te daturum litteras, neque pollicitus modo sum, reapse etiam praestiti. Ante octiduum, hoc ipso Veneris die, epistolam ad te, dulcissime amice! exaravi, tibi non redditam, sed mihi Francofurto remissam, singulari quodam casu. Quum enim Raumburgerianis litteris inclusissem tuas, accidit, ut illo legente, quae ipse scripseram, catellus, eo inscio, epistolam de mensa clam sumtam, virulento dente laceraverit, fragmentis quibusdam tristibus, quae ejus effugerunt saevitiam, relictis, mihiq; veluti viva caninae rabiei indicia, transmissis. Indicaveram illis, quid de duobus libris a Judaeo emtis, sentirem. Quantum litterarum ductus male scribentis Hebraei adsequor, unus, & is quidem manuscriptus (ita suspicor) preces continet Judaicas, quas inter exstare dicitur integra, quae contra Christiani nominis gloriam est directa, & quam in aliquo pariter antecedentium manuscriptorum tuorum observavi. Alterum volumen tres complectitur libros, in quorum uno divinando negotium mihi fecit imperitia Judaei tui, egregii procul dubio Rabbinus, & rectoris Academiae Pragensis (hoc enim ignorantia ejus dudum meruit) magnifici. Is enim ridicule titulum libro dedit *תחלת חכמה* quod est, *timor Sapientiae*. Id vero quid sibi velit, ignoro. Scribendum enim unica mutata littera *תחלת חכמה* *initium Sapientiae*. Et sane hic liber una cum aliis, ab olente Apella
tuo

tuo adscriptis, prodiit Veronæ 1647. 8. tibi autem recentior, ut memoras, contigit editio. Bonus quidem liber est, neque tamen tanti æstimandus, quanti a Judæo laudatus, qui tot verborum phaleris ea tibi de causa forsan commendavit, quia prior ille, & qui in fronte voluminis legitur *Sepher Cerithus* modos docet explicandi sterquilinum Talmudicum, Gemaram cumprimis, elegantes, acutos, divinos, nihil supra. Humanæ eruditionis & ingenii apex habetur illa interpretandi facultas, ad quam excellentium Christianorum ingenia acutissima penetrare non possint, ne Lockii quidem, aut Leibnitii, aut quicquid vel Germanici est acuminis vel exteri. Ego itaque non magni facio illud scriptum; majori apud me in pretio est volumen illud alterum manuscriptum, vel ea de causa adservandum diligenter, quod novum perfidiæ præbeat & calumniarum Judaicarum argumentum, a quibus etsi purgare sese in hoc negotio conentur versuti Ebræi, convicti tamen sunt dudum. Hæc quoad summam epistolæ meæ dilaceratæ.

Postridie Kalend. Martii CIOCCXIII.

Z. C. AB UFFENBACH.

Indignatus sum sine supercilio tamen atque rancore, sed exporrecta potius, & ad risum explicata fronte, catello, quod tuas ferratis rabidisque dentibus suis lacerando, illis me non solum spoliaverit, sed posteriorum etiam tuarum desiderium tam diu frustraverit. Bucceam Thessalicam cibi, cui præ aliis inhiare solet, petulanti non invidissem, si salvas Tuas reliquisset; maluissem

etiam ut Molossus meus Britannicus, in Belgio ut liberos meos equi instar curru vehat, edoctus, leporem de veru, pro sua, qua unice pollet scil. sagacitate venatus fuisset, quam quod catellus iste tuis me orbasset leporibus. Hebescant illi a facinorosis moribus dentes, vel nisi jam dum ferulam expertus fuerit, virgarum pro meritis afficiatur supplicio. Ad seria nunc pergerem, nisi tui, amice mellitissime! joci de mascula procreanda sobole indulgere hilaritati facerent. Præter illum, quem tu nominasti, Cardanum, plurimos ex instituto tradidit modos Hispanus quidam, (a) cujus libellus Morhofio ob elegantiam laudatus puperrime in Saxonia recusatus fuit. Sed ut recte mones, steriles omnes sunt artes, quas illi docent, nisi casus vel propitia faveat Lucina. De istis igitur haud sollicitus, divinæ omnia relinquam providentiæ. Quod tu autem, amice dilectissime! spretis veneris illecebris, Minervæ, Musisque te devoveris, non inconsulte fecisti. Idem sane mecum constitueram, eoque animo in Angliam quoque transmigraveram, ut fixas Oxonii sedes quærerem, castoque Pieridum connubio fruerer. Aliter tamen divino, quod placido re-

git

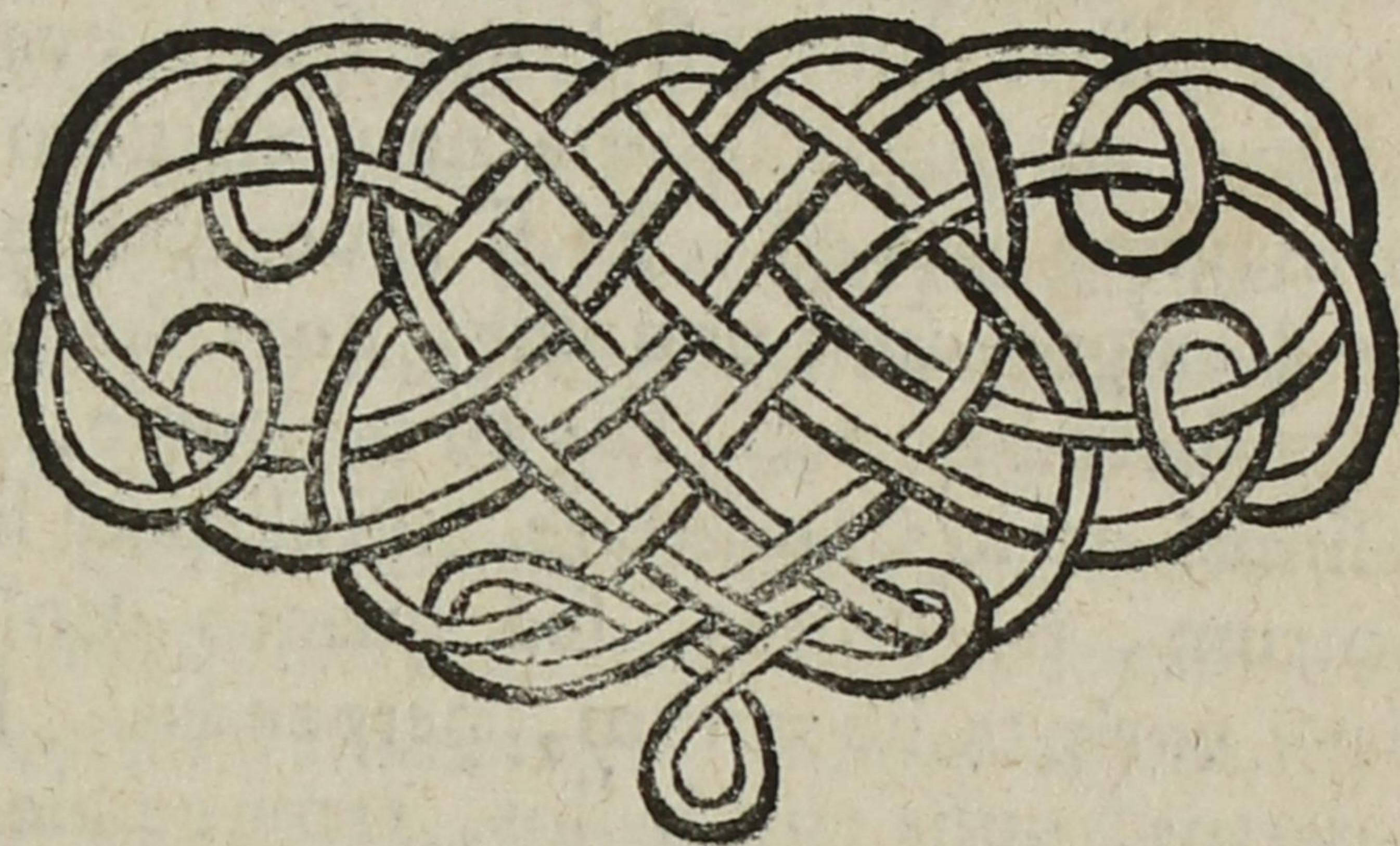
(a) Janus videlicet Huartus, cujus liber *Examen des ingenios para las ciencias* Barcinone A. 1607. in oct. editus, ex Hispanico in Latinum sermonem translatus ab Æschatio Masore, sub titulo: *Scrutinium ingeniorum* Jenæ A. 1663. prodiit. In illo præter alia modum tradere non dubitavit, quo parentes gignere possint filios sapientes, ac ad litterarum studia idoneos.

git omnia nutu, visum fuit Numini, uxoremque obtulit, quam certo sciebam, & me & Musas meas pari amore complexuram, eandemque mihi sine Zelotypia, aut livore concessuram dulce, quod a teneris cum illis habui, commercium. Quo de nisi fuisset certissimus, (quasi scilicet in ipsis matrimonialibus Tabulis cautum de hoc esset,) nunquam sane ad aleam hanc subeundam adduci potuissem. Probe enim mihi cognitum erat, quam multa necessarium hoc malum incommoda comitari, quamque perniciosum Litteratis, Aonidibusque invisum esse soleat matrimonium. Habet sane conjugium voluptates suas, affert delectationem liberorum, si bonæ frugis evadant, procreatio; at quam incerta harum fruitio, dubiaque maxime spes est. Et si probe perpendas, nullæ vel exiguæ sunt præ illis, quas dulcis cum Musis consuetudo creat. His tu perfruere, amice dilectissime! ac in sinu lætare. Nullos te liberos suscepturum, ne doleas, sed quantis molestiis, quantisque curis te liberatum, perpendas. Librarii tui partus, quos tam bellos, tamque elegantes enixus es, quosve tanta facilitate, tantave voluptate edes in posterum, liberorum vices præstabunt, æternum tecum victuri, nomenque tuum ad immortalitatem consecraturi. Sed quo delabor? Vides, Amice charissime! dum tecum mihi res est, a loquacitate temperare mihi nequeo. At vitium hoc aliis videatur, inter familiares affabilitas, quæ virtutes inter numeratur, reputatur, veræque amicitiae, ut oratio index mentis aliis dicitur, character. Francos. MDCCXIV. d. X. Mart.

Hæc speciminis loco sufficiant, quæ Tu, Vir
amicissime! æqui bonique consules, meumque
institutum de meliori pro benevolo Tuo in me
affectu Tibi commendatum esse sines. Vale,
BREITINGERE Celeberrime! ac favente Lucina
in præstantissima Tua τῶν 'Ο. editione quinto vo-
lumine locupletanda & illustranda rei sacræ bono
utere, meque Tibi addictissimum amare perge.
Dabam Memmingæ A. O. R. MDCCLII. pridie
Cal. Febr.

DISSERTATIO HERMENEUTICA

de

Ufu certo & definito vocabuli

ΜΑΘΗΤΗΣ:

ad illustranda loca LUC. X: 21. 23. & XI: 1.

conscripta ab J. J. P. P. P.

§. I.

GRammaticæ Interpretationis, quæ ad cu-
jusque temporis loquendi usum adstrin-
gitur, necessitatem & ἀσφάλειαν V. C. JO.
AUG. ERNESTI in *Prolusione pro Gram-
matica Interpretatione Librorum in primis Sacrorum*,
ante tres fere annos edita, ita adstruxit, ut non
dubitaverit affirmare, hanc unam certam ad
interpretandi facultatem viam esse: Idque cum
maxime ex omnis Interpretationis fine luculenter
patere persuasum habet; de quo pag. VII. hunc
in modum disputat: *Non credamus novitiis inscitie
patronis, qui aliam ad interpretandi facultatem inire
viam jubent, quæ per cognitionem rerum ad sensum di-
ctorum perducatur. Nam in hac ratione interpretandi ne-
que necessitas illa esse potest, quam diximus, neque
adeo ἀσφάλεια, quæ in interpretando maxime debet
spectari. Cujus rei in promptu est ratio. Nam primum
quis hoc non videt, aliquid posse esse per se verum,
quod tamen non insit in verbis. In interpretando porro
proprie non queritur, quid verum sit: aliunde id con-
stat, aliunde venire intelligentia veritatis debet: alio-
qui etiam Porphyrii & Celsi, alique alieni a Christianæ*

religione homines, lectis & intellectis Libris divinis, veritatem Christianam percepissent. In interpretatione nihil aliud queritur, quam quid dictum sit; non quale sit, aut quam vere dictum. In libris humanis multa dicta esse, quæ falsa sint, quis nescit? & tamen etiam falsa ista recte interpretari possumus. In Libris autem divinis, cum persuasum sit nobis, verissima esse omnia, quæ tradantur, reliquum jam est solum hoc, ut, quid dictum sit, videamus. Et compertum atque etiam manifestum est, plerasque *παρερμηνείας* atque adeo discrepantes Librorum sacrorum, quamvis in locis perspicuis, interpretationes non aliunde ortum suum trahere, quam quod vulgo persuasum habent, Grammaticam illam interpretandi facultatem, quantum quidem ad Libros sacros adtinet, nimis jejunam ac sterilem esse, aliis hic opus esse, quarum in omni reliqua interpretatione vix aliquis sit usus, Clavibus atque præsiidiis hermeneuticis, quibus abditi & arcani divinorum librorum sensus recludantur, quos adeo fœcundos esse perhibent & vastæ comprehensionis, ut plures interpretationes, quoad illæ saltem probabiles fuerint, admittant, neque propterea ad certas *ἐρμηνείας* regulas adstringi possint. Quandoquidem vero iste, ut omnes alii errores, variis illud partibus, quemadmodum nuper in *IV. de pia & circumspecta in tradendis sanctioribus Disciplinis sectanda Simplicitate Dissertatione* a Celeberrimo Viro J. J. ZIMMERMANNO pluribus est declaratum; unicum ego ex infinitis prope *Ψευδερμηνείας* fontibus hoc loco attingam, atque expendam, eum nimirum, quo plurimi, insuper habita probabilitate Grammatica, hanc sibi legem statuunt, ut ex variis eam semper interpretationem præferant, non quæ verior, sed

sed quæ tutior, h. e. quæ vel receptis opinionibus magis consentanea, vel minoribus difficultatibus obnoxia esse videtur; & quæ non tam quid dictum sit, quam quid dictum esse velit, expendit. Hoc ex fonte multas Cel. HEUMANNI in N. T. Libris interpretationes & explicationes profectas esse si affirmavero, nihil dixero præter rem: idque insigni aliquo documento declarabo non frustra a me dici.

§. II.

Constat Christum Dominum, quoad in his terris publici Doctoris munere fungeretur, inter Judæos varii generis ac ordinis Discipulos habuisse & Sectatores. Memorantur in sacra Evangelistarum historia XII illi intimæ admissionis Discipuli & perpetui Magistri comites, quibus καὶ ἰδίαν multa de arcana doctrina credidit, quique etiam tanquam veri Legati a latere καὶ ἐξοχὴν Apostoli dicti sunt. Præter hoc XIIvirorum Collegium habuit LXX alios, tanquam secundi ordinis Discipulos, quos ubi primum ad obeundum publici Doctoris munus fuerat initiatus in Societatem muneris adsciverat: Τέτρες δὲ, ut loquitur Nicephorus Callistus I: 21. τὰς δώδεκά τε καὶ ἐβδομήκοντα ὁ Κύριος προσελατρίσάμενος καὶ ἐαυτῷ προσήκειν καὶ ἐκλογὴν, ὑπηρετάς πιστοὺς ἐχρῆτο καὶ συνεργοὺς τῷ Ἐυαγγελίῳ. ἐκοινώνει δὲ τέτοις ἡρέμα τῶν ἀπορρήτων καὶ θεουργῶν τελετῶν, προβιβάζων εἰς τελειότητα. καί γε τέτοις ὡς οἰκεῖοις παισὶ χρώμενος ἔτω δίδει πᾶσαν πόλιν καὶ χώραν. Quæ omnia confirmat S. LUCAS cap. X. Verum hæc appellatio τῶν Μαθητῶν in S. Historia aliquando ita late patet, ut omnes illos, qui Christi doctrinam assensu suo comprobarunt eamque fide sunt amplexi, designet: Ne-

mini

mini non nota & obvia sunt illa Domini verba, quibus præcipuos Discipulorum & Sectatorum suorum characteres repræsentat: Luc. IX. 23. coll. cum XIV. 27. Inprimis huc facit Joh. VIII. 31. Ἐλεγεν ὁ Ἰησοῦς πρὸς τὰς πεπιστευκότας αὐτῷ Ἰουδαίους· Ἐὰν ὑμεῖς μείνητε ἐν τῷ λόγῳ τῷ ἐμῷ, ἀληθῶς μαθηταί με ἐστέ. Lucæ VI. 17. distincte a XII. illis mentio injicitur Ὁχλὸς τῶν μαθητῶν. c. XIX. πᾶν τὸ πλῆθος τῶν μαθητῶν. Joh. IV. 1. Ἰησοῦς πλείονας μαθητὰς ἐποίει καὶ ἐβάπτιζε, ἢ Ἰωάννης. κ. τ. λ. Hinc factum est, ut variis Evangelicæ Historiæ locis, in quibus τῶν Κυρίῃ μαθητῶν mentio injicitur, in varias aliquando abierint partes qui Historiam sacram interpretati sunt: Atque quidam eas partes solent amplecti, quæ tutiores esse videntur, & quibus difficultates, quæ probabiliorem Sententiam premere videntur, facillime posse vitari sibi persuadent.

§. III.

Age rem exemplo illustremus. Luc. XI. 1. legitur: Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν ἐν τόπῳ τινὶ προσευχόμενον, αἷς ἐπαύσατο, εἶπέ τις τῶν ΜΑΘΗΤΩΝ αὐτῷ πρὸς αὐτὸν· Κύριε, δίδαξον ἡμᾶς προσεύχεσθαι, καθὼς καὶ Ἰωάννης ἐδίδαξε τὰς μαθητὰς αὐτοῦ. Quæri hic possit, ex quo Discipulorum ordine fuerit ille, qui Dominum de tradenda sibi suisque aliqua precum formula compellavit, Joannis exemplum prætexens? Quod si dixeris, fuisse aliquem primi ordinis ex XII virali Collegio, oritur statim dubitatio, qui factum fuerit, ut aliquis ex hoc ordine Discipulus novam a Domino precandi formulam, idque non suo tantum nomine, flagitaverit, quandoquidem ipsos

ipsos hos XII. Discipulos Sermoni Domini in monte habito interfuisse, cum fere ante sesquiannum hanc ipsam precandi formulam traderet, & Matthæi & Lucæ diserto testimonio constat. Hanc difficultatem, quæ omnino alicujus momenti esse videtur, non alia ratione felicius atque facilius eludi posse, quam si negaveris apud Lucam aliquem XII. Discipulorum numero per *τινὰ τῶν μαθητῶν* intelligendum esse, nemo est tam obesæ naris, qui non statim subolfaciat: Hasque partes cupide amplexus est Celeb. Gœtingensium Doctor C. A. HEUMANNUS in *Observation. germ. ad h. l. p. 198. seqq.* atque in hoc suo commento, quod nemini non obvium fuerat, ita tripudiat, quasi hoc admissio reliquæ omnes circa S. Matthæi & S. Lucæ in hac Precum formula discrepantiæ ac difficultates subito evanescerent: adeo sibi in hoc *ἐυρήματα* placet, ut, præter suum ingenium, in eo exponendo a durioribus in diversa sentientes verbis quominus sibi temperaret, a se impetrare non potuerit. Accipe ipsam ejus Commentationem: *Einer von seinen Jüngern]* Nicht einer von seinen zwölf besondern Jüngern. Denn diese hatten schon in der Berg. Predigt Matth. VI: 9. u. f. ein Haupt. Gebett von Ihm vorgeschrieben bekommen. Jetzt kam ein anderer Jünger, und bat um diesen Unterricht. Denn alle Zuhörer des Herrn, die an Ihn gläubeten, wurden Jünger genennet: wie wir bey des vorigen Capitels 22. Verse gesehen haben. Dieser Jünger wusste nicht, daß der Herr schon in der vorigen Zeit den Gläubigen das Vater Unser vorgeschrieben hatte. Da er sich nun erinnerte, daß der Läufer seinen Jüngern ein gewisses Gebett vorgeschrieben, so glaubete

bete er, der Herr werde es nicht ungnädig aufnehmen, wenn er Ihn um ein Gebetts-Formular nicht nur in seinem, sondern auch in anderer gläubigen Namen bitten würde. Hätte Lightfoot die Zweideutigkeit des Namens Jünger bedacht, so würde er in seinen Anmerkungen zu unserer Stelle, und zu Matth. VI. 13. nicht auf die Meinung gerathen seyn, es habe dieser Jünger an dem Vater Unser nicht genug gehabt, (*absit invidia verbis! hoc enim Lightfootus nusquam dixit*) und entweder noch ein weitläuftigeres und ausführlicheres Gebett verlangt; oder geglaubet, das Vater Unser sey ein in der Gemeinde zu bettendes Gebett, und also müsse er auch ein Privat-Gebett von dem Herrn verlangen, das ist, ein solches, das sich eigentlich auf seine Person und auf seinen besondern Zustand schiße. Et in his perperam *Lightfooti* mens explicatur. Nihilominus Celeberrimus HEUMANUS hoc suum commentum sub fin. hujus Observ. totidem fere verbis iterum inculcat, atque confidenter pronunciat, omnes hac ratione circa Clausulam doxologicam a S. Luca prætermittam difficultates simul tolli posse: Verba ejus hæc sunt: Herr Breitingen würde auch das übrige seiner Meditation nicht vorgebracht, noch vor dienlich zu Bestätigung seiner Meinung gehalten haben, wenn er nicht mit Lightfooten geglaubet hätte, daß der Herr jetzt seinen zwölf Jüngern das Vater Unser von neuem vorgeschrieben habe. Der Name der Jünger wird ja allen, die damals schon an Jesum gläubig waren, von den Evangelisten bengelegt. Da nun die zwölf Jünger, welche vorher in der Berg-Predigt das Vater Unser von dem Herrn empfangen hatten, nach keiner Gebetts-

betts-Formul fragen konnten, warum will man dann nicht zugeben, daß der Herr jetzt von einem der andern Jünger in seinem und anderer Namen, die nicht Zuhörer der Berg-Predigt gewesen waren, ersuchet worden sey, ihnen ein Gebett vorzuschreiben? Es wird nunmehr nicht weiter zu zweifeln seyn, daß der Zweifel wegen des Anhangs des Vater Unsers vor einen ganz ungegründeten Zweifel gehalten werden müsse.

§. IV.

Tutior quidem videri prima fronte possit hæc opinio, & quæ minoribus impedita sit difficultatibus: de hoc vero deinceps agemus. Nunc prius dispiciamus, quæ verior sit Sententia, quibuscunque demum illa difficultatibus obnoxia sit.

² *Ἀμφιβολία* inesse voci *Μαθητῆς* perperam affirmat HEUMANNUS: Est enim *Μαθητῆς* quicumque se Doctoris alicujus Institutioni ac disciplinæ formandum tradit. Ex eo vero quod in Schola aliqua plures constituti sunt Discipulorum ordines & classes, nullo modo consequitur, subesse in ipsa voce *Μαθητῆς* aliquam *ἀμφιβολίαν*. Quanquam vero hoc vocabulum variis in locis vel generatim de omnibus disciplinæ christianæ alumnis & Sectatoribus, vel de hac aut illa Discipulorum classe seorsim spectata recte usurpari possit; quoniam tamen præcipua orationis virtus est *σαφήνεια*, dubitari nequit, quin prudens quisque Scriptor ea voce semper ita fuerit usus, ut attento lectori ambiguum esse non possit, quomodo in quocunque loco eam acceptam, & quam late potestatem ejus ac comprehensionem patere voluerit. Quo in genere sacros Historiæ Summi Doctoris Jesu Christi

Christi Scriptores inprimis curiose diligentes & accuratos fuisse, omnibus manifestum est, qui diligenti S. Librorum lectione vel tantillum capiuntur. Plerumque enim ex ipsa narrationis serie & consecutione manifestum est ad quos referenda sit vox μαθητής: ita v. c. quin in illis Domini effatis, quæ notas & officia omnibus Christi Discipulam sectantibus communia inculcant, non XII. illi primi Ordinis discipuli, sed omnes in genere ejus Sectatores sint intelligendi, nemini unquam potuit esse dubium. Ita quando Joh. VII. 3. dicitur: Ὑπαγε εἰς τὴν Ἰερουσαλὴμ, ἵνα καὶ οἱ μαθηταί σου θεωρήσασιν τὰ ἔργα σου ἃ ποιεῖς. Ambiguum non est de omnibus promiscue Domini Sectatoribus sermonem esse: erant enim, quum hoc consilium darent Domino cognati ejus, XII. illi discipuli cum Domino præsentibus, ut videre est Joh. VI. 67. 68. Quoties vero ambiguum esse posset, ad quos hæc denominatio μαθητῶν spectaret, quam diligentes sunt sacri Scriptores, ut variis adjectionibus veram vocabuli comprehensionem definiant, vel etiam distincta & manifesta oppositione declarent. Prioris generis determinationes, quæ vocabulum ad universos Christi Sectatores extendunt, sunt: πολλοί, πλείονες, ὄχλος, πλῆθος τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. Luc. XIX. Joh. IV. 1. VI. 66. huc inprimis etiam pertinet Act. I. 15. ubi Scriptor sacer, postquam commemorasset, Petrum ad dicendum surrexisse ἐν μέσῳ τῶν μαθητῶν, diserte adjicit, ἦν τε ΟΧΛΟΣ ὀνομάτων ἐπὶ τὸ αὐτὸ ὡς ἑκάστὸν εἰκοσιν. Quando vero XII. perpetuos suos comites, quos καὶ ἐξοχὴν hoc nomine insignitos voluit, distincte designant, solent appel-

appellare τὰς Δώδεκα, q. d. *Duodecimviro*s. Matth. XI. 1. XX. 17. Luc. IX. 1. τὰς ἑνδεκά. Matth. XXVIII. 16. &c. Posterioris generis exempla, quibus omnis ambiguitas diserta oppositione tollitur, sunt Joh. VI. 66. 67. Marc. IV. 34. χωρὶς δὲ παραβολῆς ἐκ ἐλάλει αὐτοῖς, καὶ ἰδίαν δὲ τοῖς μαθηταῖς αὐτῷ ἐπέλυε πάντα. Conf. Matth. XXIV. 1. 3. cum Marc. XIII. 1. 3. &c.

§. V.

Refert Celeb. HEUMANNUS ad posterioris generis exempla locum Luc. X. 21. Καὶ στραφεὶς πρὸς τὰς μαθητὰς, εἶπε: mox deinde v. 23. Καὶ στραφεὶς πρὸς τὰς μαθητὰς καὶ ἰδίαν εἶπε. Qui locus quam maxime huc faceret, nisi esset de Glossemate suspectus: quem, cum vindicandum sibi sumsit Cel. HEUMANNUS, operæ pretium erit paulo diligentius expendere. *Heumanni Vindicæ* in *Observ. germ. ad h. l.* ita habent. B. 21. Daro auf kehrete Er sich um zu seinen Jüngern / und sprach:] Es ist zu verwundern, daß in allen Deutschen Bibeln Lutheri diese Worte fehlen, da sie doch in den besten Ausgaben des Griechischen N. T., wie auch in der Syrischen Uebersetzung, befindlich. Daß Lutherus sie weggelassen, kam daher, weil er die alte Lateinische Uebersetzung vor sich hatte, in welcher sie nicht standen: welches aber Laurentius Valla billig der Unachtsamkeit dieses Uebersetzers zuschrieb. Die nachfolgenden Herausgeber der Uebersetzung D. Luthers hätten diesen Mangel ersetzen sollen: wie dieses der Berlinische Uebersetzer, Lefrant / gethan, welcher auch in den vorigen Französischen, nach der alten Lateinischen gemachten Uebersetzungen diese

Worte nicht antrass. Daß aber in der alten Lateinischen Uebersetzung, und hernach auch in etlichen Griechischen MSS. diese Worte seyen, davon hat Grotius die Ursache angezeigt: Ab aliis ideo omissa sunt, scribet er, quia sequenti commate idem loquendi genus reperitur. Man würde aber vorzeiten diese Worte, welche auch Beza in allen Griechischen alten Hand-Schriften, die ihm zu Gesichte gekommen, angetroffen, aus unserm Texte hinaus zu stoßen sich nicht erkühnet haben, wenn man erkannt hätte, daß an dem ersten Orte von allen damabligen Zuhörern, die an Jesum gläubeten, die Rede sey; an dem andern Orte aber von den zwölfen. Es werden ja auch die ersten Christi Jünger genennet, z. E. wenn der Herr spricht: Wer mein Jünger seyn will. 2c. . . . Ich kan es daher nicht loben, daß der Herr Probst Bengel / als er ein so schönes N. T. herausgab, diese Worte aussenließ, ja gar verwarff. Besser machete es der Herausgeber der zu Marburg 1712. gedruckten Mystischen und Prophetischen Bibel: Denn derselbe hat die von Luthero u. a. aussengelassene Worte wider eingerüket. Und man sehe nur unsern Text genau an: so wird man erkennen müssen, daß diese Worte unentbehrlich sind. Denn da v. 21. der Herr seinen Vater anredet, v. 22. aber denselben nicht mehr anredet, so mußte ja der H. Geschicht-Schreiber anzeigen, an wen der Herr die auf die Anrede an seinen Vater folgende Rede gerichtet habe. Matthäus könnte Cap. XI. 27. diese Anzeige weglassen, weil aus den folgenden Worten: Kommet her zu mir / und: Nehmet mein Joch auf euch / jedermann erkennen mußte, daß der Herr nun nicht mehr seinen

nen Vater , sondern seine Jünger anrede. Da aber Lucas zweyerley Anreden vorbrachte , die eine an alle gläubige Zuhörer , die andere aber insonderheit an seine zwölfte , so mußten ja diese beyde Anreden von einander deutlich unterschieden werden. Hätte auch D. Ruß dieses wahrgenommen , so würde er nicht mit Glassio diese Worte ausgestossen haben. Atqui dum Heumannus *Lutherum* , *Bengelium* , *Glassium* &c. temeritatis accusat , quod priore loco verba , καὶ ἑξαφείς πρὸς τὰς μαθητάς , εἶπε , tanquam glossema seu potius additamentum rejecerint , in idem temeritatis crimen vocat etiam nostram Versionem Tigurinam. Sed profecto ita vindicias suas instruxit , ut manifestum sit , ipsum male causæ hujus patrocinium suscepisse. Perhibet *Lutherum* a Latino Interprete , quem in hoc loco præ oculis habuerit , in hunc errorem fuisse inductum : cui assero qua ratione fidem facere velit , equidem non intelligo. Præterea numerum MSS. Codicum , quos hæc verba , a *Luthero* aliisque temere expuncta , referre , ex sua inspectione *Beza* profiteatur , supra fidem auget , cum , si rem omnem recte inspicias , vix ad duos redeant. Ad hæc omnem erroris culpam in eo positam esse confidentius affirmat , quasi ante ipsum vix unus aut alter perspectum habuerit , v. 21. in universum omnes μαθητάς , qui quidem Doctrinam Jesu tum temporis fuerint amplexi , spectare ; v. 23. vero XII. illos intimæ admissio- nis Discipulos : Cum nihil magis obvium esse potuerit omnibus , qui priora illa verba tanquam genuina & a S. Luca profecta in textum recipienda esse judicarunt. In his omnibus autem temere a multis , tanquam additamentum , Librarii erro-

re inductum, e contextu fuisse eliminata atque
 proscripta priora v. 21. verba, sumit *Heumannus*,
 non expendit, non adstruit. Cæterum æque pro-
 babile est, a Librario bene antiquo, qui per er-
 rorem præpropere incidit in versum sequentem,
 hæc, quæ v. 21. adjiciuntur, fuisse addita, er-
 rore protinus animadverso: quam quod *Grotius*
 malit, fuisse omissa, quia sequenti commate idem lo-
 quendi genus repetatur. Neque vero etiam intelli-
 go quam in hujus generis disceptatione critica au-
 ctoritatem in alterutram partem habeant Gallica
 Berolinensium, aut Germanica Marburgi A. 1712.
 edita N. T. interpretatio. Prorsus autem novum
 demonstrandi genus instituit *Heumannus*, quando
 verba v. 21. pro additamento habita, ad integri-
 tatem & perspicuitatem narrationis ita necessaria
 esse adstruere conatur, ut sine illis apud Lucam
 nemo cognoscere possit, quos distincte alloqua-
 tur Dominus, aut cum quibus ipsi res sit: quo
 certe nihil dici potuisset magis absonum, aut ab
 omni probabilitatis specie alienum. Etenim quum
 apud Matth. XI. 25. 26. 27. Domini ἐξομολόγη-
 σις, & illa de summa a Patre sibi tradita potesta-
 te testificatio, quam non amplius ad Patrem cœ-
 lestem esse directam, per se manifestum est, im-
 mediate sint conjuncta, sine interposita sacri Scri-
 ptoris admonitione, quod nunc conversa ad au-
 ditores sive discipulos oratione Sermonem conti-
 nuaverit Dominus; nemini persuadebit Cl. *Heu-
 mannus* hanc admonitionem in Luca summæ ne-
 cessitatis fuisse, ut constaret ad quos proxime post
 solennem illam ἐξομολόγησιν orationem direxerit;
 hoc enim in Luca non magis obscurum esse po-
 terat, atque in Matthæo, sine hoc indicio, fue-
 rat.

rat. Ut taceam, quod ex ipso Luca satis manifestum sit, verba v. 22. *πάντα παρεδόθη μοι ὑπὸ τοῦ πατρὸς μου κ. λ.* proxime dicta fuisse, non ad promiscuam auditorum turbam, sed ad τὰς ἐβδόμηνοντα μαθητὰς, ad quos etiam pertinebant, quæ habentur v. 19. *Ἰδὲ, δίδωμι ὑμῖν τὴν ἐξουσίαν τοῦ κ. λ.* Adeoque μαθητὰς, quos deinceps v. 23. καὶ ἰδίαν beatos prædicasse legitur Dominus, non fuisse ab his LXX. diversos, admodum probabile est. Quo posito manifestum esset, verba illa inter v. 21. & 22. interposita: *καὶ γραφεὶς πρὸς τοὺς μαθητὰς, εἶπε,* merum esse additamentum. Egregie mihi semper placuerunt Viri Clariss. JAC. HASÆI verba in *Disf. de Glossematibus N. T. Bibl. Brem. Cl. I. Fasc. V. p. 693.* Ego, qui ea propter *rationem a Deo mihi concessam credo, ut æque caveam, ne id quod Dei verbum non esse scio, Dei verbum esse credam: ac, quod Dei verbum est, Dei verbum non esse velim; si quando hæc & ejusmodi a viris doctis monentur, non ita supine & fastidiosè excipere soleo, ac quidem a multis fieri video hoc Seculo, qui, quo divæ Critices minus periti sunt, eo se majores esse Theologos, mira fiducia, credi volunt: Cum tamen, ut in aliis Scientiis, ita & in Theologia, sine Critices, quæ philosophica sobrietate temperata est, peritia, ne hilum quidem quempiam sapere posse, eosque homines magis eloquentes esse, Leguleiis ex parte similes, quam doctos, mihi sit longe persuasissimum.* Non magis prudenter autem, quam feliciter Cl. Heumannum in libello, quem promiscuæ lectionis esse voluit, *Lutherum, Tigurinos. &c.* supinæ in conservanda Lectionis S. integritate incuriæ accusare, ego quidem persuasum habeo.

§. VI.

Sed redeo unde digressus sum, atque ostendam Cel. *Heumannum* sumsisse, sed non probatum dedisse, illum Discipulum, qui Lucæ XI: 1. ad Dominum accessisse memoratur, petiturus aliquam precandi formulam, non fuisse aliquem e duodecimvirali Discipulorum collegio, sed e numero promiscuæ turbæ Sectatorum ejus: in quo tamen invento mire se jactat, & optimos viros tantum non exagitat, & stupidæ ἀβλεψίας incusat. Ambas in medium profert rationes, quibus huic suæ opinationi assensum conciliare studet, sed ambas perinde frivolas & ad hoc probandum, quod vellet, minus idoneas. Prima est: In dubium vocari non posse, omnes sine discrimine, qui Christi doctrinam fuerint amplexi, titulo Μαθητῶν ἀντὶ τῆς aliquando fuisse insignitos: Quod quanquam negari non possit, quum tamen idem vocabulum interdum ad LXX. illos, frequenter vero ad XII. Discipulos restringatur, quam necessitatem ostendet Cl. *Heumannus* in hoc loco controverso illud hoc potius quam alio modo esse accipiendum, aut quibus rationibus eos qui pari fiducia contendunt, nihil ob stare, quominus istum discipulum, qui Luc. XI: 1. memoratur, e numero τῶν XII fuisse dicamus, erroris poterit arguere aut convincere? quandoquidem nullatenus in dubium vocari potest & hos quoque frequenter τῶν Μαθητῶν appellatione, idque præcipuo aliquo jure, fuisse nuncupatos. Neque vero majoris ponderis est altera illa ratio, quam in causæ suæ præsidium adducit Cl. *Heumannus*, & quæ hujusmodi est: Duodecim illos Discipulos concioni montanæ, quum traderet Dominus prima vice eam pre-

precandi formulam, quæ a primis vocibus PATER NOSTER appellari consuevit, interfuisse; adeoque nulla ratione fieri potuisse, ut iidem postmodum iterum aliquam a Domino precandi formulam, quasi nullam hactenus accepissent; exposcerent. Fac enim nullam obviam esse iteratæ a XII. Discipulis petitionis rationem idoneam, num propterea ipsam hanc iteratam petitionem negare liceret? Quis unquam hanc sibi interpretandi legem constituit, ut interpretationem aliquam, utut per se satis probabilem, ob hanc solam rationem rejiceret, quod cum aliqua difficultate esset conjuncta? Ita enim nulla interpretatio locum haberet, nisi in perspicuis nullisque difficultatibus impeditis rebus. Atque vix dubium superest, ipsum Cl. *Heumannum* aliter fuisse sensurum, si hæc difficultas abesset, aut qua ratione illa dilui possit, habuisset perspectum. Sed gratis præterea sumunt, nullum superfuisse repetitæ petitioni locum, neque illi suam constare posse rationem, si admittatur illum Discipulum, qui Luc. XI: 1. appellasse Dominum de tradenda nova aliqua precum formula memoratur, jam ante sesquiannum interfuisse Sermoni Domini in monte habito, aut de tradita tum temporis jam aliqua precum formula ab aliis quicquam accepisse. Exponam quo spectaverit hæc Discipuli petitio, quem e duodecim numero fuisse statuo, brevi aliqua paraphrasi: „DOMINE! cognovimus Te, eximium Do-
 „ ctorem & Magistrum, ubi primum aliquod a
 „ publico docendi munere otium fueris nactus
 „ secessum quærere atque precibus vacare, im-
 „ mo totas sæpe noctes huic rei intentum pervi-
 „ gilare. Et dignatus es subinde unum alterum-

„ ve e nostro ordine hujus Tuæ religiosæ devo-
 „ tionis testem adhibere, quæ felicitas nunc mi-
 „ hi quoque contigit; ejus vero non potuit aliud
 „ fuisse consilium, quam ut nos Tuo exemplo
 „ ad assiduum precum studium incenderes. Pro-
 „ be etiam meminimus non ita pridem Tibi a
 „ Scribis & Phariseis exprobratum fuisse, quum
 „ Joannis B. Discipuli severam vivendi legem se-
 „ cuti assiduis precibus exerceantur, nos Tuos
 „ Sectatores liberiori vitæ generi assuetos in pre-
 „ cum studio remisse agere, idemque tantum
 „ non penitus negligere. (Luc. V. 33.) At vero
 „ intelligimus, Domine! tuo exemplo edocti,
 „ quæ Precum necessitas, quæ vis sit, maxime
 „ quum respicimus ad nostram indigentiam, at-
 „ que ad muneris, ad quod tanquam individui
 „ Tui comites & Legati e numero delecti (Luc.
 „ VI: 13.) destinati sumus, difficultatem & gra-
 „ vitatem. Quapropter quum Tu tanto animi
 „ ardore in hanc rem incumbas, quanto magis
 „ nos oportet huic tam sancto, tam salutari
 „ exercitio vacare? Quare Te rogamus, Domi-
 „ ne! ut eandem nobis gratiam impertias, quam
 „ olim Joannes B. Discipulis suis impertitus est!
 „ Doce nos optimam & Scholæ Tuæ convenien-
 „ tissimam rationem, qua possimus Patrem cœ-
 „ lestem non tantum orare, sed etiam exorare,
 „ ut nobis ea Spiritus S. dona affatim largiatur
 „ (Luc. XI: 13.) sine quibus omnis opera no-
 „ stra ad promovendum Regnum cœlorum, quod
 „ imminet, (Luc. X. 9. 11.) impendenda sine
 „ fructu periret! Non quidem obliti sumus, Do-
 „ mine! Te ante sesquiannum fere, promiscuæ
 „ concioni populi in monte, de ratione precan-
 „ di

„ di praecepta dedisse, & formulam conceptis
 „ verbis expositam, quam sequantur, jam com-
 „ mendasse. Sed quandoquidem Te ipsum aliis
 „ atque aliis, multoque luculentioribus formulis
 „ usum esse compertum habemus, atque etiam
 „ Joannes B. Scholæ suæ hoc indulserat, ut ple-
 „ niores ipsis Precum formulas traderet, quas
 „ non haberent cum cæteris communes, sed
 „ quibus ipsi pro vitæ ac muneris ratione seorsim
 „ uterentur, & quibus sese tanquam novæ disci-
 „ plinæ alumnos omnibus probarent: Quæsu-
 „ mus Te, Domine! cujus docendi ac vivendi
 „ ratio, & universa Scholæ disciplina a Joannis
 „ B. institutis multum diversa est (Marc. II. 18.
 „ 19.) ut nobis Discipulis Tuis, quorum opera
 „ in promovendo Cælorum Regno uti cogitas,
 „ novas quoque precandi formulas, quæ cum
 „ disciplinæ Tuæ ratione ac nostra conditione
 „ melius conveniant, tradere velis., (a)

Qq 5

§. VII.

(a) Ad hunc fere modum rem concepisse vi-
 detur Venerabilis Eccl. Turic. Antistes WIRZIUS
 in suis ad Lucam Meletem. p. 872. Weil Er sei-
 nen Schülern eben das Gebett vorschreibet, wel-
 ches Er auch schon vorher Matth. VI. zu ihnen
 gesagt hatte; So muß folgen, a.) entweder, daß
 dieser Jünger, dessen hier gedacht wird, die Berg-
 Predigt nicht mit angehört habe. b.) Oder, daß
 die Jünger insgesamt sich eingebildet, ein so kur-
 zes Gebett seye nicht genugsam, sondern sie müs-
 sen ein paar längere und grössere haben; Gleich-
 wie sie auch ihren Herrn oft gesehen lang der Ge-
 betts-Andacht obliegen. Si enim posterior illa ra-

§. VII.

Quod si vero ipsam S. Lucæ narrationem inspiciamus, atque diligentius expendamus notabiles illas circumstantias, quas non frustra commemorasse censendus est Scriptor sacer, admodum probabile fit, Discipulum illum, non fuisse aliquem e promiscua Sectatorum turba, sed unum e numero XII. qui καὶ ἐξοχὴν hoc nomine insigniebantur. Primo S. Lucas aperte indicat, quæ fuerit huic Discipulo data occasio petendi a Domino aliquam precandi formam, qua ipse cum Sociis suis deinceps uteretur: Diserte enim S. Lucas c. XI. 1. ait: Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν ἐν τόπῳ τινὶ προσευχόμενον, ὡς ἐπαύσατο, εἶπέ τις τῶν Μαθητῶν αὐτῷ πρὸς αὐτόν· Κύριε, δίδαξον. κ. λ. Legimus Christum Dominum, quoties precibus vacare voluit, remotis plerunque arbitris, secessum aliquem quæsisse. Matth. XIV. 23. Marc. VI. 46. Marc. I. 35. Καὶ ἀπῆλθεν εἰς ἔρημον τόπον, κακεῖ προσήχεται. Luc. V. 16. Ἀὐτὸς δὲ ἦν ὑποχωρῶν ἐν ταῖς ἐρήμοις, καὶ προσευχόμενος. Luc. VI. 12. Aliquando vero quosdam e XII. numero adhibuisse testes, Luc. IX. 18. Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ εἶναι αὐτόν προσευχόμενον καὶ λαμόνας, συνῆσαν αὐτῷ οἱ μαθηταί. Et v. 28. Καὶ παραλαβὼν τὸν Πέτρον, καὶ Ἰωάννην, καὶ Ἰάκωβον, ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος προσεύξασθαι.

---

tio valeat, nihil obstat dicere, Discipulum illum etiam Sermoni Domini in monte habito interfuisse. Quare autem Dominus non novam Discipulis, sed pridem traditam precandi formulam iterum inculcaverit, pluribus explicatum lege Mus. Helv. Partic. XVI. p. 600.

ζαδαί. Jam vero ille Discipulus, de quo memo-
 rat Lucas c. XI. 1., Domino in secessu precibus in-
 tento adfuisse tantum non diserte legitur, ὡς ἐ-
 παύσατο προσευχόμενος (ὁ Ἰησοῦς) εἰπὲς τις τῶν
 μαθητῶν αὐτοῦ, & quidem argumento ex eo de-
 sumto, quod ipsum Dominum egisse conspexerat.
 Nusquam vero legimus Dominum precibus vaca-
 turum, unquam e promiscua Sectatorum suorum
 turba unum aut plures testes adhibuisse, neque cur
 id primum hac occasione fecerit, ulla apparet ido-
 nea ratio. Deinde memorat Lucas Discipuli illius
 petitionem his verbis fuisse conceptam: Κύριε, δι-
 δάξον ἡμᾶς προσεύχεσθαι, καθὼς καὶ Ἰωάννης ἐ-
 δίδαξε τὰς μαθητὰς αὐτοῦ. Ut de appellatione
 (Κύριε) nunc nihil dicam; homo iste, quisquis
 fuerit, his verbis eandem sibi cum Joannis Disci-
 pulis sortem exoptat. Atqui cum οἱ Μαθηταὶ Ἰω-
 ἀννης in Historia sacra memorantur, nemo haec-
 nus eam appellationem de promiscuis ejus audito-
 ribus, sed de delectis & perpetuis comitibus, ac-
 cipiendam esse ratus est. Conf. Luc. V. 33. Quin
 ergo ille Discipulus, qui hanc petitionem ad Do-
 minum deferebat, inter Christi discipulos ejusdem
 ordinis fuerit, vix ullum superesse potest dubium,
 nisi velimus dicere Lucam ambigua voce diverso
 sensu accepta ludere voluisse. Quod si vero su-
 mas, Discipulum illum e promiscua auditorum
 Domini turba aliquem fuisse; primo obscurum
 prorsus esset, quamobrem petitionem suam non
 suo tantum, sed etiam aliorum nomine plurativo
 numero efferret. Deinde exemplum Joannis B.
 quod allegat, & Domino ad imitandum proponit,
 non

non aliam vim haberet, quam ut Domino exprobraret negligentiam, qua factum sit, ut circa præcipuum pietatis & religionis officium, longe deterior sit auditorum Domini, quam auditorum Joannis, conditio. Ut taceam illam loquendi formam τῆς τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, vel quod idem est εἰς ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ passim de XII. Christi Discipulorum ordine usurpari, uti videre est apud Joannem c. VI. 8. XII. 4. Neque etiam hæc vaga & indefinita acceptio vocis Μαθητῆς, cui adeo impense favet Cl. *Heumannus*, scrupulum illum de nova, post acceptam jam ante sesquiannum precandi formulam, petitionis iteratione penitus diluit. Quanquam enim sumas illum discipulum, qui ex μαθητῶν numero fuisse dicitur, fuisse aliquem ex promiscua turba eorum, qui Christum tanquam Doctorem eximium & magnæ auctoritatis cupide sectati fuerunt; unde quæso fidem faciet huic suo aserto Cl. *Heumannus*, eundem ante sesquiannum fere Sermoni illi a Domino in monte habito, in quo primum precandi formulam traderat, non interfuisse, aut si quidem non interfuerit, quod magis adhuc mirandum esset, de hac formula, cujus usum frequentissimæ populi concioni magnopere commendaverat Dominus, nihil ab aliis accepisse? Immo vero, quanquam forte unum aliquem, quæ in montana illa concione acta fuerint, fugere potuisse concedamus: ab omni tamen probabilitatis specie longissime abest, statuere promiscuam aliquam auditorum turbam, cujus nomine, ex Cl. *Heumanni* sententia, loquitur ille Discipulus, nihil vel fando accepisse de ejus Sermonis

monis argumento, de cuius virtute memorat S. Matthæus cap. VII. 28. 29. Καὶ ἐγένετο ὅτε συνέλε-
 λεσεν ὁ Ἰησοῦς τὰς λόγους τέττας, ἐξεπλήσσοντο οἱ
 ὄχλοι ἐπὶ τῇ διδαχῇ αὐτοῦ. Ἦν γὰρ διδάσκων αὐ-
 τὰς, ὡς ἐξουσίαν ἔχων, καὶ ἔχ ὡς οἱ γραμματεῖς.
 Ingentem etiam hominum multitudinem undique
 ad hunc Sermonem confluisse, diserte memo-
 rat S. Matthæus c. IV. 25. Καὶ ἠκολούθησαν
 αὐτῷ ὄχλοι πολλοὶ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας καὶ Δεκα-
 πόλεως καὶ Ἱεροσολύμων καὶ Ἰδδαίας, καὶ πέραν
 τοῦ Ἰορδάνου (c. V. 1.) Ἰδὼν δὲ τὰς ὄχλους, ἀνέ-
 βη εἰς τὸ ὄρος - - ἐδίδασκεν αὐτοὺς. Adeoque
 quum non potuerit huic Discipulo, quanquam e
 promiscuo auditorum grege eum fuisse concede-
 res, esse ignota illa precandi formula, quam an-
 tea publice tradiderat Dominus, nondum sublata
 est illa difficultas, *qui factum fuerit, ut discipulo illi
 in mentem venerit, ut novam a Domino Precum for-
 mulam tam anxie flagitaret, quasi ante sesquiannum
 nulla fuerit tradita?* Denique ex Cl. Heumanni Sen-
 tentia Dominum singulis deinceps ad eum acce-
 dentibus atque Precum aliquam formulam flagi-
 tantibus, eandem, quam jam antea publice com-
 mendaverat, & quam aliunde poterant cognosce-
 re, ipsum conceptis verbis repetiisse & inculcas-
 se, ab omni probabilitate alienum, atque etiam
 si forte id usu venerit, a S. Evangelistis, qui
 summam omnia & per compendium persequun-
 tur, in acta Domini fuisse relatum, sine exem-
 plo est. Tantum abest ut infelix hæc opinatio ad
 reliquas in hoc argumento difficultates tollendas
 quicquam valere possit.

§. VIII.

Quod enim ad illam de omiffa a S. Luca in O. D. Clausula doxologica Quæstionem adtinet, perinde dubia illa est, quicquid de Discipuli illius dignitate & conditione statuas, qui petitione sua huic institutioni occasionem præbuit: Quisquis enim ille fuerit, perinde mirum & insolitum videbitur, quod Clausula hæc, qua Christus Dominus perfectissimam Precum Formulam, cum primum illam & ultro in montano Sermone traderet, concludi & obsignari voluerit, in ea, quam S. Lucas exhibet Formula, quamque privatim a Discipulorum aliquo rogatus dictasse Dominus memoratur, prorsus desideretur. Atque id ipsum tandem, cum hanc difficultatem in suis ad Lucam Observationibus silentio præterire non posset, agnovisse videtur, Celeberr. *Heumannus*. Quamquam ad conciliandum hoc *εὐαγγέλιον*, quod multorum ingenia exercuit, novam prorsus & hactenus omnibus inauditam rationem instituit, cum negat a S. Luca omiffam esse O. D. Clausulam: Daß ikt aber der Herr nur die an Gott zu thuende Bitten vorträget, den Matth. VI. 13. befindlichen Anhang aber vorbehen läffet, darüber haben wir uns nicht zu verwundern. Er läffet ihn in der That nicht vorbehen. Denn in demselben Anhange greiffet der Better dem himmlischen Vater an das Herz, und stellet Ihm die wichtigsten Ursachen vor, warum Er das Gebett erhören müsse. Ikt zeigt der Herr ebener massen, wie ein Gläubiger Gott zwingen solle, daß Er ihn nicht unerhört lassen könne. Haltet an mit Betten, spricht Er v. 9., und wenn Er auf das erstemahl nicht hilfft, so bettet bestiger und brünstiger: erhöret Er euch

euch noch nicht, so stürmet gleichsam den Himmel: so wird euch derselbe gewiß aufgethan werden, daß aus demselben zu euch herab kömmet, was ihr verlangt. Nolle hęc excidisse Viro cordato, videtur enim in re seria ludere velle, quum negat Clausulam a Luca vere prætermisam esse: neque profecto ulli persuadere poterit, cui sanum est sinciput, Clausulam ætiologicam a S. Luca prætermisam, & cohortationem illam ad Precum studium v. 9. esse ἰσοδυναμῶσα: ita ut ubi alterutrum ponatur, alterum prorsus foret abundans & superfluum: Hoc enim si valeret, nihil facilius esset, quam Clausulam O. D. apud Matthæum subjectam νοθεύας convincere & tanquam superfluam proscribere: Hęc enim ipsa Christi Domini excitatio ad assiduum Precum studium totidem fere verbis in montano Sermone Matth. VII. 7. seqq. habetur, quæ apud Lucam Orationi D. proxime subjicitur, & quam Cl. Heumannus ipsam Clausulæ prætermisæ vicem supplere contendit.

§. IX.

Sed neque δευτέρῳ φρονίδης σοφότεραι; pergit enim Cl. Heumannus l. c. eandem inflare tibiam, eademque oberrare chorda, quum hunc in modum disputat: Ich hatte dieses vor guter Zeit geschrieben, als ich den letzten Theil des IV. Bandes des Musei Helvetici zu lesen bekam. In demselben hat der von mir wegen grosser Verdienste hochgeschätzte Herr Breitinger seine Meinung, als seien die letzten Worte des B. II. in den Evangelisten Matthæum aus einer Liturgie eingeschoben worden: welcher Meinung Ungrund ich oben bei Matthäi Cap. VI. S. 83. (auch S. 741.) deutlich gezeigt;

get; dadurch zu bestärken gesucht, daß unser Evangelist Lucas die Worte: Denn dein ist das Reich / u. s. w. nicht mit vorgebracht, folglich der Herr dieselben Worte damahls nicht mit ausgesprochen hat. Ich bin versichert, daß, wenn nicht die Liebe zu seiner vorgefaßten Meynung ihn zu sehr eingenommen gehabt hätte, er die Schwäche dieser neuen Meditation bald würde erkannt haben. Es ist ja offenbar, daß bey Luca alle Bitten, die Matthäus vorbringt, stehen, und zwar in eben derselben Ordnung. Daß der Herr den Anhang, welchen Er den Bitten beygefüget hatte, izt nicht mit vorbringt, daraus läset sich keinesweges schließen, daß Er ihn auch zum erstenmale nicht vorgebracht habe. Es ist ein Anhang, mit welchem der Herr uns lehret, mit wasfür Vorstellung wir den himmlischen Vater bewegen sollen, unsere Bitten zu erhören. Wenn nun ein Better ohne diesen Anhang das B. II. bethet, so schicket er ja ein vollkommenes Gebett zu Gott ab. Daher könnte der Herr izt diesen Anhang aassen lassen, da Er ein vollkommenes Gebett vorschrieb. Er ließ ihn aber auch deswegen aassen, weil Er einen andern gleichgültigen Anhang beyfügete, indem Er sie B. 9. und 10. ermahnete, im Gebett nicht zu ermüden, sondern unaufhörlich um die Erhörung zu flehen und anzuhalten. Bey diesem Anhalten mußte ja den Bettenden alles in die Gedanken kommen, was der bey Matthäo befindliche Anhang in sich begreiffet. Plurima hic occurrunt, quæ sine castigatione prætermittenda non sunt. Primo enim Cl. Breitingero eam falso tribuit Sententiam, quasi affirmasset, Clausulam O. D. apud Matthæum esse ὑποβολιμαίαν & ex Græcorum Liturgicis

turgicis Libris interpolatam: quod quam alienum sit a mente sua ipse ostendit peculiari *Epistola ad Clariss. Heumannum* Musei Helv. Part. XIX. inserta p. 443. Agnovisse autem Celeb. Heumannum hunc suum errorem didici ex ejus Litteris ad Cel. Zimmermannum nostrum d. 21. Aprilis 1751. datis, in quibus hæc leguntur: *Epistolam Viri diu a me facti maximi, BREITINGERI, non legi cum stomacho. Inimici, ut scribis, eum coegerunt calumniam adversus me stringere. Hoc intuitu non respondebo ipsi, ne gratum faciam invidis ejus. Interim antequam hanc ejus vidi Epistolam, jam erant typis exscripta, quæ contra eum notavi in Commentariolo, quem nunc accipis, ad Lucam, & quidem Cap. XI. Cæterum, id quod æquum est, facient inimici, si posthac quiescant, cum optimus Vir NIHIL DEFINIAT, communemque Sententiam non rejiciat, sed tantum doceat, probabiliter posse disputari in utramque partem. Saluta, quæso, eum meis verbis, iisque officiosissimis. Sed errat præterea Cel. Heumannus & Cl. Breitingero nostro tantum non injuriam facit, quando confidenter perhibet, quasi *Disertatio critica de causis prætermissæ a S. Luca O. D. Clausulæ* Part. XVI. Mus. Helv. eo consilio fuerit scripta, ut Sententiæ, quam falso antea tribuerat Cl. Breitingero, ex Lucæ Silentio nova prælidia compararet. Qui primam & octavam hujus Disertationis Thesin vel obiter inspexerit, intelligat, quantopere a vero aberret, dum hæc ita esse non dubitanter affirmat Cel. Heumannus. Quodnam sibi fuerit in conscribenda hac Disertatione consilium Cl. Breitingerus in fronte clarissimis verbis exposuit, scil. disquirere, utra ex duabus oppositis de Clausulæ O. D. apud S. Matthæum auctoritate opinionibus *Quæstioni de Lucæ**

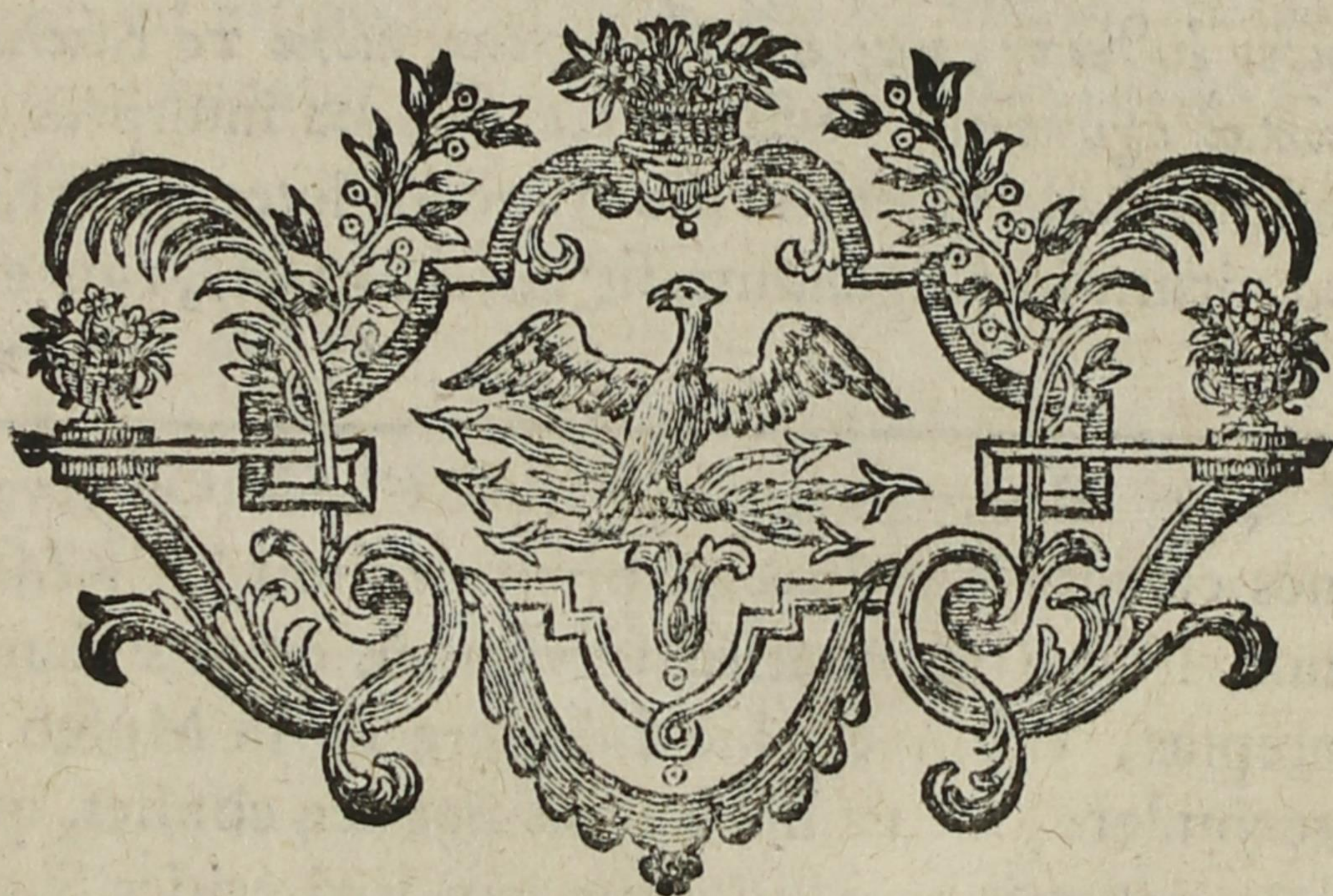

Silentio plenius satisfaciat; & vicissim utra harum opinionum ex ipso hoc Lucae Silentio majorem probabilitatis fidem acquirat. Ad hæc cum Cl. Breitingerum nimio hypotheseus amore, ejusque propugnandæ studio abreptum ad conscribendam hanc Dissertationem accessisse eamque minus firmam esse pronunciat Cel. Heumannus, in eo nonnihil & humanitatis & æquitatis limites excedere videtur: Publice enim professus est Cl. Breitingerus, se uno veritatis cognoscendæ studio hoc argumentum fuisse aggressum, seque ei Sententiæ, quam hætenus potioribus rationibus niti persuasum habeat, minus favere ex animo: atque si meræ voluntatis res foret animi persuasio, se rationes pro recepta & vulgari Opinione ut in dubium vocaret in animum nunquam fuisse inducturum. Velim etiam ut Cel. Heumannus periculum prius fecisset in expendenda hac Cl. Breitingeri Dissertatione, quam de ejus momento quicquam statuisset: Quæcunque enim hætenus in suis ad Matthæum & Lucam Observationibus in contrariam Sententiam protulit, adeo nullius ponderis sunt, ut in illis Heumanni ingenium & doctrinam merito desideres: neque temere quis in eam cogitationem incidere posset, has Cl. Breitingeri Dissertationes ab eo nunquam fuisse lectas, cum ne quidem earum consilium mentemque fuerit assecutus; eum adeoque temere de re non satis percepta iudicium interposuisse. Cæterum quæ de ipsa Quæstione disputat Heumannus jugulum causæ non attingunt, & adeo proletaria sunt, ut vix responsione digna esse videantur. Nemo extitit, quod sciam, qui ex eo quod apud Lucam in O. D. Formula $\Delta\omicron\lambda\omicron\gamma\iota\alpha$ prætermissa sit, voluerit inferre, ergo & apud Matthæum illam non esse a Domino profectam.

etiam. Quæ deinde de perfectione hujus precandi Formulæ, uti apud Lucam, omiffa Clausula doxologica, exhibetur, disferit, tantum abest ut cauffam ejus aliquid juvare possint, ut potius Clausulam, qualis apud Matthæum extat, suspectam reddant. Denique quæ de complemento prætermiffæ apud S. Lucam Clausulæ adjicit, ita comparata sunt, ut seria aliqua confutatione non indigeant. Primo enim, si Oratio Dominica, quamvis omiffa Clausula, omnibus numeris absoluta & perfecta est, quid complemento opus fuit? Deinde absonum prorsus est, cohortationem ad constantiam in precibus cum Ætiologia doxologica, quasi idem prorsus valerent, permutare velle. Sed

BONUS ALIQUANDO DORMITAT H***.

SAMUELIS BATTIERII
Notæ (*) quædam
in SOPHOCLIS
Tragœdias.

"Αἶας Μας. v. 502.

"Ἦν γὰρ θάνης σὺ, καὶ τελευτήσας ἀφῆς.
Puto voculam esse elapsam, & scribi debere:

- - - τελευτήσας μ' ἀφῆς.

Ib. v. 973.

"Ἡ ῥὰ κελαινῶπαν

- θυμὸν - - -

Sic & in Scholiis scribitur. Scribendum esse κελαινῶπα Eustathius Il. α. p. Ed. Bas. 54. l. 18. nos docet, qui ita scribit: 'Ο μὲν τοι εἰπὼν τραγικὸς κελαινῶπα θυμὸν τὴν βαθεῖαν ψυχὴν, ἑτεροῖαν οἶδεν εὐθεῖαν, καὶ εἰδὲ βαρύτονον καὶ τὸ Κύκλωψ, ἀλλὰ ὀξύτονον. Scholiastes, ut & interpres Lat. minus recte videntur istum locum interpretari, ut nimirum intelligendum sit καὶ κελαιν., ego enim existi-

(*) Pauculas has in SOPHOCLEM Observationes criticas Viri-Juvenis præstantissimi HERZOGII nostri cura ab interitu servatas & quasi e flammis ereptas, visum est hic subjicere & in Museo hoc recondere, ut ex his laciniis publice constet, quam late patuerit maximi quondam Viri critica Sagacitas, qua mortuis quoque feliciter medicinam fecit. Indignor autem hominum imperitiæ & incuriæ, qua factum est, ut tot aliæ, quas magno numero in hunc Auctorem conscripserat BATTIERIUS, Observationes & Castigationes jam interciderint. J. B.

existimo, per κελαινῶπα θυμὸν intelligi ipsum
Ajacem.

Ib. v. 988.

- - - ἐπεγγελάωεν ἄν κάτα;

Θεοῖς τέθνηκεν ἔτος, - - -

Num ita legi potest?

- - - ἐπεγγελάωεν ἄν; κατὰ

Θεοῖς - - -

Ἡλέκτρα v. 1038.

Ηλ. Ἀλλ' ἔν ἐπίσω γ' οἷ μ' ἀτιμίας ἄγεις·

Χρ. Ἀτιμίας μὲν ἔ, προμηθείας δὲ σῶ.

Sic etiam Scholiaſtes legit. Ego potius ſic ſcribo:

- - - οἷ μ' ἀθυμίας ἄγεις·

Ἀθυμίας μὲν ἔ, - - -

Cum enim nollet probare ſententiam Electræ
Chrysothemis, Electra queritur, quod ſoror ipſam
ad conſilii inopiam, non ſane ad ignominiam du-
cat. His Chryſothemis reſpondet, quod nequa-
quam ad inopiam conſilii, ſed ad bonam mentem
ducere conetur, ut ſui ipſius ſecuritati magis pro-
ſpiciat.

Οἰδίπ. ἐπὶ Κολ. v. 1332.

- - - σύ τε,

Κάγῳ, τὸν αὐτὸν δαίμον ἐξειληφότες·

Omnino ſcribi debet: ἐξειληχότες. Sic paulo ſu-
pra v. 1230.

- - - τό, τε καλᾶμεμπτον

Ἐπιλέλογχε πύμαλον,

Ἀκράλῆς, ἀπροσόμιλον

Γῆρας - - - & ibid v. 1749.

Μέγ' ἄρα πέλαγος ἐλάχελόν τι.

Ib. v. 1402.

Μή τοι μὲ πρὸς Θεῶν, σφῶν γ' ἄν αἰ τῶδ' ἄραι

Πατρὸς τελευτᾶν, καὶ τις ὑμῖν - - -

Rr 3.

Inter-

Interpres Latinus ista non recte accepit, nec recte σφωῖν videtur scribi. Rectius legeretur νωῖν. Sensus sic exprimo: *Ne sane me per Deos, si nobis istae hujus imprecationes Patris perfectae fuerint, & vobis in patriam reditus contigerit.* Hesych. V. Νωῖν reddit Ἡμῖν.

Ib. v. 1596.

Τῷ δ' εὐχλόε δῆμηρος - - -

Πάγον μολῶσαι - - -

Sic editio Cantabr. in 8. Florentina vero scribit:

Τά δ' - - -

Πάγον μολῶσαι - - -

Hinc scribo:

Ταί δ' - - -

Πάγον μολῶσαι.

Immo scribo: Τῷ δ' - - - μολῶσαι - - -

Sic mascula cum faemininis saepe. Sic infra v. 1671.

Ἰδόντε, καὶ παθεῖσα. Ad h. l. vide Scholiastem.

Verba ejus haec sunt: Ἰδόντε καὶ παθεῖσα) ἀντὶ τῶ ἰδῶσαι καὶ παθεῖσαι· πολλαχθὲ δὲ τῷ χήματι χρηταί, ἀντὶ τῶν θηλυκῶν τὰ ἀρρένικα τιθεῖς. Καὶ ἐν Ἠλέκτρῳ (v. 982.)

ὦ τοῖσιν ἐχθροῖς εὐ βεβηκόσι πόλιν,
Ψυχῆς ἀφειδήσαντε πρὸς αὐτὴν φόνον. Καὶ
πάλιν. (v. 1006.)

Ὅρα, κακῶς πράσσοντε μὴ μείζω κακὰ
κλυσώμεθα. - - - Καὶ Ὅμηρος (Ἰλ. E. v. 778.)
Τῷ δὲ βάτην τρήρωσι πελειάσιν ἰθμάθ' ὁμοῖαι. Καὶ Ἡσέοδος (Εργ. v. 196.)

Καὶ τότε δὴ πρὸς Ὀλύμπον ἀπὸ χθονὸς εὐρυοδείης
Λευκοῖσιν φαρέεσσι καλυψαμένῳ χροῶ καλόν,
Ἀθανάτων μετὰ φύλον ἴσαν, προλιπόντ' ἀνθρώπους,

Ἄιδῶς καὶ Νέμεσις.

Edi-

Editiones Hesiodi habent μέλα φ. ἴτον. Et Græ-
vii vel potius Clerici, μέλα φύλ. ἴτην. Editio
Cantabr. scribit μέλα φύλον ἴτον. Sed malim ego
lectionem Scholiastæ admittere, μέλα φύλον ἴσαν.
Mutatio facta fuit, quod putarint, plurale non
esse cum duali jungendum. Tum & sic non sint
duæ voces ὁμοιόλευτοι de consequenti.

Ib. v. 1690.

Τὸ φέρον ἐκ Θεῶ, καλῶς

Φέρειν χρή· - - -

Eleganter vetus Epigramma, l. I. Epigr.

Ἐὶ τὸ φέρον σὲ φέρει, φέρει καὶ φέρει· εἰ δ'
ἀγανακτεῖς,

Καὶ σαυτὸν λυπεῖς, καὶ τὸ φέρον σε φέρει.

Ib. v. 1745.

- - - Μόγος ἔχει·

Scribe:

- - - μόγος σ' ἔχει.

Τραχιν. v. 311.

Ἄναιδρος, ἢ τεκῆσα;

Sic Editio Cantabrig. in 8. Sed antiqua rectius:

Ἄν. ἢ τεκνῆσα;

Et Scholiastes etiam in antiquis Editionibus: Ἄ-
ναιδρος, ἢ τέκνα ἔχουσα, ὅπερ Καλλίμαχος φησὶ,
Παιδῆσα. Pro quo non dubito scribi debere παι-
δεύουσα, quam vocem Callimachi non habet Editio
Callimachi Spanhemii.

Ib. v. 413.

Τί δῆτα, ποῖαν ἀξιοῖς δῆναι δίκην;

Excidit vocula pronominis, scribe igitur:

Τί δῆτα ποῖαν σ' ἀξιοῖς - - -

Ib. v. 956.

Πότερα πότερ' ἂν ἐπισένω;

Πότερα τέλεα περαίερω,

R r 4

Δύσκειλ'

Δύσκειλ' ἔμοιγε δυσάνω;
Sic Editio Cantabrig. Sed Editio Juntæ in 4.
paulo melius:

Πότερ' ἂν πρότερα - - -
Scribe audacter:

Πότερ' ἂν πρότερα ἐπισένω;
Πότερα τέλεα περαιέρω;
Δύσκειλ' ἔμοιγε δυσάνω.
Ut hic ultimus verius sine interrogatione exprima-
tur. Confirmat hanc lectionem ipse Scholiastes.
Ib. v. 1001.

Ὅου γὰρ ἔχω πῶς ἂν
Στέρξαιμι, κακὸν τόδε λεύσσω.
Scribe:

Ὅου γὰρ - - -
Στέρξαιμι - - -
Nescio enim, quomodo me contineam, sustineam.
Ib. v. 1066.

Ῥοφεῖ ζυνοικῶν - - -
Sic Editio Cantabr. Rectius Editio Juntæ scribit
ζυνοικῶν, ut referatur ad ἀμφίβλητρον.
Ib. v. 1166.

Ἐμοὶ γὰρ ἦν πρόσφανλον - - -
Et mox v. 1170.

Πρόσφανλον - - -
Scholiastes: Ἐμοὶ γὰρ ἦν πρόσφανλον) προμεμαν-
τευμένον, προειρημένον ὑπὸ τῆς Διός· ἔτω δὲ διὰ
τῆς Σ. ἐν τῇ τραγικῇ λέξει. Hinc ergo colligi
posse videtur, apud Sophoclem scriptum fuisse
πρόσφανλον.
Φιλοκλ. v. 45.

- - - ὥς μᾶλλον ἂν
Ἐλοῖό μ', ἢ τὰς πάντας Ἀργεῖες μολεῖν.
Sic Editio Junt. in 4. Edit. vero Cantabr. in 8.
muta-

mutavit τὸ μολεῖν in τὸ λαβεῖν. Neutra recte,
scribe omnino:

- - - ἢ τὰς πάντας Ἀργείους ὀλεῖν.

Ut omnino malit me, quam omnes Argivos perdere.
Omnibus quippe simul Græcis infensus, præ reli-
quis autem omnibus Ulyssem vehementissime ode-
rat.

Ib. v. 1275.

Ὅστις γ' ἐμῷ δόλοισι τὸν βίον λαβών·

Scribendum est cum accentu in ultima syllaba βιόν,
arcum, pro βίον, *victum*.

Ib. v. 1339.

- - - τῷτο μὲν παιωνίας

Ἐἰς χεῖρας ἔλθειν, εἶτα τὴν

- - - κλέος ὑπέρλαβον λαβεῖν·

Isud τῷτο μὲν habet sæpe sequens τῷτο δέ, sed &
alias huiusmodi æquivalentes particulas, ut hic τὸ
εἶτα.

T A N T U M.

LEONARDI HOLZHALBII,

Hist. Prof. Publ.

Disfertatio Historico-Apologetica

pro

Oraculis Gentilium, Christi Nativitate
non obmutescantibus.

§. I.

Quemadmodum inter multa & varia rerum genera, quæ bona mortales existimant, nihil majus & præstantius, nihil nobilius & dignius, nihil etiam utilius hominum generi a Deo Ter Optimo Maximo datum esse RELIGIONE, omnes, quibus de meliore luto finxit præcordia Titan, una voce testantur, ita cum omnium ad æternam salutem consequendam plurimum referat, Religionis Christianæ veritatem, divinam originem, præstantiam atque excellentiam extra omnem dubitationis aleam positam esse, de universo hominum genere præclare semper meriti sunt, & indies bene merentur, qui invictis eam & solidis, & omni exceptione majoribus argumentis demonstrare, & contra adversariorum molimina vindicare aggressi sunt, hodieque aggrediuntur: Quorum tanta est copia, ut, si non omnium, sed præcipuorum in hoc genere evolvere, atque enarrare scripta velimus, desinat ante dies, quam consequamur omnia dictis.

§. II.

§. II.

Quemadmodum autem in vita humana contingit sæpius, ut quæ nobis videntur rariora, nec publici saporis argumenta ponderaque rerum, maximi ea faciamus & extollamus, plane ut magis vulgo ignota illa medicamenta arrident, quæ a circumforaneis publicis in nundinis, voce stentorea, gestibusque mimicis circumferuntur, atque pro optimis & præsentissimis omnium malorum remediis venditantur, commendanturque; ita etiam in delectu argumentorum pro veritate & divinitate Religionis Christianæ demonstranda vindicandaque sæpenumero fieri solet, ut qui iudicio minus præditi, eo superstitiosi magis, a paucis Scriptoribus pro veritate Religionis Christianæ ex Gentilismo desumptas rationes auribus animisque avidissimis excipiant, & aliis quibuscunque, majore licet præstantia & soliditate sese commendantibus, utut a Viris cordatioribus dudum explosas atque enervatas, quam longissime præferant. Videtur illud experta Ecclesia in argumentis ex Gentilismo desumptis, quibus Viri alias doctissimi veritatem Religionis Christianæ demonstratum iverunt: Videtur in iis, quæ *de Oraculis Gentilium* in medium protulere, ad illustrandum stabiliendumque inprimis magnum illud, & supra humanæ rationis cancellos positum *nativitatis Sanctissimi Soteris nostri mysterium*. Quamprimum enim a Scriptoribus quibusdam & Ecclesiasticis & profanis, nescio quo fato, memoriæ proditum est, omnia illa, vel saltem pleraque, eaque nobilissima *Gentium Oracula nativitatis Christi tempore obmutuisse*, adductis in hanc rem ipsis Oraculorum responsis, & confessione ipsorum Gentilium, fuere

fuere protinus, qui ipsum hoc silentium ad majorem Religioni Christianæ gloriam auctoritatemque conciliandam, confirmandamque certitudinem nati Servatoris eminentissimi, avidius arripere: Quod quo jure, quave injuria ab ipsis factum sit, hac Disfertiuncula breviter declarabo.

§. III.

Ita autem in animum induxi meum, primum argumenta Celeberrimorum Virorum, qui *Gentilium Oracula tempore nativitatis Sanctissimi Soteris nostri obmutuisse* contendunt, ad examen revocare; deinde de *duratione illorum post Christum natum* dicere, & denique pauca de *eorundem silentio* addere, ex quibus constabit, decantata illa atque celeberrima veterum Gentilium Oracula multis demum annis post Christum natum, postquam regnum ipsius inter Gentes stabiliiebatur, penitus extincta fuisse.

§. IV.

Qui *Gentilium Oracula nascente Christo obmutuisse* asseverant, omnes lacertos movent, ut necessitatem silentii hujus extorqueant, dicentes, *quæ in N. T. impleta sunt, ea omnia in veteri solidissimo fundamento superstructa, & nunc jam adfuisse tempus, quo ora mendacii obmutescerent, neque alia ratione melius Judæos pariter atque Gentiles de veritate Religionis Christianæ in genere, in specie de adventu Christi in mundum potuisse convinci.* At quis necessitatem silentii Oraculorum Gentilium ex V. T. demonstraverit, in quo nullum apertum vaticinium, nullum pro hoc silentio circa tempora nascentis Christi apertum testimonium, immo vero altissimum silentium? Ponamus etiam, omnia illa, vel ple-
raque

raque nobilissima Gentilium Oracula tum cessasse, omnesque narrationes, quæ hac de re in medium afferuntur, veritati esse quam maxime consentaneas, quod tamen falsissimum esse postea demonstrabo, quem in finem omnia illa patrasse Deum existimemus? Nempe, ut & Judæi & Gentiles superstitionis tenebris plane cimmeriis obvoluti, rejecta omni machinatione diabolica de veritate Religionis Christianæ persuasissimum haberent animum: At quis tales illos tempore nativitatis Sanctissimi Soteris nostri fuisse affirmaverit? Ubi tum pura illa, nulloque errorum veneno imbuta Religio? Non Hierosolymis certe, quam Deus urbem ex omnibus in toto terrarum orbe cultui suo destinaverat, destinatam omnem suam voluntatem Amanuensium suorum opera docuerat, doctamque peculium sibi & ornamentum regium esse voluerat: Ea enim magis magisque a pristinae Religionis suæ sanctitate atque integritate discedens, innumera errorum genera foverat: Vel quales tum præstantissimi illi scilicet Sacrorum Antistites, Pharisei, qui speciem pietatis obtendentes, & severum plane vitæ genus præ blandissimis mundi voluptatibus eligentes opinionum suarum virus indoctæ plebis animis instillarunt, fastu usque adeo tumescentes, ut sputum suum rem sanctam esse, sibi aliisque persuadere voluerint? Quam detestabiles famosissimæ illæ Sadducæorum Essæorumque Sectæ, qui sparsa in populum Dei erroneæ suæ doctrinæ quoquo versus sribligine, Religionem illam sanctissimam Judæorum corruptam admodum fuisse, evidentissime probant? Quod si definito illo tempore mendacii ora obmutescere voluit Deus, cur eventus voluntati di-

vinæ

vinæ non respondit? Cur tot Religionis Christianæ impedimenta, tot hæreses, tot calumniæ, tot dæmonis, mendaciis animos hominum adversus salutarem Christianorum doctrinam præmunientis, non simul cessarunt machinæ? Cur ipsi Pharisei, Sadducæi, Essæi, alique ex principibus populi Judaici Religionem Christianam adeo amplexi non sunt, ut in erroribus pestilentissimis contumaciter perseveraverint?

§. V.

Non illo sane, neque uno tempore, sed per successionem clausa Deum voluisse mendacii ora, cum doctrina Evangelii per totum terrarum orbem annuntiata, nihil plane haberent, quod obgannirent mendaciorum mancipia, ex Sacra Scriptura & Historia Ecclesiastica abunde constat. Utebatur primo Deus opera Apostolorum, qui Spiritu Sancto afflati mendaciorum ora efficacissime reprimerent. Quin ipsos primos Christianos impactas sibi a Gentilibus calumnias inculpato vivendi genere, & sanctissimis moribus diluisse, admiranda illos constantia sua in stuporem conjicientes, notissima illa Plinii ad Trajanum epistola libri 10. 97. cedro lectuque dignissima, satis est testimonii. Sequenti demum tempore excitatis Viris & animi integritate, & multiplicis eruditionis prudentiæque apparatu instructis, qui vanitatem cultus idololatriæ, & falsitatem, obscuritatem, fœditatemque oraculorum vivis delinearent coloribus, sensim ea neglecta & abolita sunt; Scholis etiam Christianorum, quarum celeberrima olim Alexandrina erat, suppetias ferentibus.

§. VI.

§. VI.

Quod si præterea Oraculorum Gentilium silentio Judæi pariter atque Gentiles de veritate Religionis Christianæ in genere, in specie vero de magno illo incarnationis Sanctissimi Soteris nostri mysterio optime convinci potuere, quî factum quæso, ut Apostoli in suis sermonibus hoc argumento non uterentur? Non Petrus, qui in celeberrima illa Oratione Pentecostali unum illud egit, ut Christum esse Messiam Judæos validissimis rationibus convinceret, ad accuratissimum vaticiniorum V. T. eventum, ad Christi sermones, facta, miracula, passionēs acerbissimas, exaltationem gloriosissimam, nusquam ad Oraculorum circa ejus nativitatem silentium provocavit? Non Paulus, cui cum Atheniensibus, Ephesiis, aliisque gentilium *θεοῖς ἀνθρώπων* res fuit? Non reliqui Christi comites, testesque laborum? Non Viri Apostolici, Petrinæ omnes methodi imitatores laudatissimi, strenuissimique? Quis denique apud Judæos Gentilium Oracula in aliqua fuisse existimatione dixerit, ut eorum sive responsis, sive silentio flecti potuerint, qui ne divinis quidem illis & cœlestibus flectebantur? Quis etiam Gentilium animos, quorum tota Religio ex specioso & magnificentissimo cultu conflata erat, adduci ad amplexanda Christiana sacra pueruli in statu vilissimo, stabulo sordidissimo, nativitate, citra divinum lumen, & sine aliquo doctore, qui causas abjectissimæ conditionis explicaret, potuisse, sanus crediderit, de quibus in Sacris Paginis nec vola, nec vestigium? Quis advolasse ad illius cunas, nisi primitias Gentium, illos ab Oriente æthereæ luce collustratos Magos?

§. VII.

§. VII.

Hac occasione mirari subit, fuisse nihilo minus Virum aliquando doctissimum, qui contenderet, silentium Oraculorum Gentilium fuisse *χεῖρα* divinæ gratiæ, quæ desiderium pueri illius Hebræi in Gentilium cætera curiosorum animis accendere voluerit. Quid enim, si cum OEconomia salutis pugnare dicamus? Tota salutaris de Christo Servatore nostro doctrina nondum tradita erat, nondum Christus voluntatem Patris sui mundo annuntiaverat, nondum passus, nondum morte obita sepultus, nondum ut Servator consummatus ad summam illam gloriam evectus fuerat, nondum præsentem erant Apostoli, præstantissima illa divinæ convertentis gratiæ instrumenta, & quæ alia sunt. Quæ ergo Gentilium ante hæc tempora *χεῖρα* illa? Qua illorum animi, obscurissima ignorantia, & stultissima superstitione fascinati, tangi curiositate potuerant, ut Christianorum sacra explorarent? Apage illam Oraculorum circa nativitatem Sanctissimi Soteris nostri excidendorum jactatam necessitatem! Aliis longe uti auxiliis divinæ sapientiæ visum fuit, prætermisissis scilicet ignorantiae funestissimis temporibus per sonoras Apostolorum tubas denuntiari omnibus ubique hominibus, ut ad frugem redirent, jubenti.

§. VIII.

Et quid ipsa exempla, quæ pro Oraculorum silentio illo scilicet tempore facto in medium proferre solent auctores quidam Ecclesiastici & profani? Ne talitri quidem. Vel quid nobilis illa & decantata, quam primo loco afferunt, de Augusto præstantissimo Romanorum Imperatore historia,
vel

vel fabula potius, qui cum Delphicum Apollinis Oraculum, toto orbe celeberrimum, consulisset, post diuturnum silentium elicuisse tandem responsum,

(Παις) Ἑβραῖος κελεύει με Θεοὶς μακαρεῖσιν ἀνασσω
Τον δὲ δομον προλιπεῖν καὶ αἶδην αὐτοῖς ἡμεῖς
Λοῖπον ἀπιδι σιγῶν ἐκ βωμῶν ἡμέτερων.

Me Puer Hebræus, divos Deus ipse gubernans,
Cedere sede jubet, tristemque redire sub orcum;
Aris ergo dehinc tacitus discedito nostris:

eoque audito Romam reversus aram in Capitolio, Primogenito Dei inscriptam extruxisse perhibetur. Narrarunt hanc, (quanquam non in omnibus ejus editionibus exstet,) historiam *Eusebius* ex *Africano* quodam incertæ auctoritatis, ex *Eusebio Suidas*, *Syncellus*, *Cedrenus*, *Nicephorus Callistus*, sublestæ fidei fabulatores monachi, & ex his famosus ille annalium Ecclesiasticorum conditor *Baronius*. Alii aliter oraculi verba decantarunt, manifesto incertitudinis commentique, *Scaligero* & *Isaaco Casaubono* acri & incorrupto judicio præditis viris, indicio, vel hinc magis sese prodentis, quod Augustum præstantissimum Imperatorem post profectionem illam in Græciam annis ante natalem Christi circiter viginti Romam reversum, in istas regiones nunquam rediisse, historiarum monumenta declarant. Addo, quod præcipuum est, quod primitivæ Ecclesiæ Patres vetustissimi, *Justinus Martyr*, *Tertullianus*, *Theophilus*, *Tatianus* aliique hæc penitus silentio transierint, utut omnia, quæ ex Gentilium actis pro veritate & divinitate Religionis Christianæ afferri poterant te-

stimoniam, majori aliquando zelo quam judicio arripuerint. In eandem mecum sententiam discedit eruditissimus & celeberrimus *Basnage*, cujus in *Annalibus Politico Ecclesiasticis* verba memoratu dignissima sunt: *Nos hanc fabulam illudimus, ne vel levi quidem verisimilitudinis umbra conditam. Quis enim sibi fingat animo, tanti pro firmanda fide Christiana ponderis argumentum a Justino Martyre, Tertulliano, Eusebio, Constantino non fuisse adhibitum, si Oraculum ejusmodi editum esset, aut Ara Primogeniti ab Augusto in ipso Capitolio posita? Ex veterum profundissimo de ea traditione silentio liquido constat, eam ex recentiorum Græcorum officina prodisse.*

§. IX.

Nec me movet, quem ex *Ciceronis de Divinatione* libro I. fabulæ hujus architecti afferunt, locus. Sic vero ille: *Defendo unum hoc; Nunquam illud Oraculum Delphis tam celebre, & tam clarum fuisset, neque tantis donis refertum omnium populorum atque Regum, nisi omnis ætas Oraculorum illorum veritatem esset experta. Jam diu idem non facit. Ut igitur nunc minore gloria est, quia minus Oraculorum veritas excellit; sic tum, nisi summa veritate in tanta gloria non fuisset. Quis enim est, qui non videat, Ciceronem dicere velle, Oraculum Delphicum antea summis mactatum honoribus, propter veritatis famam amissam contemni, non vero plane cessare, & obmutescere? quanquam Ciceronis ætate per aliquod tempus belli scilicet Cæsarem inter & Pompejum gesti, Delphicum Oraculum siluisse, vix sinat ire inficias *Lucani* illud:*

. . . *Non ullo secula dono*

Nostra carent majore Deum, quam Delphica sedes
Quod

*Quod siluit, postquam Reges timuere futura
Et superos vetuere loqui - - - (*)*

Nimirum sive ob motus Reipublicæ ipsum etiam turbantes, sive ob alias causas per annos aliquot tacuerat, eo tamen tempore, quo Cicero libros suos *de Divinatione* scripsit, responsa iterum reddidit Oraculum. Quinimo ipsum Ciceronem, cum ante pugnam Pharsalicam consultum iret Apollinem, qua potissimum ratione summam gloriam consequi posset, iussit, ut suum ipsius ingenium, non vulgi existimationem sequeretur.

§. X.

Nec eorundem Oraculorum silentium evincit Ciceronis quæstio: *Quod caput est, cur isto modo jam Oracula Delphis non eduntur, non modo nostra ætate, sed jam diu, jam ut nihil possit esse contentius? quanquam doctissimus Mornæus in aureo de veritate Religionis Christianæ libro hinc inferat, Ciceronem etiam suis temporibus, quæ tam accurate descripserat, Oracula ubique defecisse testari: Magnum enim illum Eloquentiæ Prudentiæque Romanæ principem, qui paulo ante: Quis est, qui credat, Apollinis ex Oraculo Pyrrho esse responsum:*

Ajo te Æacida Romanos vincere posse?

Primum Latine Apollo nunquam locutus est: Deinde ista sors inaudita Græcis est? Præterea Pyrrhi temporibus jam Apollo versus facere desierat; non jam, cur obmutuerit Apollo, sed cur isto modo, cur numeris versuque responsa non amplius edat, in-

Ss 2

terro-

(*) Pharsal. V. 112. - 116.

terrogare, tam clarum est, quam Sol cum splendet maxime; plane ut *Plutarchus* ansam inde conscribendi libri, cui titulus: *Cur Pythia desierit versibus uti?* arripuisse videatur. Quod si autem uti illis cessarat, unde quæso, quod de puero *Hebræo* carmine heroico effata fertur?

§. XI.

Addunt præterea, qui a nobis dissentiant *Juvenalem* Satyra VI. canentem:

. . . Quoniam Delphis oracula cessant,
Et genus humanum damnat caligo futuri.

At neque sic quicquam efficiunt. Quid enim vatem illum facundissimum cecinisse aliud, nisi quod sua ætate factum est, existimemus? Nimirum per tempus *Neronem* inter & *Domitianum* interjectum profundum Oraculi Delphici secutum fuisse silentium, vel ex *Dione Cassio* constat, quod nec suæ parcens Religioni *Nero*, omnium Imperatorum crudelissimus locum illum, unde Oracula peterentur, deleverat, *Apollini* iratus, quod molestum sibi atque grave responsum dedisset. Unde obli-
mato quasi fonte Oraculorum in *Bœotia*, quæ olim illorum sedes erat, alia minoris conditionis simili modo vacabant Oracula, de quibus *Plutarchus* in libello, qui inscribitur: Περὶ τῶν ἐκλελοι-
πῶν χρησμεύων agit, quanquam doctissimus & celeberrimus *Casaubonus* solam *Leobadium* restitisse, unde sortes peterentur, affirmet. Quid igitur nisi summam non in *Baronio* tantum, (cum celeberrimo *Molinæo*), sed in omnibus ἀβλεψίαν statuamus, qui paulo ante Christi nativitatem Ora-
culum

culum Delphicum plane conticuisse, nec responsa dedisse, contendunt?

§. XII.

Imo vero tantum abest, ut ad secundum tractationis membrum accedam, ut vel decantatum illud Delphicum, vel alia Gentilium nobilissima Oracula Christo nascente obmutuerint; ut ultra Constantini M. tempora, quid dico? ad Theodosii usque ætatem, quantumvis per intervalla, & sensim deficientium sese duratio, consuetudo, abusus per IV. propemodum secula extendant, nec nisi tenuissimum inter ea, quæ nativitatem Sanctissimi Soteris nostri antecesserunt, & quæ illam consecuta sunt, discrimen ab iis sit observatum, qui ex professo, vel ὡς ἐν παραδοχῇ quædam de illis conscripserunt, utut sibi non semper constantes sint: Quod scilicet non amplius tam frequenter fuerint consulta, & per vicissitudines modo conticuerint, modo veluti postliminio sermonis usum receperint. Ipsum illud Oraculum Delphicum præ cæteris omnibus cultu, Religione, fama, opibus, donariis denique celeberrimum, quot passum mutationes! Augustis Augusti Imperatoris temporibus modo siluisse, modo vocem edidisse ad Neronem usque, compertum est; Neronem imperantem monuisse refert Suetonius, candidissimus Scriptor, *septuagesimum ac tertium annum ut caveret; eumque quasi eo demum obiturum, ac nihil conjectantem de ætate Galbæ, septuagenario majoris, & ablaturi sibi imperium, tanta fiducia, non modo senectam, sed etiam perpetuam singularemque concepisse felicitatem, ut amissis naufragio pretiosissimis rebus pisces sibi eas relaturos, inter suos dicere non dubitaverit.* Inde a Neronis tempore hæsisse ad fau-

ces veluti linguam, sub Domitiano solutam, iterum, auctor est Philostratus. Postea sub Traiano a dracone foemina obsessum illud *χρησιμίων*, quæ Apollinis interceperit orationem, Hadrianum idem dein consulentem satis intricatum tulisse responsum, *Plutarchus* & *Dio Chrysostomus* auctores sunt. Quid de eo Antoninorum temporibus fuerit, ex Thyanæi sacerdotis, quam Lucianus habet, interrogatiuncula constare videtur. Sic illa: *Reliquæ sortes, quæ in Didymæo, Claro, Delphisque redduntur, utrum ab auctore profisciscantur Apolline, an mendacia sint, quæ illic nunc redduntur Oracula?* Defunctis Antoninis cum Septimius Severus, Pescennius Niger, & Clodius Albinus de regno inter se certarent, Apollinem summo Reipublicæ periculo interrogatum:

Optimus est Fuscus, bonus Afer, pessimus Albus.

respondisse *Spartianus* memorat. Postrema quasi voce respondisse Juliano, qui expeditionem in Persas suscepturus ad Delphicum, ad Dodonæum, ad alia misisse *χρησιμίων* de successu sciscitatu- fertur, ut Licinio Didymæum seculo quarto.

§. XIII.

Sed & eandem reliquorum pene omnium fuisse rationem, annales docent, quorum nonnulla ad Delphicum usque, vel etiam ultra illud durationis suæ terminos extendisse videntur. Eandem Didymæi, Dodonæi, Colophonii; eandem illorum, quæ post natum Christum in ipsa Italia, prope Romam, & in ipsa urbe Roma visebantur, *Suetonio*, *Propertio*, *Martiali*, *Valerio M.*, *Tacito*, *Plinio juniore*, aliisque rerum Romanarum florentissimis

tissimis Scriptoribus toties commemorata; ne de inscriptionibus Romanis dicam, quas post *Aldum* & *Smetium Gruterus* in eximio thesauro adjuvante *Scaligero* in maximum politionis litteraturæ emolumentum edidit; Eandem denique sortium *Homericarum*, *Virgilianarum*, *Prænestinarum*, *Tibur-tinarum*, *Antiatarum*, *Patavinarum* aliarumque sortem, de quibus post innumeros Scriptores excellentissimus atque eruditissimus *Dalæus* ex professo agit. Et quis omnium illorum numerum, quis mera nomina, quis durationem ultra Sanctissimi Soteris nostri tempora enarrare vellet?

§. XIV.

Si causas durationis illorum longioris inquiremus, non una se offert, neque mirandum valde, diu adeo usum illorum retentum fuisse, ut ne Christianis quidem Augustis imperantibus excisa protinus atque elinguata fuerint. Nondum scilicet tempus aderat, utut sparsis jam per orbem Evangelii clarissimis radiis, quo præstigiis hisce imponere finem divina providentia constituerat: Quæstus vero uberes & magni, qui ad Oraculorum redibant Sacerdotes, hi homines versuti, & ad fraudem affabre facti, fingendi artifices callidissimi, & in nectendis machinis struendisque dolis plane admirabiles erant. Eorum proinde labor erat, ut rem suam facturi blandimentis, illecebris, somniis, quantum pote, in vitium credulæ multitudinis animos fascinarent; Gentilium autem immensus numerus erat, qui in imperio Romano, & extra illud, in provinciis & regnis Imperio vectigalibus Gentilismo ejusque pravis & stultis superstitionibus attinebatur. Erant præ-

terea Proceres Imperii Romani in Oriente & Occidente Gentilismum aperte profitentes, quorum exemplo subnixus populus Romanus tanto audacius sacra peragebat: Erant, qui rejecto idolorum cultu ad Ecclesiam Christianam sese aggregaverant, alii autem ob rationes politicas conniventes, Gentilibus sacra sua publice peragendi, susque deque habitis superiorum Imperatorum edictis, facultatem facerent, irrito minus & faciliore successu sub Monarchis, qui aut bellis civilibus & externis impliciti, aut immergi voluptatibus, vel blandimentis aulicis deliniti, minus cognita Religionis Christianæ præstantia, neque suas, neque Prædecessorum suorum leges satis curabant, neque quo oportebat studio ferventi, & pœnis, delinquentes coërcebant: Erant inter ipsos Imperatores alii Gentilismi sacris addicti, alii Religionem Christianam amplexati quidem, sed qui Gentilium cum procerum, tum plebejorum insolentia, potentia, metu deterriti superstitionum hos fontes non obstiparunt, veriti, ne eorum auxilio in retinendo tutandoque adversus hostes imperio, cujus maximam illis partem debebant, sibi carendum esset, aut infensis exacerbatisque animis abrogatum male mulctatis imperium in alios transferrent, quod levioribus de causis sæpenumero factum, non poterat non frequenter ob oculos versari.

§. XV.

Supereſt, ut de *Silentio Oraculorum Gentilium* aliquid addam. Multum jam de Oraculorum auctoritate sub patre Constantini M. Constantio decesserat: Splendescibat magis magisque Evangelii jubar: Emerſerant Oraculorum fallaciæ, labefactum

tum Delphicum etiam, ipso Apolline, si Eusebio fides est, ridicule confesso, justos homines subterraneos impedire, quo minus vera dicere posset, falsa reddens ex Tripode: Tum vero omnibus laudum præconiis superior Christianus ille Imperator primus, & M. Constantinus, omni virium conatu id egit, ut Imperium Romanum vero veri Dei cultu exornaretur, & amplificatis Christianorum rebus Gentilium sacra abolerentur: Edicto quoque publico permisit, ut Delphicum templum per Christianos spoliaretur, quo factum est, ut Apollo obmutescens omnium risui atque ludibrio exponeretur. Præterea Deorum cultu victimisque interdicare, & consultum venientes Oracula aditu excludere, & templa ipsa, quod tam nefaria scelera in iis admitterentur, ut tolerari amplius non possent, destruere, & simulacra Deorum in locis publicis ad ornatum urbis Constantinopolitanæ proponere, & Tripodas Delphicos in ejusdem civitatis circo quasi signum manubiarum Dæmoni ereptarum publicare jussit: Persecuti sunt paterna vestigia filii ejus inprimis Constantius fortiter: Persecuti sunt eadem extincto Juliano, sub quo Paganismus repullulascere cœperat, sed impari successu Jovinianus & Valentinianus. Inprimis autem Theodosius M. magno & heroico conatu Gentilismum excisurus iter Romam suscepit, consilium suum ita fortunante Deo, ut Deorum imagines templis ejicerentur, iidemque publice coli prohiberentur; frustra Zosimo Romanam eo tempore civitatem omnis generis mala pressisse Diis injuriam sibi illatam ultum euntibus clamitante; frustra Symmacho Gentilium sacra passim in contemptum venire indignante, frustra quoque Valentinianum, Theodosium, Arcadium obtestante, ut privilegia Vestalibus, & Victoriæ ara

in Capitolio restituerentur, quod fortiter illi divus sese Ambrosius opposuerat, & cum ignominia Roma ejecto: Valentinianus III. denique mortis & exilii pœnam iis denuntians, qui Gentilium Diis sacra facere pergerent, feralem Paganismo, ad quem radicitus extirpandum toto animo ferebatur, ictum inflixit.

§. XVI.

Neque adeo prius Gentilium Oracula defecerunt, quam cum doctrinæ Christianæ splendore latissime disperso, spissisque ignorantiae tenebris penitus discussis, primum contemni, deinde deseri, post spoliari cœpissent, ut pro eo, ac regnum Christi inter Gentes stabiliebatur, aliud alio tempore extinctum, ipsis Christianis imposturas, crimina, insolentias sacerdotum, Oraculorum fraudes, obscuritatem, incertitudinem, vanitatem, falsitatem detegentibus; ipsis etiam Gentilibus magis magisque perspicientibus; ipsis Philosophorum Græcorum Sectis illorum cultum risui ludibrioque omnium exponentibus; ipsis insuper Imperatoribus non sine magno damno ambiguitatem eorum expertis, blandisque eorum verbis allectos ad imperium multos malis artibus enixos; expertis, sacrificulos per Oracula fascinantes orbem, Religionem quæstui habere. Ita tandem factum est, ut vel Romani ea vilipenderent, Christiani detestarentur, atque una cum Paganismo abolerent. Ita silebat fons Castalius, alique similiter perierunt fontes divinatorii, ob fastum sane inanes: Ita siluerunt Oracula Gentilium celeberrima, non eclipsin, sed stragem internecinam passa. Utinam ab orco revocata inter Gentes cimmeriis vel hodie tenebris immerfas quoque obmutescerent!

FINIS.

ARGU-

ARGUMENTA

Volumine VI. explicata.

Part. XXI.

- I. J. J. ZIMMERMANNI Dissertationis de Atheismo JORD. BRUNO *Nolano* impacto, Continuatio. p. 1.
- II. J. R. STECKII Observationes Sacrae. p. 35.
- III. J. FR. STAFFERI Disf. Theol. insignie commiserationis divinae erga lapsum genus humanum continens Testimonium ex Gen. III: 22. p. 49.
- IV. J. R. KIESLINGII Commentatio epistolica de Samosatensis neotericis in I. Articulo AUG. CONFESSIONIS memoratis ac damnatis. p. 87.
- V. ἸΑΝΕΚΔΟΤΑ quaedam de LUD. HETZERO, collecta a J. J. BREITINGERO. p. 100.
- VI. EL. BERTRANDI Observ. quibus Celeb. JAC. ELSNERI Disfertatio apolog. de Stella solis Magis visa modesto examini subjicitur, atque V. Cl. J. G. ALTMANNI Sententia novis stabilitur rationibus. p. 122.
- VII. Nova litteraria. p. 147.

Part. XXII.

- I. J. G. ALTMANNI de Baptismate propter mortuos I. Cor. XV: 29. Exercitatio. p. 159.

II.

II. SAM. BATTIERII Observationes in varias
EURIPIDIS Tragœdias p. 201.

III. JAC. BRUCKERI de CAULACAU Basilidia-
norum Disfertatio critica. p. 229.

IV. Electa Epistolica e Thesauro epistolico HOT-
TINGERIANO excerpta a J. H. SCHINZIO.
p. 276.

V. Vita & Fata J. HENRICI HOTTINGERI,
S. Theol. Doct. & Prof. apud Heidelbergenses
primarii & Pastoris ad D. Petrum. p. 292.

Part. XXIII.

I. GABR. CRAMERI Oratio Acad. qua respon-
detur ad Quæstionem: Num Semen Tritici in
lolium vertatur? p. 321.

II. JAC. VERNETI Oratio Acad. adversus Li-
bellum Gallicum, quo contenditur, per Artes
& Scientias in Europa ante duo Sæcula restau-
ratas ingenia moresque hominum non fuisse
perpolitos, sed corruptos potius. p. 340.

III. JAC. BRUCKERI Origines Typographiæ
Augustanæ historico filo deductæ. p. 354.

IV. JO. JALLABERTI Quæstiones Academicæ
de VESUVIO. p. 387.

V. Introductio & Descriptio præstantissimi Li-
bri, quo Illustr. ADDISSON Religionem Chri-
stianam Gentilium Testimoniis comprobata
dedit: Cujus in Gallicum Sermonem translati
novam Editionem multis accessionibus auctam
& illustratam promittit V. Cl. SEIGNEUX de
Correvon Civitatis Lausannensis Ex-Quæstor & Se-
nator &c. p. 397.

VI.

VI. Epistola Apologetica, qua egregiam Virtutis Laudem HELVETIIS a C. J. CÆSARE de B. G. Lib. I: 4. tributam nuper temere a Quodam obelo critico esse expunctam docetur. p. 421.

VII. EL. BERTRANDI Prælectio theol. de Fœdere Dei cum Abrahamo facto ad Gen. XVII: 7. - 10. p. 434.

VIII. Nova litteraria. p. 461.

IX. Adjicienda ad Mus. Helv. Part. XXI. Artic. V. p. 100. de Ludov. HETZERI Scriptis.

Part. XXIV.

I. Apologia SOCRATIS contra Calumnias ARISTOPHANIS: in qua simul adv. MAX. TYRIUM & JO. CLERICUM ostenditur, male egisse Socratem, quod causæ suæ Defensionem coram Judice abjecerit a J. J. ZIMMERMANNO. p. 481.

II. J. G. SCHELHORNII Epistola, qua suum Consilium de Commentariis de Vita b. ZACH. CONR. ab UFFENBACH, ac Thesauro Epistolico Uffenbachiano exponit atque commendat. p. 550.

III. Disertatio Hermeneutica de Usu certo & definito vocabuli ΜΑΘΗΤΗΣ: ad illustranda loca LUC. X: 21. 23. & XI: 1. conscripta ab J. J. P. P. P. p. 585.

IV. SAM. BATTIERII Notæ quædam in SOPHOCLIS Tragædias. p. 612.

V. LEONH. HOLZHALBII, Hist. Pr. P. Disertatio Historico Apologetica pro Oraculis Gentilium Christi Nativitate non obmutescens. p. 620.

★

★

★

Errores

Errores & Correctiones.

Part. XVII. p. 174. l. 6. pro *Ansoltingensis* lege
Diesbacensis.

Part. XX. p. 659. l. 16. *Bey* *Seidegger*. Lege
Ben Bürlin.

Part. XXI. p. 156. lege JAC. CHRISTOPH.
RAMSPECK: Item J. JAC. THURNEISEN.
Nec non ABEL SOCINUS.

Part. XXIII. p. 397. l. 20. lege *Civitatis*. Loco
Reip. Lausannensis: Cujus erroris culpa & invi-
dia omnis, nisi facilem haberet veniam, transferen-
da esset in J. B. qui Romanum vocis *Reip.* usum
seculus, nihil se in eo peccare arbitratus est.
Ib. p. 478. l. ult. lege GABR. CRAMERI.

